

63 | 1998 | 2 |

časopis pre výskum slovenského jazyka

Z OBSAHU

J. Kačala, Sémantická derivácia na základe príľahlosti v M. Koncová, Poznámky k nomenklatúre v gastronómii

DISKUSIE A ROZHĽADY

M. Šimková, Fungovanie častíc na osi pozitívne – negatívne v J. Jacko, Územnosprávne členenie Slovenskej republiky

SPRÁVY A RECENZIE

Seminár Onomastika a škola VII. J. Krško v PALKOVIČ, K.: Záhorácky slovník. J. Horecký v Nová monografia o sociolektoch. I. Očenáš

KRONIKA

Jubileum doc. PhDr. Oľgy Schulzovej, CSc. S. Ondrejovič v Súpis prác doc. Oľgy Schulzovej za roky 1954–1997. L. Dvonč v K jubileu profesora Jozefa Jacka. J. Kesselová v Súpis prác prof. Jozefa Jacka za roky 1987–1997. L. Dvonč

ROZLIČNOSTI

**SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o.,
Bratislava**

SLOVENSKÁ REČ

---

*časopis
pre výskum
slovenského jazy-
ka
orgán
Jazykovedného
ústavu
Ludovíta Štúra
Slovenskej akadé-
mie
vied*

HLAVNÝ REDAKTOR
Ivor Ripka

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Silvia Duchková

REDAKČNÁ RADA
Ján Bosák, Klára Buzássyová, Juraj Dol-
ník, Silvia Duchková, Ladislav Dvonč, Ján
Findra, Juraj Furdík, Eugen Jóna, Rudolf
Krajčovič, Ľuba Krošláková, Milan Maj-
tán, Jozef Mlacek, Slavomír Odrejovič,
Matej Považaj, Ivor Ripka, František Ruš-
čák

REDAKCIA
813 64 Bratislava, Panská 26

OBSAH

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

- J. Kačala, Sémantická derivácia na základe
príľahlosti
.....
65
- M. Koncová, Poznámky k nomenklatúre v gas-
tronómii
.....
75

DISKUSIE A ROZHĽADY

- M. Šimková, Fungovanie častíc na osi pozitívne
– negativne
.....
80
- J. Jaco, Územnosprávne členenie Slovenskej re-
publiky
.....
87

SPRÁVY A RECENZIE

Seminár Onomastika a škola VII. J. Krško 97	Súpis prác prof. Jozefa Jacka za roky 1987–1997. L. Dvonč 120
PALKOVIČ, K.: Záhorácky slovník. J. Horecký 99	ROZLIČNOSTI <i>Banja Luka – z Banje Luky – v Banji Luke.</i> J. Jacko 127
Nová monografia o sociolek- toch. I. Očenáš 102	
KRONIKA	
Jubileum doc. PhDr. Oľgy Schulzovej, CSc. S. Ondrejovič 106	
Súpis prác doc. Oľgy Schulzo- vej za roky 1954–1997. L. Dvonč 108	
K jubileu profesora Jozefa Jacka. J. Kes- selová 119	

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK 63 – 1998
ČÍSLO 2

Ján Kačala

SÉMANTICKÁ DERIVÁCIA NA ZÁKLADE PRIĽAHLOSTI

KAČALA, J.: Semantic Derivation on the Basis of Contiguity. *Slovenská reč*, 63, 1998, No. 2, pp. 65–75. (Bratislava)

The study is devoted to the semantic derivation on the basis of contiguity in polysemic naming units. Semantic derivation is determined as a set of semantic changes in the formation of new meaning units (lexemes) within the framework of one polysemantic lexical unit or within the framework of a word-forming paradigm arising out of one semantic base. It is a relation between a motivating meaning and a motivated meaning. Contiguity is one of the meaning-forming principles which is applied in the semantic derivation. Contiguity is understood as a spatial relation expressing the spatial proximity of two objects or phenomena (as for example „parts of the body“ and the corresponding „parts of clothing“).

1. Pri sémantickom opise slovnej zásoby jazyka zisťujeme, že vzťahom príľahlosti sú zviazané jednak významové jednotky (významy, resp. lexie) v rámci jedného viacvýznamového pomenovania, jednak rozličné samostatné pomenovania. Významovú príľahlosť v rámci viacvýznamového pomenovania možno ukázať na príkladoch typu *päta* 1. zadná časť chodidla, 2. časť pleteného oblečenia priliehajúca na túto časť chodidla a 3. časť obuvi priliehajúca na túto časť chodidla; *pazucha* 1. miesto pod spojením ramena a trupu, 2. časť oblečenia priliehajúca na toto miesto; *plece* 1. časť ľudského tela medzi krkom a začiatkom ruky, 2. časť oblečenia priliehajúca na túto časť; *stena* 1. murovaná priečka ako súčasť stavby, najmä jej časť obrátená dovnútra, 2. (obývačková) stena = vysoká súčasť nábytku priliehajúca na stenu; *roh* 1. miesto (budovy), kde sa zbiehajú alebo pretínajú ulice, chodníky,

2. miesto (v miestnosti) ohraničené dvoma zbiehajúcimi sa múrmi, kút. Vzťah príľahlosti jestvujúci medzi rozličnými samostatnými pomenovaniami, či už slovotvorne zviazanými alebo nie, dokumentujú dvojice či trojice, príp. aj väčšia množina pomenovaní typu *hlava – čiapka, klobúk, šatka; ruka – rukáv, rukavica; telo – šaty, resp. oblečenie; oči – okuliare, očné; čelo – čelenka; nohy – nohavice, pančuchy, ponožky, podkolenky; topánky* a pod.

Aj uvedené príklady potvrdzujú jestvovanie vzťahu príľahlosti ako systémového paradigmatického vzťahu v slovnej zásobe, a to či už medzi samostatnými slovnými jednotkami, alebo osobitnými významovými jednotkami v rámci viacvýznamových slov, t. j. lexiami. Z faktu jestvovania vzťahu príľahlosti medzi súvzťažnými významami viacvýznamových pomenovaní možno už teraz vyvodíť záver, že tento vzťah v slovnej zásobe platí ako významotvorný, funguje teda pri derivovaní (tvorení, odvodzovaní) nových, derivovaných významov viacvýznamových lexikálnych jednotiek a treba s ním rátať pri sémantickej derivácii a pri sémantickom opise slovnej zásoby vôbec.

1.1. Sémantickou deriváciou rozumieme významové zmeny pri tvorení nových významových jednotiek v rámci jednej viacvýznamovej lexikálnej jednotky alebo v rámci slovotvornej paradigmy vychádzajúcich z jedného významového základu. Pri týchto významových zmenách sa isté významové prvky (sémantické príznaky) zachovávajú, sú kontinuálne, iné zanikajú a nahrádzajú ich nové (sú diskontinuálne). Významové zmeny fungujúce pri tvorení nových významových jednotiek v rámci viacvýznamového slova označujeme ako významotvorné, rovnako ako významové zmeny uplatňujúce sa pri tvorení nových lexikálnych jednotiek. Význam, z ktorého sa pri derivácii vychádza, je motivujúci, východiskový, kým význam, ktorý je výsledkom tohto procesu, je motivovaný, odvodený.

1.2. Za významotvorný princíp pokladáme aj príľahlosť. Pojem a termín významotvorný princíp sa v semaziologickej literatúre ako systémový prvok bežne nevyskytuje. Obsahovo je príbuzný s Němcovými významotvornými činiteľmi (Němec, 1980; porov. i Blanár, 1984, s. 13), no zároveň sa od nich zreteľne odlišuje. Rozumieme ním nie všetky činitele, ktoré pôsobia pri utváraní (lexikálneho) významu vo všeobecnosti (ako je mimojazyková skutočnosť, postoj jazykového subjektu k tejto skutočnosti, odraz tejto

skutočnosti a jeho psychické spracovanie a jazykové stváranie), lež iba myšlienkové a významové postupy uplatňované pri procese sémantickej derivácie v oblasti utvárania nových, derivovaných významov, ako aj nových, derivovaných slov. Pojem a termín významotvorný princíp je teda úzko zviazaný s procesom sémantickej derivácie v okruhu polysémie aj slovotvorby a vystihujeme ním tie javy, ktoré sa rozhodujúcim spôsobom zúčastňujú na utváraní derivovaných významov v polysémickej i slovotvorne derivovanej lexikálnej jednotke. Tu, ako vidieť, sémantická derivácia platí pri tvorení nových významov tej istej lexikálnej jednotky, ako aj nových významov slovotvorne odvodenej lexikálnej jednotky.

1.3. Priľahlosť pokladáme za jeden z významotvorných princípov; medzi významotvorné princípy zaradujeme aj vonkajšiu podobnosť pomenúvaných predmetov a javov, vnútorný alebo príčinný súvis medzi pomenúvanými predmetmi a javmi, rovnaké určenie či cieľ takýchto predmetov a javov, ale aj vecný a pojmový skok medzi predmetmi a javmi pomenúvanými polysémickými alebo slovotvorne derivovanými lexikálnymi jednotkami. Len na okraj tu pripomenieme, že takýto vecný a pojmový skok nachodí v jazyku výraz v sémantickom (teda nie aj výrazovom) skoku a v jazykovednej literatúre sa mu zatiaľ nevenuje sústavná pozornosť. Máme tu na mysli také sémantické vzdialenosti, akými sú spojené povedzme polysémické slová typu *jasle* „žľab, rebriny na nakladanie krmiva“ a „výchovná ustanovizeň pre deti“; *indukcia* „myšlienkový postup od jednotlivého ku všeobecnému“ a „vznik prúdu zmenou magnetického toku“ (ako elektrotechnický termín); *hluchý* „postihnutý hluchotou, nepočujúci“ a „prázdny, pustý; jalový“ (napríklad *hluchý klas*, *hluché miesto*) a z druhej strany slovotvorne zviazané slová typu *pes* – *psica* „planá horská tráva“; *pes* – hovor. expr. *popsuť* „pokaziť“, *popsuť sa* „pokaziť sa“; *kopnúť* – hovor. expr. *kopnúť sa* „pomýliť sa“ atď.

S termínom významotvorný princíp sme sa nestretli ani v takých výrazne semaziologicky orientovaných prácach, ako je monografia V. Blanára *Lexikálno--sémantická rekonštrukcia* (1984) alebo syntéza českých lexikológov a lexikografov J. Filipca a F. Čermáka *Česká lexikologie* (1985). Naše významotvorné princípy sa istým spôsobom prestupujú so základnými postupmi všeobecne uznávanými v oblasti zmeny významu, ako sú metafora a metonymia, a značia ich rozvedenie. O reálnosti pojmu a termínu vý-

znamotvorný princíp svedčí nielen veľké množstvo lexikálnych javov, ktoré zahrňame pod pojem/termín príľahlosť, ktorému je venovaná naša štúdia, lež aj malá pozornosť, ktorá sa v príslušnej odbornej literatúre doteraz venovala práve tomuto javu, resp. postupu sémantickej derivácie podľa príľahlosti, ale aj povedzme postupu sémantickej derivácie zahrňajúcej sémantický skok: napríklad citovaná dvojica J. Filipec – F. Čermák v rámci relatívne podrobného výpočtu typov metonymie v Českej lexikológii na s. 117 uvádza z problematiky tvoriacej predmet pozornosti v našej práci iba prípad „časť tela človeka – časť odevu“, a to ako podtyp v rámci metonymického prenášania na základe vzťahu časti a celku.

2. Príľahlosť je priestorový vzťah vyjadrujúci priestorové susedstvo, priestorovú blízkosť dvoch predmetov alebo javov. V istých prípadoch sa príľahlosť prejavuje ako dotyk súvzťažných predmetov: tak je to najmä v prípadoch, keď vo vzťahu príľahlosti stoja predmety typu telo, resp. jeho súčasť alebo orgán – príslušné oblečenie, resp. jeho súčasť alebo obuv. V týchto prípadoch máme pred sebou jednorozmerný priestorový vzťah, keď telu alebo jeho zodpovedajúcej časti či orgánu zodpovedá príslušne veľké oblečenie, resp. jeho časť, prípadne obuv alebo jej časť. Príklady ako *stena* 1. múr, 2. súčasť nábytku; *obývačka* 1. obývací bytový priestor, 2. nábytok do tohto priestoru; *kuchyňa* 1. bytový priestor na prípravu jedál, 2. nábytok do tohto priestoru atď. však ukazujú, že bezprostredný dotyk súvzťažných predmetov nie je pri vzťahu príľahlosti nevyhnutnou podmienkou. V každom prípade však priestorový rozmer, tak ako ho tu chápeme, je limitovaný, to značí, že nemôže ísť o nekonečnú vzdialenosť, lež o čo najbližšiu: je to dôležitá črta tohto priestorového rozmeru, aj preto tu vôbec o priestorovom vzťahu možno hovoriť.

Okrem spomínaného jednorozmerného priestorového vzťahu príľahlosti, pri ktorom má svoju úlohu aj približná veľkosť súvzťažných predmetov, možno pozorovať aj zložitejšie relácie medzi takto usúvzťažnenými predmetmi. Príklad typu *pupok* 1. priehlbina uprostred brucha ako pozostatok po pupkovej šnúre a 2. *hovor. expr.* dolná predná časť trupu, brucho ukazuje, že predmetom označeným v derivovanom význame tu v smere na povrchu a zvnútra organizmu je obklopovaný predmet, ktorého pomenovanie sa v danom vzťahu stalo motivujúcim. Popri tomto dvojroz-

mernom priestorovom vzťahu možno sa stretnúť ešte s ďalším typom; na jeho ilustráciu nech nám slúži slovo *reberko* s významami: 1. zdobnenina slova *rebro*, 2. zvieracie rebro alebo súbor rebier a jeho či ich mäsový obal ako súčasť potravy. V odvodenom význame máme do činenia s javom podobným ako v predchádzajúcom príklade, že totiž predmet pomenovaný v základovom význame sa v odvodenom význame zachováva ako stred, centrum, no na rozdiel od predchádzajúceho príkladu sa priestorový vzťah rieši ako obal pôvodného stredu.

2.1. Iný typ priestorového vzťahu máme pred sebou v prípadoch, keď sa istá forma usúvzťažňuje s výsledkom vznikajúcim na základe dotyku tejto formy, resp. na základe vymedzenia touto formou. Sem zaradujeme také pomenovania ako *stupaj* 1. časť nohy, na ktorú sa našľapuje, 2. odtlačok po chodidle, obuvi na zemi; *tlapa* 1. zvieracie chodidlo, laba, 2. stopa po zvieracom chodidle; *hviezdička* 1. formička v tvare hviezdy, 2. takouto formičkou vykrojené cesto; cestovina v tvare hviezdy; *mesiačik* 1. formička v tvare mesiaca, 2. cesto vykrojené v tvare mesiaca; *ohrada* 1. ohradenie istého priestoru, 2. takto ohradený priestor. Tento typ priestorovej súvzťažnosti možno označiť ako formovú priliehavosť.

2.2. Veľmi pravidelný typ priestorového vzťahu zahŕňa prípady, ktoré v krátkosti možno vystihnúť opisom „rastlina a jej plod“. Patrí sem veľmi početná skupina pomenovaní, ktorých východiskový, motivujúci význam predstavuje „(ovocný) strom, ker alebo bylina“ a derivovaný, motivovaný význam je „(jedlý) plod stromu, kra alebo byliny“; patria sem slová typu *hruška*, *orech*, *broskyňa*, *čerešňa*, *ríbezľa*, *brusnica*, *jahoda* a mnohé iné. Je všeobecne známe, že takto usúvzťažnené významové jednotky sa pomenúvajú aj samostatnými pomenovaniami, napr. *jabloň* a *jablko*, *citronovník* a *citrón*, *drieň* a *drienka* atď. Jestvovanie samostatných pomenovaní, či už slovotvorne zviazaných, alebo nie, na označenie súvzťažných významových jednotiek „rastlina“ a „jej plod“ možno pokladať za nepriamy dôkaz toho, že chápanie takto usúvzťažnených významov ako samostatných významových jednotiek v rámci viacvýznamového pomenovania je plne odôvodnené. Hoci sa tu usúvzťažňujú priestorovo, príp. veľkostne značne rozdielne predmety, priestorový vzťah medzi nimi je naplnený tým, že plod je výsledkom istého deja v rastline, ako aj tým, že plod sa rodí a jes-

tvuje iba v rámci, v priestore príslušnej rastliny. Tento typ priestorového vzťahu možno označiť ako výsledkový. (Vo všeobecnosti tu ide o synekdochický vzťah.) Istým spôsobom zložitejší vzťah medzi takto spojenými významovými jednotkami možno pozorovať v type *veltín* 1. odroda viniča a hrozna, 2. biele víno z tohto hrozna. O zložitejšom vzťahu tu vravíme preto, že medzi takto označenými entitami stojí istý výrobný proces, ktorého výsledkom je tekutina označená v 2. význame. Takýto typ vzťahu nachádzame predovšetkým pri odrodách viniča a hrozna a príslušného vínného produktu.

V súvisi s úžitkovými drevinami treba poukázať aj na ďalší typ priestorového vzťahu, v ktorom sú spojené pomenovania stromu, resp. dreviny a jej dreva ako úžitkového materiálu. Tieto významy nachodíme v pomenovaniach typu *orech, buk, lipa, červený smrek, hruška, slivka, čerešňa, tis* a mnohých iných. Aj tu ide o veľmi pravidelný typ priestorového vzťahu, ktorý možno označiť ako materiálový.

2.3. V tejto súvislosti sa žiada uviesť poznámku o slede či usporiadaní významových jednotiek pri viacvýznamových pomenovaniach stromov, ich plodov a drevnej hmoty. Obidva derivované významy totiž vychádzajú priamo zo základového, ktorým je „strom“, resp. „rastlina“, a pri lexikografickom spracovaní môže iba jeden z derivovaných významov nasledovať tesne za východiskovým. V tomto prípade pokladáme za prirodzené vychádzať zo živého stavu stromu, ktorý má plody, a tak by sme význam „plod stromu“ uprednostnili pred významom „drevo stromu ako úžitkový materiál“, ktorý vychádza už z chronologicky neskoršieho, neživého stavu stromu.

2.4. S týmto typom vzťahu úzko súvisí typ vychádzajúci zo súvzťažných významových jednotiek „zvierat s kožušinou“ a „kožušina z tohto zvierata“; tento stav pozorujeme v príkladoch ako *mačka, líška, bobor, veverica, vačica, medvedík, sobol', zajac, pes, vlk* a pod. Aj tu ide o pravidelný a častý typ skúmanej významovej súvzťažnosti.

2.5. Abstraktnejšie typy predstavujú tie prípady, pri ktorých sa vychádza z derivačného východiska s abstraktným významom. Môžeme tu rozlíšiť niekoľko podtypov. V prvom ide o súvzťažné dvojice, v ktorých motivujúcim prvkom je pomenovanie označujúce umeleckú techniku a motivovaným prvkom je rovnako

označený výsledok získaný takouto technikou. Zaradujeme sem prípady typu *medíryt* 1. grafická technika, pri ktorej sa obraz vyrýva do medi, 2. odtlačok takého obrazu, medírytina; *drevorez* 1. grafická technika, pri ktorej sa obraz vyrezáva do dreva, 2. odtlačok takého obrazu; *pastel* 1. technika maľovania farebnou kriedou, 2. takto namaľovaný obraz.

Voľne sa sem priradujú aj také typy ako *rezba* 1. rezanie, vyrezávanie, 2. predmet získaný vyrezávaním; *rez* 1. rezanie, zarezanie, 2. stopa po reze, zarezaní, 3. plocha vzniknutá rezaním; *rukopis* 1. charakteristické črty písma istej osoby, 2. slovesné dielo pripravené do tlače, 3. stará, rukou písaná literárna pamiatka. V tomto prípade možno hovoriť o priliehavosti s výsledkovým vzťahom.

2.6. K abstraktnému typu patrí aj súvzťažnosť medzi pomenovaniami s významom „vedná či technická disciplína, vedný alebo technický odbor“ a „charakteristické vlastnosti predmetu, javu ako reflex príslušnej vednej či technickej disciplíny“. Súbor pomenovaní naplňajú také prípady ako: *logika* 1. vedná disciplína zaoberajúca sa správnym myslením, 2. logický chod vecí, zákonitosť javov (napr. *logika dejín, revolúcie*); *etika* 1. filozofická disciplína zaoberajúca sa morálnymi javmi, 2. sústava mravných noriem, morálka (napr. *novinárska etika*); *architektúra* 1. umelecko-technická disciplína zaoberajúca sa stavitelstvom, 2. spôsob výstavby, konštrukcia niečoho (napr. *chrámová architektúra, architektúra hudobného diela*), 3. stavitel'ské diela; *ekonómia* 1. hospodárska veda, 2. hospodárnosť, úspornosť, ekonomika. Takúto súvzťažnosť pomenovaní možno označiť ako priliehavosť s aplikácnym vzťahom.

2.7. Z hľadiska lexikálneho významu motivujúceho pomenovania najpočetnejšiu a zároveň najpozoruhodnejšiu skupinu predstavujú výrazy označujúce ľudské telo a jeho časti, príp. orgány (pri častiach sa sem zriedkavo zaradujú aj pomenovania z oblasti zvierat). Sémantickou deriváciou na základe vzťahu príľahlosti sa východiskový význam týchto výrazov usúvzťažňuje spravidla s významom „zodpovedajúca časť oblečenia, príp. obuvi“. V našom súbore máme zachytené tieto výrazy: *tielko, krk, plece, rameno, lakeť, predlaktie, dlaň, palec, prst(y), špička palca, špička prsta (prstov), hrud', prsia, pazucha, bok(y), driek, chrbát, kríže,*

pás, zadok, pudlo (hovor.), *rozkrok, koleno, chodidlo, šlapa, priehlavok, klenba, päta, špica nohy, špička prsta* (prstov).

2.8. Motivovaný význam iný ako „priliehajúca časť oblečenia alebo obuvi“ pri pomenovaniach z okruhu častí ľudského tela je v týchto prípadoch: *pätička* 1. zdrob. k *päta*, 2. (efektná) hra pätou vo futbale (hovor. expr.); *srdce* 1. sval v hrudi ovládajúci krvný obeh, 2. priliehajúca predná časť tela, hrud', prsia (napr. *chytiť sa za srdce, privinúť si dieťa na srdce*); *brada* 1. zúžená časť tváre pod ústami, 2. ochlpenie na tejto časti tváre u mužov, 3. dlhšia srst' na sánke kôz; *ľadvinka* 1. zdrob. k *ľadvina*, 2. taštička pripevnená na opasku (obyč. na mieste, kde je v organizme ľadvina); *rúčka* 1. zdrob. k *ruka*, 2. časť predmetu, za ktorú ho držíme, držadlo, rukoväť; *kútik(y)* 1. miesto, v ktorom sa spájajú pery alebo viečka, 2. vyrážka v tomto mieste, opar; *očnica* 1. jamka, v ktorej je uložená očná guľa, 2. očný otvor na ochrannej maske; *rebro, rebierko* (zdrob. k *rebro*) 1. oblúkovitá kosť na obvode hrudnej dutiny, 2. táto kosť s mäsom ako potravinový článok.

2.9. Relatívne obmedzený je počet prípadov sémantickej derivácie opierajúcich sa o súvzťažnosť týchto významových jednotiek: 1. „miestnosť v byte“ a „nábytok do tejto miestnosti“ (typ *spálňa* 1. miestnosť v byte určená na spanie, 2. nábytok do tejto miestnosti, napr. *kúpiť novú spálňu*); 2. „svetová strana“ a „krajiny alebo ich časti ležiace na tejto strane Zeme“ (typ *sever* 1. severná svetová strana, 2. krajiny na tejto strane Zeme alebo ich severné časti, napr. *sever Európy, sever Kanady*); 3. „ľudské alebo zvieracie chodidlo“ a „odtlačok po ňom, stopa“ (typ *stupaj*); 4. „formička istého tvaru“ a „cesto, cestovina alebo iná látka ňou sformovaná“ (typ *vtáčik, hviezdička*); 5. „farbivo“ a „látka s takou farbou“ (typ *purpur* 1. sýtočervené farbivo s fialovým odtieňom, 2. látka sýtočervenej farby [ako znak hodnosti]). Ďalšie typy sémantickej derivácie podľa príľahlosti sme z hľadiska ich pravidelnosti a frekvencie už charakterizovali.

Ostatné prípady sú prevažne jednotlivé: *roh* 1. nárožie, 2. kút; *uhol* 1. nárožie, roh, 2. kút; *pažiť* 1. plocha s nižším trávnatým porastom, 2. nižší trávnatý porast; *misa* 1. plytkejšia nádoba na podávanie jedál, 2. (studená, obložená) misa = studené jedlá upravené na mise; *splav* 1. hrádza na vodnom toku, cez ktorú preteká voda pri zvýšení hladiny, 2. prúd vody pretekajúci cez

hrádzu; *švih* 1. rýchly pohyb niečím ohybným, švihnutie, 2. stopa po takom pohybe (napr. *švihy na chrbte*).

2.10. Pri najväčšej skupine príkladov na sémantickú deriváciu na základe príľahlosti sme videli, že smer motivácie vychádzal od pomenovania tela, resp. jeho časti alebo jeho orgánu. V tejto súvislosti sa žiada dodať, že niektoré doklady na tento typ sémantickej derivácie svedčia o tom, že smer motivácie a derivácie môže byť aj opačný: od toho, čo obklopuje ľudské telo, resp. jeho časť, k telu, resp. jeho časti. Príkladov tohto typu je podstatne menej, ale aj tie ukazujú, že sémantická derivácia na základe príľahlosti je v slovnej zásobe jazyka živý a mnohostranný proces. Tento opačný smer derivácie vidno z takých príkladov, ako sú: *podošva* 1. hrubá vrstva kože, gumy a pod. na spodku obuvi, podrážka, 2. chodidlo (napr. *má poranené podošvy*); *pás* 1. pruh látky, kože na pritiahnutie oblečenia k drieku, opasok, 2. miesto na ľudskom trupe nad bokmi; *monokel* 1. šošovka na jedno oko, 2. *hovor*. podliatina v okolí oka ako následok po údere.

3. Jazykový materiál, ktorým dokladáme analyzovaný typ sémantickej derivácie, sme čerpali z Krátkeho slovníka slovenského jazyka, rovnako ako prevažujúcu časť výkladov opisovaných významov. Pravdaže, to neznačí, že v našej interpretácii rozoberaného javu sa vo všetkých bodoch stotožňujeme s riešením použitým v Krátkom slovníku slovenského jazyka. Rozdiely sú tak v chápaní samostatnej významovej jednotky, lexie, a významového odtienku, ako aj v slede, resp. postupnosti významových jednotiek zviazaných týmto typom sémantickej derivácie. Pri chápaní samostatnej významovej jednotky a významového odtienka je rozdiel v type „umelecká technika“ a „odtlačok ako výsledok použitia tejto techniky“: kým v Krátkom slovníku slovenského jazyka sa tieto významové entity spracúvajú v jednom (spoločnom) význame, resp. v jednej významovej jednotke, v našej koncepcii, opretej o systémovú analýzu daného typu sémantickej derivácie a o bohatý jazykový materiál, ide tu o dve osobitné významové jednotky, dve lexie, zviazané sémantickou deriváciou na základe vzťahu príľahlosti. Náš rozbor ukázal, že relácia významových prvkov „istý kvalifikovaný umelecký postup“ a „cieľavedomý výsledok takéhoto postupu“ má oporu v širších systémových súvislostiach a je v súhlase s postupom sémantickej derivácie v iných analogických typoch, a preto by tento jav bolo adekvátnejšie po-

sudzovať ako reláciu dvoch osobitných, hoci príbuzných významových jednotiek v rámci viacvýznamového pomenovania.

3.1. Poznanie postupu sémantickej derivácie na základe vzťahu príľahlosti nám z druhej strany umožňuje v jednotlivostiach posúdiť spôsob interpretácie sémantickej súvzťažnosti z hľadiska rozlíšenia motivujúceho a motivovaného významu, tak ako je zachytený vo výkladových slovníkoch, ako neodôvodnený. Ukážeme to na príklade hovorového zastarávajúceho slova *pudlo* (v súčasnosti ho už pozná zväčša iba staršia generácia). V Slovníku slovenského jazyka III (1963) aj v citovanom Krátkom slovníku slovenského jazyka (1987, 1989) sa toto slovo uvádza v dvoch významoch, ktoré majú takéto poradie (voľne citujeme podľa KSSJ): 1. zadná časť nohavíc (s príkladom *pudlo sa mu lesklo*), 2. zadná (sedacia) časť tela, zadok (s ilustráciou *sadnúť si na pudlo*). Z takéhoto spracovania je zjavné, že v Krátkom slovníku slovenského jazyka sa nadväzuje na spracovanie v Slovníku slovenského jazyka III. Možno jednoznačne povedať, že pri tomto slede významov sa nedodržali pravidlá sémantickej derivácie, lebo z neho nie je jasné, akú motiváciu má význam uvedený ako prvý. Preto v 3., doplnenom a prepracovanom vydaní Krátkeho slovníka slovenského jazyka bolo treba v slede významov slova *pudlo* urobiť opravu.

Naše stanovisko nám pomôže potvrdiť aj rozbor sémantických a slovotvorných súvislostí slova *pudlo*. Slovotvorným základom tohto slova je nepochybne sloveso *pud-it'*, z ktorého sa utvorilo pomocou prípony *-dlo* (so zjednodušením dvoch spoluhlások *d* na jednu; je to zjavne zvyšok staršieho spôsobu tvorenia slov: podobným spôsobom vznikli aj slová *hrdlo*, *sedlo*, *radlo*, *hradlo* – ďalšie podobné príklady uvádza J. Horecký, 1959, s. 120). Sloveso *pudiť* v našom súčasnom jazyku žije ako knižné s významom „nutkať, nútiť, hnať“. Dôležité je, že Slovník slovenského jazyka III pri tomto slovese uvádza aj druhý, označený ako zriedkavý význam „zapudzovať, odpudzovať, odháňať“ (s ilustráciou od M. Kukučina), ako aj opakovaciu podobu *pudievať*. Tento slovník uvádza aj ďalšie závažné údaje: ako expresívne zriedkavé slovo *pudivietor* s významom „nestály človek“ (s prameňom od J. Záborského), ako aj prídavné meno *pudivý* s významom „spôsobujúci prehnanie, prehánajúci“ a s dokladmi *pudivý prostriedok*; *pudivý účinok*, ďalej jeho príslovkový derivát *pudivo* s ilustračným spojením *pudivo pôsobiť* a naostatok substantívny derivát *pudivosť*.

Z nášho hľadiska sú relevantné aj údaje, ktoré prináša M. Kálal vo svojom Slovenskom slovníku z literatúry aj nárečí z r. 1924. Na s. 556–557 v samostatnom hesle uvádza podoby *puďla* z Banskej Bystrice s výkladom „zadnice“ a po bodkočiarke *puďlo* s dvoma významami: 1. „truhlice šafraníkov“, v 2. význame uvádza doklad *dostaneš na puďlo* s výkladom „na zadnici“ a ako prameň udáva Česko--nemecký slovník F. Š. Kotta.

3.2. Je zjavné, že sloveso *puďiť* vo význame „zapudzovať, odpudzovať, odháňať“ a najmä prídavné meno *puďivý*, príslovka *puďivo* a podstatné meno *puďivosť* sú pre odpoveď na otázku, ktorý význam slova *puďlo* je východiskový, resp. motivujúci a ktorý odvodený, resp. motivovaný, zásadne dôležité. Odôvodnene sa môžeme nazdávať, že *puďlo* v základnom význame je „to, čo puďí nespotrebované časti stravy, plyny von z človeka“. Z tohto významu sémantickou deriváciou na základe príľahlosti sa utvoril význam „to, čo je v okolí *puďla* v pôvodnom význame, resp. čo obklopuje *puďlo*“ (odkazujeme tu na podobnú významovú postupnosť pri slove *pupok*, na ktorú sme osobitne poukázali v predchádzajúcej časti) a až v ďalšom stupni tejto sémantickej derivácie sa utvoril význam „časť oblečenia priliehajúca na *puďlo* v 2. uvedenom význame“. Ako vychodí z údajov v Kálalovom slovníku, slovo *puďlo* má v slovenčine aj ďalší derivovaný význam, nadväzujúci, pravdaže, na pôvodný význam „sedacia časť tela“, a to „skrinka na uloženie rastlinných výťažkov, ktorú nosili olejkári a šafraníci na sedacej časti tela“. Na tento význam máme doklad aj od známeho autora vecnej literatúry V. Ferka: *Priam tak ako sa z Považia a Spiša do sveta vyberali chlapi s drotárskymi krošňami, z Turca odchádzali olejkári a šafraníci so skrinkami – p u d l a m i, v ktorých krížom--krážom roznášali voňavé, liečivé oleje* (Slniečko, 51, č. 8, s. 10).

4. Príklady, ktoré sme v našom príspevku uviedli na ilustráciu sémantickej derivácie na základe príľahlosti, potvrdzujú, že ide o priestorový vzťah, najmä v najtypickejších významových oblastiach tohto typu sémantickej derivácie. Pravdaže, pojem príľahlosť nemožno vykladať priamočiario; ani veľkostný rozmer pri súvzťažných predmetoch a ich pomenovaniach neplatí absolútne: aj v type, ktorý sme vyčlenili ako základný, sa uplatňuje iba približne. Podľa toho príľahlosť platí aj tam, kde zo súvzťažných predmetov jeden je väčší a druhý menší. Extrémnym prípa-

dom takéhoto veľkostného nepomeru súvzťažných predmetov môže byť relácia „rastlina (strom, ker, bylina) a jej plod“. Navyše pri dôslednom chápaní príľahlosti by sme do tohto typu sémantickej derivácie nemohli začleniť prípady, ktoré sme označili ako abstraktnú príľahlosť. Aj z analyzovaných príkladov vidno, že pojem príľahlosť treba chápať stupňovito a v zmysle princípu centra a periférie istého jazykového javu. Svojimi periférnymi typmi sa príľahlosť dotýka s inými prípadmi sémantickej derivácie a utvára k nim plynulý prechod.

Z podstaty príľahlosti ako priestorovej súvzťažnosti vychodí, že jej najtypickejšie uplatnenie je pri podstatných menách ako slovnom druhu pomenúvajúcim veci chápané ako jestvujúce samostatne, t. j. predmety v širokom zmysle slova, pri ktorých je priestorový rozmer, rozmernosť ich bytostnou súčasťou. Na uplatňovanie sa princípu príľahlosti pri iných plnovýznamových slovných druhoch, najmä pri prídavných menách a slovesách, nateraz nemáme preukazné doklady. Na druhej strane sa žiada vysloviť predpoklad a očakávanie, že podrobnejším štúdiom aspoň relatívne úplného materiálu zo slovenského jazyka sa istotne získa ucelenejší a presnejší vedecký obraz o tomto jave.

4.1. Osobitnú zmienku si zaslúži to, že sémantickou deriváciou na základe princípu príľahlosti sa utvárajú napospol neutrálne významové jednotky, ktoré ako motivované v tomto ohľade pokračujú v línii motivujúcich významových jednotiek. Tým sa tento typ sémantickej derivácie výrazne odlišuje od niektorých iných typov sémantickej derivácie; ako malý príklad tu spomenieme aspoň sémantickú zmenu, ktorej sme svedkami pri prechode pomenovania z oblasti zvierata do oblasti človeka (máme tu na mysli prípady typu *pes* 1. zvierat, 2. človek; *medveď* 1. zvierat, 2. človek; *líška* 1. zvierat, 2. človek; z oblasti tvorenia slov prípady *pes* – *pop-suť sa*, *zopsuť sa*, *vlk* – *zvlčiť sa* a mnohé ďalšie).

5. Na záver sa akoby oblúkom vraciame k pojmu sémantická derivácia, ktorý sme tu ako jeden z výrazných, no dosiaľ neopísaných princípov systematicky využívali pri výklade a opise istého typu sémantickej zmeny v rámci viacvýznamového pomenovania. Žiada sa zdôrazniť najmä úlohu tohto procesu pri rozvoji slovnej zásoby slovenčiny a jazyka vôbec: je to vnútrojazyková sila, ktorá spôsobuje rozvíjanie sa slovnej zásoby v jej najvýznamnejšej línii, t. j. sémantickej línii. Je to najdôležitejší činiteľ rozvíjania slovnej

zásoby jazyka z jej a jeho vlastných vnútorných zdrojov. Významotvorné procesy v rámci sémantickej derivácie sa spravujú pevnými princípmi, ktoré možno vedecky skúmať, opisovať a vykladať.

Sémantická derivácia je v slovnej zásobe jazyka význačný systémotvorný činiteľ: vnáša totiž do slovnej zásoby a do jazyka systém, poriadok, ale aj organizovanú rozmanitosť, živosť, ba i nekonečnosť, čím sa slovná zásoba a tým aj celý jazyk stávajú pružnejšími pri uspokojovaní dorozumievacích a iných potrieb používateľov jazyka. Sémantická derivácia je jeden z najvýraznejších faktorov vývinu jazyka a jazykových zmien vo všeobecnosti. Ako sme videli pri rozbere jazykového materiálu z okruhu sémantickej derivácie na základe príľahlosti, sémantická derivácia je živý proces aj vo vývine súčasného slovenského spisovného jazyka.

Literatúra

- BLANÁR, V.: Lexikálno-sémantická rekonštrukcia. Bratislava, Veda 1984. 216 s.
FILIPEC, J. – ČERMÁK, F.: Česká lexikologie. Praha, Academia 1985. 284 s.
HORECKÝ, J.: Slovtvorná sústava slovenčiny. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959. 218 s.
KÁLAL, M.: Slovenský slovník z literatúry aj nárečí. Banská Bystrica 1924. 1112 + CIII s.
Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. Bratislava, Veda 1987; 2. vyd. 1989. 592 s.; 3., doplnené a preprac. vyd. 1997. 944 s.
NĚMEC, Z.: Rekonstrukce lexikálního vývoje. Praha, Academia 1980. 194 s.
Slovník slovenského jazyka. Zv. 3. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1963. 912 s.

Monika Koncová

POZNÁMKY K NOMENKLATÚRE V GASTRONÓMII

KONCOVÁ, M.: Comments on Nomenclature in the Field of Gastronomy. Slovenská reč, 63, 1998, No. 2, pp. 75–79. (Bratislava)

Gastronomy has its own specific language which reflects not only traditions of culinary art of individual national cuisines but also language creativeness, as well as fantasy of a nation. The aim of this paper is to analyse the names of mixed alcoholic drinks and beverages since nomenclature of this sort is, from the

viewpoint of word-formative process, diversified and is often formed in noteworthy situations.

1. Gastronómia patrí k tým oblastiam nášho života, ktoré môžu prostredníctvom svojej všeobecne platnej lexiky poskytnúť veľmi zaujímavý materiál pre jazykovedné bádanie. Kuchyňa má svoj špecifický jazyk, názvy jednotlivých jedál odrážajú históriu krajiny, jej kultúru a spôsob života. V jazyku slovenskej kuchyne, ako túto časť slovnej zásoby nazýva J. Mistrík (1984), sa stretá niekoľko kultúr; okrem toho, že je diferencovaná podľa krajov, rôznorodé recepty sa neustále šíria z krajiny do krajiny a naša kuchyňa, rovnako ako mnoho ďalších, sa doslova zmedzinárodňuje.

2. Názvoslovie jednotlivých špecialít je veľmi bohaté a pestré, často vzniká za pozoruhodných okolností. Jeho úlohou však nie je len označovať konkrétne jedlá a nápoje, ale často aj zaujať a upútať konzumenta, inšpirovať ho pri pohľade do jedálneho lístka či kuchárskej knihy. Pomenovanie sa takto môže stať aj prostriedkom istého druhu obchodnej stratégie. Gastronomická nomenklatúra je teda nielen zákonným odrazom úrovne a tradície kulinárskeho umenia jednotlivých národných kuchýň, ale aj prejavom jazykovej tvorivosti a fantázie ich tvorcov.

3. V tomto príspevku sa orientujeme na analýzu názvov miešaných alkoholických a nealkoholických nápojov. Mimoriadne nás zaujal mechanizmus a smerovanie pohybu tohto názvoslovie, ktoré má relatívne presne vymedzený okruh adresátov so záujmom o premyslené a presné pomenovacie prostriedky a je motivované potrebou bezporuchovej komunikácie. Vychádzame z neho tak, ako je zaznamenané v mnohých kuchárskych knihách, špeciálnych príručkách, ktoré slúžia ako učebnice pre hotelové školy a barmanské kurzy, a v nápojových lístkoch konkrétnych reštauračných zariadení.

Už od stredoveku sa zdokonaľovali rozmanité receptúry na rozličné „zázračné nápoje“ a mnohé bylinkové extrakty sa používajú dodnes. Príprava moderných tzv. barových nápojov sa rozšírila v anglosaských krajinách, predovšetkým v USA, odkiaľ pochádza aj väčšina názvov jednotlivých nápojov a náradia používaného pri ich príprave. K nám prišla táto vlna po 2. svetovej vojne; rýchlo sa ujala a rozšírila.

V medzinárodnej praxi sa vytvorilo zhruba 30 skupín nápojov. Najrozšírenejšie a najbežnejšie sú:

a) *krátke nápoje* (do 0,5 dl): *koktaily* (veľmi rozšírené ovocné alebo zeleninové miešané nápoje, zložené z rôznych prísad; názov pochádza zo slov *cock* – kohút a *tail* – chvost, pretože sa pili na počesť víťaza v kohútích zápasoch), *flipy* (chladené miešané nápoje, vždy obsahujúce mlieko, sirup, mušt, cukor, žltok a ľad), *krusty* (nápoje podávané v pohároch na okraji s citrónovo-cukrovou ozdobou, z angl. *crust* – kôrka), *aperitívy* (nápoje podávané pred jedlom na povzbudenie chuti) a *digestívy* (nápoje podávané po jedle na podporení trávenia);

b) *dlhé nápoje* (viac ako 0,5 dl): *fizzy* (chladené miešané nápoje z vína, likérov alebo destilátov, príp. aj z vajca, vždy ochutené citrónovou šťavou), *kobléry* (chladené nápoje namiešané zo sirupu a muštu s menšou prísadou alkoholu, ozdobené konzervovaným ovocím a šľahačkou), *slingy* (charakteristickou súčasťou tohto nápoja popri destiláte je citrónová šťava a studená voda), *fixy* (sladké ľadové nápoje s ovocím), *egg-noggy* (nápoje obsahujúce vajcia a mlieko), *soury* (kyslasté nápoje) a *limonády* (nápoje z ovocnej šťavy a vody nasýtenej oxidom uhličitým);

c) ostatné nápoje: *punče* (horúce aromatické nápoje pripravené z čaju, cukru, rumu, citrónovej šťavy a vody), *groggy* (nápoje pripravené z horúcej vody, cukru a rumu alebo vínneho destilátu s citrónom, škoricou a klinčekmi), *bowle* (nápoje pripravené z bieleho, najčastejšie šumivého vína, ovocia, ovocných štiav a cukru, schladené ľadom), *šerbety* (orientálne chladené nápoje z cukru a ovocia), *zmrzlinové nápoje* (alkoholické i nealkoholické nápoje so zmrzlinou), *mliečne šejky* (miešané nápoje s mrazeným smotanovým krémom alebo zmrzlinou) a *fantázia koktaily* (pestré nápoje zložené z rozmanitých prísad).

4. Názvy miešaných alkoholických a nealkoholických nápojov sú zo slovotvorného hľadiska veľmi rozmanité, a preto nás zaujíma, aké slovotvorné postupy sa uplatňujú pri tvorení takýchto názvov, aké významy vyjadrujú jednotlivé slovotvorné prostriedky a aká je frekvencia slovotvorných prostriedkov a postupov.

Samotné názvy sú neraz motivované a odrážajú tvrdenie, že „slovotvorná motivácia vychádza z mimojazykovej skutočnosti, konkrétne zo spoločenskej praxe etnického kolektívu, ktorý je nositeľom daného jazyka“ (Furdík, 1977). Motivantom môže byť:

a) miesto alebo krajina pôvodu nápoja (napr. *Pražský koktail*, *Moravský flip*, *Tatranský fizz*, *Anglická limonáda*, *Florida koktail*,

Moskovská krusta, Arabský šerbet, Spišská jar, Dargovská čerešňa, Trenčianska dáma, Rýnsky punč);

b) farba nápoja (napr. *Ružový koktail, Červenobiely koktail, Červený flip, Biely sen, Krvavá Mary, Blue koktail, Žiarivá krusta, Biely medved', Malachit, Rose koktail, Pink lady koktail, Violeta koktail, Čierny Vladimír*);

c) chuť nápoja (napr. *Sladký bozk, Pikantný mrkvový koktail*);

d) zloženie nápoja (napr. *Pomarančová krusta, Vodkový sling, Brandy koblér, Fernet-Branca koktail, Ginový sour, Demänovský koblér, Becherovka tonic, Tutti--frutti koktail, Jahodové osvieženie, Broskyňová pochúťka, Pepsi-pop, Šampanský nektár*);

e) meno reštauračného zariadenia, kde sa nápoj podáva (napr. *Šírava flip, Branisko flip, Adria koktail, Rosa club koktail*);

f) spôsob prípravy nápoja (napr. *Obrátený koktail, Tokajský šľahaný flip*);

g) príležitosť, na ktorú je nápoj vhodný (napr. *Slávnostný flip, Silvestrovský punč, Vianočné prekvapenie*);

h) konzument (napr. *Dámsky flip, Pilotský koktail, Námornický koktail*);

ch) iné (napr. *Ali Baba koktail, Balalajka koktail, Ča-ča koktail, Belmondo koktail, Koktail perpetuum mobile, Koktail futbal, Májový nápoj, Studená kačica, Slnečný svit, Silný muž, Tvrdý spáč, Morský vánok, Malinová vôňa, Krokodílie slzy, Námornícke raňajky, Bošácky bežár, Bošácky kohút, Silný muž, Dargovská čiapočka, Lovec jeleňa, Kvapka veselosti*). Tu sa pre názvy nápojov uplatňuje veľké množstvo motivantov, vychádzajúcich z najrozličnejších stránok života; presné významové súvislosti jednotlivých názvov môžu byť často známe len užšej skupine ľudí alebo dokonca len samému autorovi receptu. Predpokladáme, že istý, celkom nový druh miešaného nápoja môže byť na rozličných miestach pomenovaný úplne odlišnými názvami, hoci jeho zloženie a postup prípravy sú úplne identické. Veľkú úlohu tu, samozrejme, zohráva fantázia pomenovateľa nového produktu a navyše sa potvrdzuje, že metafora sa stáva celkom bežným prostriedkom pri pomenovaní vecí. Názvov utvorených takýmto spôsobom je čoraz viac a konzument ich prijíma s čoraz väčším záujmom. Názov *Bodry Valentín* sa mu môže napríklad zdať oveľa pôsobivejší ako jednoznačné a málo originálne „vodka s džúsom a ľadom“. Rovnako možno uprednostní *Krokodílie slzy* pred „vodkou s ľadom, paprikou a feferónkou“. Pre našu analýzu sme vybrali len tie názvy nápojov, ktoré sme našli aspoň v dvoch prame-

ňoch a v každom z nich sa ich zloženie i postup prípravy zhodovali. Vychádzame teda z predpokladu, že sa takéto názvy stali všeobecne platnými a presne označujú konkrétne nápoje s nezameniteľnými charakteristikami.

Táto problematika sa bezpochyby týka špecifickej oblasti jazykovej komunikácie. Vzniknuté názvy nápojov prechádzajú v podstate troma odlišnými prostrediami, postupne sa vždy pohybujú na osi autor receptu a pomenovania pre nápoj – akýkoľvek barman alebo čašník – konzument.

Pozoruhodné je veľké množstvo názvov typu *Florida koktail*, *Adria koktail* a pod. O spisovnosti takýchto názvov by sa dalo diskutovať, pretože v kodifikačných príručkách sa jednoznačne uvádza, že nezhodný prívlastok stojí v slovenčine vždy za nadradeným menom (teda správne by boli tvary *Koktail Florida*, *Koktail Adria* a pod.), v istom zmysle tu teda ide o porušenie systémového rázu jazyka. Túto tendenciu postaviť diferencujúci prvok na prvé miesto (porov. názvy *Devín banka*, *West Extraliga*, *C vitamín*) možno pripísať práve mechanickému spôsobu preberania slovotvorných štruktúr z angličtiny, ktorý je však v súčasnosti v súlade s komunikačnými potrebami dynamicky sa rozvíjajúcej spoločnosti.

5. Slovotvorné postupy uplatňované pri tvorení tejto nomenklatúry sú rozmanité, nové názvy sa tvoria rozličným spôsobom. Podľa štruktúry ich možno rozdeliť na:

a) jednoslovné názvy domáceho pôvodu (napr. *Žralok*, *Umelec*, *Miláčik*, *Prebudenie*, *Kolibovica*, *Vitamináda*);

b) jednoslovné názvy prevzaté z cudzích jazykov (napr. *Twist*, *Bonmat*, *Rendez-vous*, *Sahara*, *Ward 8*, *Mojito*, *Alexander*, *Americano*);

c) zložené názvy (napr. *Betón*, t. j. becherovka + tonik, *Kávatonik*, *Vodkatini*);

d) dvoj- a viacslovné názvy so zhodným adjektívnym prívlastkom:

– domáceho pôvodu (napr. *Malinový koblér*, *Absintový koktail*, *Smotanový fizz*, *Čokoládová krusta*, *Hubertov punč*, *Jahodové osvieženie*, *Dargovský medveď*, *Aprílový dážd*, *Maratónsky bežec*, *Rozmarný starček*, *Splnené želanie*, *Východný vietor*, *Bodry Valentín*, *Malý nezbedník*, *Prísny derviš*, *Čierny Vladimír*, *Beduínsky žart*, *Ohnivá guľa*, *Morské pobrežie*, *Plavá Helena*, *Herliansky gejzír*, *Bošácka dáma*, *Spišský plač*, *Tekuté čerešne*, *Ananášový šľahaný*

mliečny nápoj, Karamelový mliečny šejk, Marhuľový zmrzlinový koktail, Škótsky zmrzlinový nápoj),

– prevzaté z cudzích jazykov (napr. *Irish koktail, Artist koktail, Golden fizz, Royal fizz, Bloody Mary*);

e) dvoj- a viacslovné názvy so zhodným substantívnym prívlastkom:

– domáceho pôvodu (napr. *Unikát koktail, Malina koktail, Mikuláš koktail, Admirál koktail, Bezovec koktail, Mystérium koktail, Slivovica fizz, Šport sekt, Koktail Duša ovocia*),

– prevzaté z cudzích jazykov (napr. *Whisky koktail, Fernet stock koktail, Manhattan koktail, Cinzano koktail, Chicago koktail, Moulin rouge koktail, Gin and sin koktail, Baccardi flyer koktail, Old Herold fizz, Brandy sling, Baby fizz, Orion fizz, Fru-fru dry*);

f) dvoj- a viacslovné názvy s nezhodným prívlastkom (napr. *Milk-shake s mixarom, Pomarančový nápoj s mrazeným smotanovým krémom, Koktail námorného kapitána, Flip zo šumivého vína, Cola pre dámy*).

6. Zdomácnovanie cudzojazyčných názvov jednotlivých druhov miešaných alkoholických a nealkoholických nápojov spôsobuje isté ťažkosti, vyplývajúce z nejednotnosti ich formálnej stránky pri doslovnom preberaní, pokuse o preklad či kalkovanie. Takto popri názve *Pomarančový milk-shake* fungujú aj názvy *Pomarančový mliečny šejk*, ba dokonca *Pomarančový šľahaný mliečny nápoj* a *Pomarančový mliečny šľahaný nápoj*, popri názve *Malinový ice-cream drink* aj variant *Malinový zmrzlinový nápoj* a *Malinový nápoj s mrazeným smotanovým krémom* a okrem názvu *Rumový egg-nogg* sú produktívne aj tvary *Rumový vajcovo-mliečny nápoj* a *Rumový vajcový mliečny nápoj*. Možno predpokladať, že anglické tvary budú postupne úplne pravopisne poslovenčené, ako to bolo aj v prípade termínov *koblér (cobbler), koktail (coctail), krusta (crusta), hajból (highball), frapé (frappé), glazé (glasé), flip (flipp), šerbet (sorbet)* a pod.

7. Zo stavu načrtnutej problematiky vyplýva, že ani slovenská gastronomická nomenklatúra sa nevyhla prílevu anglicizmov, ktorý je charakteristický pre dynamiku vývoja jazykov mnohých európskych krajín. Pôvodné anglické varianty názvov miešaných nápojov sa už dávno v slovenskej lexike udomácnili a používatelia jazyka ich v podstate prijali v troch podobách:

a) v pôvodnom tvare (napr. *Apricot black fizz, Ice cream cola*);

b) v pôvodnom tvare s prekladom v zátvorke, napr. *Blue lady* (*Modrá pani*);

c) ako paralelne fungujúce oba tvary, pôvodný i domáci (napr. *Krvavá Mary/Bloody Mary*).

Okrem prispôsobovania sa anglických tvarov domácemu prostrediu sme však zaznamenali aj opačný proces. V podstate dobre fungujúce tvary *Vodkový fix*, *Slivovicový fix*, *Ginový sour* a pod. sú podľa vzoru nesklonných tvarov *Brandy sling*, *Whisky sour*, *Cherry flip* a pod. postupne vytláčané tvarmi *Vodka fix*, *Gin fix*, *Slivovica fix* a *Gin sour*.

8. Záver. – Rozsah a slovtvorná štruktúra jednotlivých slov slovnej zásoby z oblasti gastronomickej nomenklatúry sa v súvislosti s vývojom kulinárskeho umenia ustavične mení, obohacuje a dynamicky vyvíja, preto ho možno považovať za otvorený systém neustále ponúkajúci nové otázky a možnosti.

Literatúra

FURDÍK, J.: Metodológia, slovtvorná motivácia a teória poznania. Jazykovedný časopis, 28, 1977, s. 3–7.

FURDÍK, J.: Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča, Modrý Peter 1993.

HORECKÝ, J.: Základy slovenskej terminológie. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1956.

KAŠČÁK, J.: Miešané osviežujúce nápoje. Bratislava, Alfa 1981.

MASÁR, I.: Príručka slovenskej terminológie. Bratislava, Veda 1991.

MATUŠKA, P.: Veľká kniha o nápojoch. Bratislava, Príroda 1985.

MATUŠKA, P. – KARDOS, E.: O nápojoch od A do Z. Bratislava, Príroda 1972.

MISTRÍK, J.: Jazyk a reč. 1. vyd. Bratislava, Mladé letá 1984. 432 s.

Nápojové lístky vybraných reštaurácií rozličných cenových skupín.

Osviežujúce nápoje na každú príležitosť. Red. H. Gályová. Bratislava, Živena 1983.

STRELKA, F.: Výroba ovocných vín a nápojov v domácnosti. Bratislava, Príroda 1989.

DISKUSIE A ROZHLADY

Mária Šimková

FUNGOVANIE ČASTÍC NA OSI POZITÍVNE – NEGATÍVNE*

Šimková, M.: Function of Particles on the Axis Positive – Negative. Slovenská reč, 63, 1998, No. 2, pp. 80–87. (Bratislava)

The particles dispose of an universal lexical and grammatical connection, their meaning specifies, in accordance with the meaning of the autosemantic words, which are the particles connected with in the context. These properties cause problems during a lexicographic processing of particles. Invariant meaning of the particle (it expresses an evaluation, an attitude of an originator, emphasizes the following expression as well etc.) does not correspond to its meaning nuances. For example, from viewpoint of the communication of the positive or negative intellectual content, the formally negative particle (*božechráň, bohužiaľ*) can express the positive content, and the formally positive particle (*bodaj*) can express the negative content. The paper deals with a varied range of the connotative meanings of the particles on the communicative-pragmatic axis positive – negative.

Typickou črtou častíc je úzka významová zviazanosť s kontextom, resp. s mimojazykovou skutočnosťou, a to v dvoch protichodných, no vzájomne spätých smerovaniach: 1. častice majú schopnosť nadobúdať v závislosti od kontextu rozličné významové odtienky / odrážať rozličné (pre)javy mimojazykovej skutočnosti – 2. svojím v danom lexikálnom prostredí konkrétnym konotatívnym významom aktualizujú a subjektívne modifikujú výpoveď alebo jej časť. Už od čias V. V. Vinogradova, ktorý stál pri začiatkoch vyčleňovania častíc ako osobitného slovného druhu, sa traduje, že častice majú veľmi široký sémantický rozsah, ich lexikálno-gramatické významy sú veľmi pohyblivé a ich fungovanie je syntakticky podmienené (Vinogradov, 1947). Tieto vlastnosti spôsobili, že častice boli spomedzi slovných druhov vymedzené ako posledné a ich in-

---

* Štúdiá bola vypracovaná v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV ako súčasť vedeckého grantu č. 95/5305/238 prideleného Vedeckou grantovou agentúrou Ministerstva školstva SR a Slovenskej akadémie vied VEGA.

ventár sa ešte stále rozširuje nielen prirodzeným pribúdaním zmeravených slovných tvarov z iných, plnovýznamových slovných druhov, ale aj teoretickým prehodnocovaním slovnodruhového zaradenia niektorých lexém. Inventár slovenských častíc sa takto postupne obohacoval od slovníka k slovníku (od Slovníka slovenského jazyka, 1959–1968; ďalej SSJ, cez Veľký slovensko-ruský slovník, 1979–1995; ďalej VSRS, až po Krátky slovník slovenského jazyka, 1987, resp. 1997; ďalej KSSJ) predovšetkým preskupovaním lexém pôvodne hodnotených ako príslovky, napr.: *bezmála, doista, naskrz, podistým, popravde, prípadne, výlučne*. V KSSJ sú tieto lexémy označené výlučne ako častice.

Okrem hľadania a uplatňovania vhodných (formálno-významových) kritérií na identifikáciu častíc spôsobujú vlastnosti členov tohto slovného druhu nemalé problémy predovšetkým pri lexikografickom zovšeobecňovaní ich významu, resp. kontextového použitia: čím viac významových odtienkov môže častica v kontexte nadobudnúť či sprostredkovať, tým ťažšie sa hľadá a formuluje jej všeobecný, invariantný význam. Ten je napokon pre bežného používateľa často nepostačujúci, málo významovo priehľadný a niekedy zastiera aj zreteľnosť slovnodruhového zaradenia. Všeobecný výklad typu „vyjadruje hodnotiaci postoj k výpovedi“, „zdôrazňuje nasledujúci výraz“, „vyjadruje stanovisko podávateľa k výpovedi“ a pod. si používateľ slovníka musí konkretizovať len na základe svojho jazykového vedomia a pozornej analýzy konkrétnych príkladov. Exemplifikácia však zvyčajne nie je úplná, lebo lexikograf nemá k dispozícii dostatok dokladov, resp. doklady na všetky komunikačné použitia príslušnej častice, alebo ani nemôže všetky vyčerpať, aby príliš nezväčšoval rozsah heslovej state – postihnúť významu či funkcie častice vyžaduje nezriedka opis intonačného stvárnenia výpovede alebo širší kontext. V malom type výkladového slovníka (KSSJ) niet toľko priestoru, ale v strednom type by sa mohol nájsť, a tak by sme v súvislosti s jeho prípravou chceli poukázať na jednu vlastnosť častíc – na špecifický spôsob ich fungovania na osi pozitívne – negatívne a možnosti jeho lexikografického zachytenia.

Materiál (repertoár slovenských častíc a doklady) sme získali z počítačovej verzie KSSJ a dopĺňali sme ho zo SSJ a miestami aj z VSRS. Miesto a funkciu jednotlivých častíc na osi pozitívne – negatívne sme posudzovali z hľadiska dodržania logického princípu

pu výstavby výpovede (forma v súlade s objektívnou platnosťou vety), resp. jeho porušenia a uplatnenia emocionálnej transpozície (forma v rozpore s obsahom výpovede, t. j. s jej skutočnou platnosťou; k termínom porov. Grepl, 1967). V každom čiastkovom zistení a konštatovaní je implicitne prítomná informácia, že je platné len pre daný prípad, kontext, situáciu. Častice totiž disponujú univerzálnou lexikálnou a gramatickou spájateľnosťou (Kondrašov, 1974) a ich význam sa prelína s významom plnovýznamových slov, s ktorými sa v kontexte spájajú. Pri akejkoľvek typológii, vnútornej (sémantickej) diferenciacii slovného druhu častice treba preto počítať s tým, že jedna a tá istá častica môže byť zaradená do rozličných, dokonca aj protichodných (opozitných) sémantických skupín.

Pri hodnotení fungovania častíc na osi pozitívne – negatívne vychádzame z toho, že každá (jazykovo stvárnená) skutočnosť má z tohto hľadiska istú hodnotu, pozitívnu alebo negatívnu, ale jednotlivé prostriedky sa na nej podieľajú nerovnako. Niektoré lexikálne jednotky sú svojou sémantikou jednoznačne zaradené na jeden alebo druhý pól osi, iné sa pohybujú okolo stredu a k niektorému z pólov sa približujú len v kontexte; špecifickú úlohu tu zohrávajú suprasegmentálne javy, predovšetkým intonácia a pod. V slovnom druhu častice sa toto všeobecne platné konštatovanie prejavuje v základnom rozdelení na dve skupiny:

1. častice, ktoré a) sú schopné spôsobiť, že výpoveď bez častice sa po jej použití emocionálne transponuje v smere pozitívnom alebo negatívnom, b) svojou prítomnosťou posilňujú či oslabujú pozitívny alebo negatívny obsah pôvodnej výpovede; ide o častice zvyčajne pochádzajúce z plnovýznamových slov a disponujúce istým, emocionálne bohatým denotatívnym významom (nimi sa budeme podrobnejšie zaoberať v druhej časti príspevku);

2. častice, ktoré nemajú také vlastnosti, používajú sa v objektívnejšie ladených kontextoch s logickou výstavbou; forma je z hľadiska pozitívneho – negatívneho v súlade s objektívnou platnosťou výpovede; ide o častice, ktoré zvyčajne nepochádzajú z plnovýznamových slov alebo ich etymológia je už zastretá a disponujú len minimálnym, emocionálne chudobným denotatívnym významom.

Druhú skupinu tvoria predovšetkým častice vyjadrujúce a) približnosť (*asi dvadsať, bezmála/blízko/takmer polmilionové mesto*),

b) enumerácie (*à, cirka; ďalej/potom nasleduje*), c) istú jednoznačnosť či výlučnosť (*celkom malý kúsok, čisto/iba/len/jedine ľudská vec*), d) častice pripájajúce aktuálny výraz, resp. nadväzujúce na kontext alebo situáciu (*naostatok, napokon, napríklad; nuž, ono, ozaj*), e) častice vyjadrujúce pochybnosť/nepochybnosť, istotu/neistotu (*bezpochyby, dozaista; azda, hádam, vari*), f) váhanie (*asi, možno, pravdepodobne*), ale aj g) isté popieranie či zápor (*aj tak, predsa; kde(že)(by), nič*). [Jednotlivé podskupiny sme označovali podľa výkladu častíc v KSSJ, niektoré výklady sme podľa potreby zovšeobecnilí alebo zostručnili a podskupiny sme usporiadali podľa intenzity ich zapojenosti na osi pozitívne – negatívne od najnižšej v podskupine a) po najvyššiu v podskupine g). Uvedomujeme si, že slovníkové doklady či dokonca izolované lexémy pôsobia do istej miery vypreparovane od pozitívnych – negatívnych príznakov, ale uvedené rozdelenie sme robili na základe analýzy v širších kontextoch, ktoré tu nemôžeme všetky podrobne komentovať.]

Posledná spomínaná podskupina častíc s oslabenou účasťou na osi pozitívne – negatívne (2g – častice vyjadrujúce isté popieranie či zápor) signalizuje, že kategórie pozitívnosť/negatívnosť vnímame na inej rovine ako klad/zápor. Na zamieňavé používanie termínov negácia, zápor bez presnejšej diferenciácie poukázal v slovenskej jazykovede naposledy J. Pavlovič (1989), pričom navrhol logicky vybudovanú sústavu termínov z tejto oblasti. Nám v tomto príspevku nejde o napĺňanie alebo dopĺňanie navrhutej sústavy na lingvistickej rovine, ale o významovo priehľadnú analýzu materiálu na rovine myšlienkových obsahov. Pravda, obidve roviny sú pri jazykovom stvárnení mimojazykovej skutočnosti prepojené, ale pre potreby tohto príspevku diferencujeme lexikálno-syntaktické kategórie klad/zápor (súhlas/nesúhlas, tu teda aj afirmácia/negácia) a filozoficko-jazykové alebo komunikačno-pragmatické kategórie pozitívne/negatívne. Ako ukážeme ďalej, obsahom pozitívneho je príjemnosť, potrebnosť, prijateľnosť, vhodnosť, súlad a iné pozitívne emócie, hodnotenia, vplyvy a v negatívnom sa skrýva nepríjemnosť, nepriaznivosť, neželateľnosť až nevhodnosť a iné negatívne emócie, hodnotenia, vplyvy. [Uvedené obsahy sme v citovaných kontextoch posudzovali z hľadiska kultúrno--spoločenského úzu konkrétneho (slovenského) jazykového spoločenstva, ale i na základe nášho individuálneho, subjektívne-

ho vnímania jednotlivých javov.] Pri takomto nazeraní kladné nemusí byť súčasne pozitívnym a záporné negatívnym, tieto kategórie sa pri emocionálnej transpozícii môžu prekrížiť. Typickým príkladom na rozpor medzi kladným a pozitívnym, záporným a negatívnym sú častice *bodaj* a *bohuchovaj*, *božeuchovaj*, *bohchráň*, *božechráň*.

Častica *bodaj* je na prvý pohľad, resp. z diachronického hľadiska kladná, vyjadruje túžbu po niečom. V pôvodnom význame išlo vlastne o pozitívnu prosbu *Boh daj!*, ale v súčasnosti sa častica *bodaj* používa takmer výlučne v zahrešeniach a výrazne negatívnych prianiach, preklínaniach: *bodaj to parom vzal*, *bodaj ho porantalo* (vo výklade hesla *bodaj* synonymne uvádzané *kiež(by)* má však aj pozitívne použitia). Naproti tomu častice *boh-/božeuchovaj*, *boh-/božechráň* sú záporné (resp. záporové), popierajú už i len možnosť, že by sa niečo malo/mohlo stať, a keďže sa tým zvyčajne myslí niečo zlé, nepriaznivé, neprípustné (*nechcem ohovárať*, *božechráň*; *bohuchovaj*, *aby som ja kradol*), ide vlastne o častice v našom vymedzení pozitívne. Podobne je to s časticou *neúrekom*, ktorá je etymologicky takisto popierajúcou, záporovou, ale komunikuje pozitívny obsah. Častica vznikla ako kondenzát výpovede (*nech*) *nie (je táto chvála) úrekom*, čím hovoriaci uistoval, že nemá v úmysle privolať svojou chválou niečo zlé, že nechce svojou dobrou rečou (*rekom*) spôsobiť pravý opak – jedným z postupne nadobudnutých významov predpony *u-* je význam schopnosti alebo sily vykonať istý dej (porov. Etymologický slovník jazyka českého, 1968, s. 397 a s. 665).

Konkrétne fungovanie častíc prvej základnej skupiny (častice aktívne sa zúčastňujúce na emocionálnej transpozícii) na osi pozitívne – negatívne ukazujú nasledujúce príklady – rozmanité (komunikačné) situácie, ktoré môžu pri ne/použití častíc nastať. Keďže sa sústreďujeme na realizované myšlienkové obsahy, ako ich na základe materiálu vnímame, nezaoberáme sa tu osobitne úlohou lexikálneho obsadenia výpovede, pozíciou záporovej morfémy *ne-*, intonačným stvárnením výpovede ani ďalšími faktormi, spoluutvárajúcimi pozitívny alebo negatívny obsah výpovede, ale práve len časticami a ich úlohou v tomto procese.

FORMA	VÝZNAM	OBSAH
<i>nič nezabudol</i> 2 x zápor	negácia negácie = klad („mal všetko potrebné“)	pozitívny obsah

<i>napočudovanie, nič nezabudol</i>	klad, ale + bolo nám to čudné, divili sme sa tomu, lebo to bolo preňho nezvyčajné	relativizácia pozitívneho upozornením na negatívnu vlastnosť (zábudlivosť)
<i>teba som tu potreboval</i> klad <i>rovno teba som tu potreboval</i>	klad, ale + suprasegmenty = „nepotreboval som ťa, nikoho nepotrebujem, tobôž nie teba“ = zápor lexikálne + intonačne = „práve teba som tu vôbec nepotreboval“ = zápor	pri intonačne stvárnenej emocionálnej transpozícii negatívny postoj k adresátovi, resp. k situácii zjavný, posilnený negatívny postoj k adresátovi
<i>raz si hlavu zabudneš</i> klad <i>raz si rovno hlavu zabudneš</i>	klad, hoci sloveso obsahuje zápornú sému, resp. upozornenie „aby si si nezabudol“ zdôrazňujúce, ironizujúce	negatívny postoj k adresátovi, resp. situácii posilnený negatívny postoj k adresátovi, resp. situácii
<i>nechcem hovárať</i> zápor <i>nechcem hovárať, božechráň</i>	zápor zosilnený zápor	pozitívny obsah posilnený pozitívny obsah
<i>nebol podvodníkom</i> zápor <i>iste nebol podvodníkom</i>	záporný význam slova <i>podvodník</i> = vlastne negácia záporu = klad („nebol nečestný“) zdôraznený význam	pozitívny obsah [v zločineckom, mafiánskom prostredí negatívny] posilnený pozitívny obsah
<i>pomoc prišla neskoro</i> zápor <i>pomoc prišla, bohužiaľ, neskoro</i>	zápor zdôraznený zápor	negatívny obsah pozitívna ľútosť nad negatívnou skutočnosťou
<i>bolo to (pre nás) ďaleko</i> klad <i>bolo to (pre nás), bohužiaľ, ďaleko</i>	klad, neutrálne konštatovanie klad, ale modifikovaný významom častice	podľa kontextu, resp. situácie skôr negatívny obsah ľutujúci, ospravedlňujúci charakter, negatívny obsah (nemohli sme tam byť, hoci sme

		chceli/mali)
<i>budeme musieť akceptovať ešte tri faktické poznámky</i>	klad, hoci sloveso obsahuje zápornú sému („keďže musíme, tak ich akceptujeme“)	pozitívny obsah relativizovaný slovesom <i>musieť</i>
klad <i>bohužiaľ, budeme musieť akceptovať ešte tri faktické poznámky</i>	relativizácia kladu slovesom <i>musieť</i> je časticou zdôraznená	zjavný negatívny postoj ku skutočnosti, resp. ospravedlnenie sa adresátom

Pri hľadaní súvislostí medzi vlastnosťami a pôsobením častíc na významovej osi pozitívne – negatívne sa nám v prvej skupine častíc utvorili z hľadiska myšlienkových obsahov takéto podskupiny:

– negatívne použitie s (väčšinou) pozitívnym úmyslom: *bohupris(ah)ám, pánbo(h)chráň, prisám(bohu), verabože, namojdušu, namojpravdu, namojveru*; negatívnou črtou je tu vlastne zneužívanie pomenovaného, resp. rovnako nevhodné zaprisahávanie sa na seba samého či svoje podstatné danosti (*namojdušu/-pravdu/-veru*): *máš pravdu, Jano, prisámbohu; zaveril som sa: namojdušu, namojdušu; to sú namojpravdu naši*;

– pozitívne použitie s negatívnym pozadím (u podávateľa aj prijímateľa): *bohužiaľ, žiaľ(bohu)*; negatívne pozadie tu predstavuje skutočnosť, že sa nestane/nestalo niečo, čo sa malo, príp. mohlo stať, alebo naopak, že sa stalo/stane niečo, čo sa (možno) stať nemalo: *pomoc prišla bohužiaľ neskoro; jeho práca, žiaľbohu, ostala torzom* [pozn.: všetky doklady sú citované podľa KSSJ v presnej grafickej podobe];

– negatívne použitie s negatívnym obsahom: *otcu-materi, pána(beka), paroma, zaboha: (ani) zaboha si nevedel spomenúť; paroma je tu dobre; to je otcu--materi dosť*;

– pozitívne použitie s pozitívnym obsahom: *bohuvďaka, chvalabohu: chvalabohu, nič sa nestalo; bohuvďaka, prišiel včas*.

Z hľadiska lexikálneho významu sú v prvej skupine častice (ako sme už spomínali v úvode, väčšinou utvorené z plnovýznamových slovných druhov), ktoré nesú konkrétny lexikálny význam a ním kontext ovplyvňujú v smere pozitívnom (*božechráň, bohuchovaj, dajbože, chráňboh, chvalabohu, nebodaj, nedajbože; áno, hej*) alebo negatívnom (*figu, hovno, prd, zaboha; nie*). Iná skupina častíc sa len istým spôsobom zapája do pozitívneho alebo negatívne-

ho obsahu, ktorý vyplýva už zo základového lexikálneho obsadenia výpovede: daný obsah sprevádza, dopĺňa či obmedzuje (*nič sa mu nestalo – dohromady sa mu nič nestalo; počkaj, ty dostaneš! – počkaj, veď ty dostaneš!*), potvrdzuje či popiera (*nik mu neverí – beztak mu nik neverí, teba som tu potreboval – rovno teba som tu potreboval*), zosilňuje až stupňuje (*takmer spadol – div/dobre/len-len že nespadol, je lenivý a navyše klame*), alebo naopak, relativizuje (*napočudovanie/napodiv rýchle sa uspokojil*), alebo je výpoveď bez častice v tomto zmysle nejasná, nevýrazná a častica v nej niektorú stránku, pozitívnu alebo negatívnu, skonkretizuje, zvýrazní (*získať veľký podiel – získať čím väčší podiel; nič nezabudol – napočudovanie, nič nezabudol*). Pozitívum/negatívum môžeme niekedy vidieť už v samotnom použití/nepoužití častice (napr. *prosím: chodte tadiaľto!* objektívny, nezainteresovaný, ale aj prísny až tvrdý rozkaz – *prosím, chodte tadiaľto!* istá miera zainteresovanosti, úctivého vzťahu) alebo v použití štylisticky, resp. komunikačne ne/adekvátnej častice (*áno, hej, hm; nie, ne/né, mm*).

Niektoré príklady alebo opisované významy, resp. vlastnosti častíc sú na prvý pohľad možno diskutabilné, príp. zaraditeľné do iných skupín, ale častica, ako sme už spomínali, sú natoľko významovo tvárne, že aj z hľadiska sledovanej témy môžu sprostredkovať viacero (až všetky) z naznačených smerovaní. Tak častica čo je bez priameho, výrazného vzťahu k významovej osi pozitívne – negatívne vo svojom 4. význame – opakovanosť (*deň čo deň*), tvorí alebo zapája sa do negatívneho smerovania (*čo nás poňom!, iba čo ma trápiš*), ale býva aj pozitívna (*dobrá robota, čo?, robiť čo najlepšie*).

Ako už uvedené príklady naznačujú, pozitívny či negatívny obsah môže byť komunikovaný štylisticky neutrálne (*čo, dohromady, navyše, takmer*) alebo expresívne až hrubo (*čože, figu, hovno, prd, zaboha*). Isté diferenciácie prebiehajú aj vnútri niektorých ad hoc utvorených sémantických skupín: expresívne častice typu *bohvie-*, *čertvie-* (*-kam, -kedy, -kto...*) sú vzhľadom na neutrálnejšiu časticu *ktovie-* posunuté v smere negatívnom, častica *čertvie-* o poznanie viac.

Načrtnutý opis zástoja častíc na osi pozitívne – negatívne nie je nijako vyčerpávajúci. V tomto príspevku nám nešlo o exaktné a absolútne členenie častíc na negatívne a pozitívne, ale len o poukázanie na istú stránku ich fungovania v texte či komunikácii, o

načrtnutie iného pohľadu na častice a poukázanie na skutočnosti, ktoré sa zatiaľ nie vždy dostali do lexikografických opisov. Aj keď sa v súčasnom jazykovednom poznaní význam slova považuje skôr za čosi premenlivé, čo sa nedá posudzovať izolovane, ale len na pozadí konkrétnej situácie – a častice sú toho veľmi názorným príkladom –, predsa by sa táto skutočnosť mala dať stručne a výstižne zachytiť aj pri lexikografickom spracovaní. Všeobecná formulácia (ako ju citujeme podľa KSSJ) by sa dala skonkretizovať napr. takto (druhá formulácia pri nasledujúcich heslách):

bár(s) II. časť. 1. vyj. hodnotiaci postoj k výrazu: *chod' b. aj do trantárie* (KSSJ, 1987, s. 43)

bár(s) II. časť. 1. zdôrazňuje negatívny postoj podávateľa k adresátovi alebo situácii: *chod' b. aj do trantárie*;

božechráň, bohchráň časť. expr. vyj. záporný hodnotiaci postoj; ešte(že) čo, kdeže by, veru nie: *nechcem ohovárať, b.; b. mu niečo povedať* (KSSJ, 1987, s. 51)

božechráň, bohchráň časť. expr.

1. v zápornej výpovedi zdôrazňuje zápor: *nechcem ohovárať, b.*

2. kladnú výpoveď neguje: *b. mu niečo povedať*;

keď III. časť. vyj. hodnotiaci postoj k vete: *k. ste len tu!* (KSSJ, 1987, s. 151)

keď III. časť. zdôrazňuje pozitívny postoj k adresátovi alebo situácii: *k. ste len tu!*

Práve na lexikografickom opise častíc sa v mnohom preveruje i ukazuje detailnosť a presnosť poznania jazykového systému a jeho fungovania v komunikácii v danom jazykovom spoločenstve.

Literatúra

GREPL, M.: Emocionálne motivované aktualizace v syntaktické struktuře výpovědi. Brno 1967. 151 s.

KONDRAŠOV, N. A.: Nekotoryje zamečaniya o časticach. In: Jazykovedné štúdie. XII. Peciarov zborník. Red. J. Oravec. Bratislava, Veda 1974, s. 131–136.

Krátky slovník slovenského jazyka. 1. vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. Bratislava, Veda 1987. 592 s.; 3. vyd. 1997. 944 s.

MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého. 2. vyd. Praha, Nakladatelství ČSAV 1968. 866 s.

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966. 896 s.

PAVLOVIČ, J.: Termíny z oblasti negácie v jazyku. Slovenská reč, 54, 1989, s. 334–342.

Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959–1968. 6 zv.

Veľký slovensko-ruský slovník. Bratislava, Veda 1979–1995. 6 zv.

VINOGRADOV, V. V.: Russkij jazyk. Grammatičeskoje učenije o slove. Moskva – Leningrad, Učpedgiz 1947. 784 s.

Jozef Jacko

ÚZEMNOSPRAVNE ČLENENIE SLOVENSKEJ REPUBLIKY

JACKO, J.: Territorial and administrative Division of the Slovak Republic. Slovenská reč, 63, 1998, No 2, pp. 87–96. (Bratislava)

The Slovak Republic is territorially and administratively divided into eight regions. The regions are subdivided into districts. Within them, the capital of the Slovak Republic, Bratislava, and the city of Košice form urban districts. Most of the names of urban districts correspond to the names of localities of the place: *Bratislava-Lamač*, *Bratislava-Vajnory*, *Košice-Džungľa*. The names of urban districts in Košice are motivated by the cardinal points: *Košice-Sever*, *Košice-Juh*, *Košice-Západ*. We can derive inhabitant masculine and feminine nouns or adjectives both from urban districts and local names: *Džungľa – Džungľan*, *Džungľianka*, *džungľiansky*; *Sever – Severan*, *Severanka*, *severský*.

Nariadením vlády Slovenskej republiky č. 258/1996 Z. z. z 13. augusta 1996, ktorým sa vydáva Zoznam obcí a vojenských obvodov tvoriacich jednotlivé okresy (ZOVO), sa Slovenská republika člení na osem krajov: Bratislavský kraj, Trnavský kraj, Trenčiansky kraj, Nitriansky kraj, Žilinský kraj, Banskobystrický kraj, Prešovský kraj, Košický kraj. V Pravidlách slovenského pravopisu (PSP, 1991, s. 62) sa v rámci poučiek o písaní veľkých písmen konštatuje, že názvy správnych oblastí štátov, napr. *Žilinský okres (okres Žilina)*, *Západoslovenský kraj*, *Trenčianska župa*, *Trenčianska stolica* atď., sa píšu s veľkým začiatočným písmenom. V novom vydaní PSP bude treba exemplifikovať v rámci názvov správnych oblastí štátov súčasné reálie.

Bratislavský kraj sa územne a správne člení na osem okresov, z toho päť okresov sa začleňuje do hlavného mesta Slovenskej republiky Bratislavy: okres Bratislava I: Bratislava – mestská časť

Staré Mesto; okres Bratislava II: Bratislava – mestské časti Podunajské Biskupice, Ružinov, Vrakuňa; okres Bratislava III: Bratislava – mestské časti Nové Mesto, Rača, Vajnory; okres Bratislava IV: Bratislava – mestské časti Devín, Devínska Nová Ves, Dúbravka, Karlova Ves, Lamač, Záhorská Bystrica; okres Bratislava V: Bratislava – mestské časti Čunovo, Jarovce, Petržalka, Rusovce.

Košický kraj sa územne a správne člení na jedenásť okresov, z ktorých štyri sa začleňujú do mesta Košice a ďalej sa podobne ako v Bratislave členia na mestské časti: okres Košice I: Košice – mestské časti Džungľa, Kavečany, Sever, Sídliisko Ťahanovce, Staré Mesto, Ťahanovce; okres Košice II: Košice – mestské časti Lorinčík, Luník IX, Myslava, Pereš, Poľov, Sídliisko KVP (Košického vládneho programu), Šaca, Západ; okres Košice III: Košice – mestské časti Dargovských hrdinov, Košická Nová Ves; okres Košice IV: Košice – mestské časti Barca, Juh, Krásna, Nad jazerom, Šebastovce, Vyšné Opátske.

Doklady z masmédií ukazujú, že mestské časti Bratislavy a Košíc sa nezapisujú rovnako, napr.:

...do desiatok domácností obyvateľov *košickej mestskej časti Juh*. – Elektrikárom bolo na *košickom Juhu* horúco... (Sme na východe, 21. 1. 1997, s. 1–2). – V *mestskej časti Bratislava-Petržalka* konečne vyzývajú občanov... (Pravda, 23. 1. 1997, s. 1). – Alexander Weber, starosta *Mestskej časti Košice-Luník IX*... (Sme na východe, 23. 1. 1997, s. 3). – Obyvatelia z Bazovského ulice tvrdia, že v *Dúbravke* existujú miesta... (Pravda, 27. 1. 1997, s. 5). – *Košice-Juh* sa ako prvá mestská časť stáva súčasťou projektu Bezpečnostné Košice mimo Starého mesta (Sme na východe, 28. 1. 1997, s. 2).

V PSP (s. 119) sa v kapitole o interpunkcii pri poučkách o písaní spojovníka hovorí, že v spojeniach, v ktorých prvá časť označuje celok a druhá súčasť, sa používa spojovník, napr. *Bratislava-Devínska Nová Ves* (mestská časť Bratislavy). Z úsporných dôvodov tento spôsob písania mestských častí Bratislavy i Košíc je v masmédiách najprijateľnejší a využíva sa. Napr.:

...na verejných komunikáciách v *Bratislave-Starom meste*. – ...od 1. júla môžu vodiči v *Bratislave-Starom meste* parkovať v zmysle vyhlášky... – ...mestskej časti *Bratislava-Staré Mesto*... (Sme/Smena, 29. 6. 1996, s. 10).

Pripomíname, že v dvojslovnom názve *Staré Mesto, Nové Mesto* treba písať aj druhý výraz (*Mesto*) s veľkým začiatočným písmenom.

Názvy mestských častí Bratislavy a Košíc sa v PSP neuvádzajú, lebo PSP registrujú iba názvy obcí na Slovensku podľa zoznamu obcí, ktorý vydalo Ministerstvo vnútra SR a ktorý platil od 23. 11. 1990. Niektoré mestské časti ako pôvodne samostatné obce a ich príslušné deriváty však nájdeme v Slovníku slovenského jazyka (SSJ VI, 1968). V PSP sa pri každom názve obce uvádza príslušné obyvateľské meno v mužskom a ženskom rode, ako aj príslušné prídavné meno. V ďalšej časti príspevku uvádzame mestské časti okresov Bratislava a Košice s príslušnými obyvateľskými menami mužského a ženského rodu, ako aj príslušné adjektívne deriváty. Ak sú názvy mestských častí rovnaké, uvádzame ich iba v jednom okrese:

(Bratislava)-*Staré Mesto* – *Staromešťan, Staromešťanka, staromestský*; *Podunajské Biskupice* – *Podunajskobiskupičan i Biskupičan, Podunajskobiskupičanka i Biskupičanka, podunajskobiskupický i biskupický*; *Ružinov* – *Ružinovčan, Ružinovčanka, ružinovský*; *Vrakuňa* – *Vrakunčan, Vrakunčanka, vrakunský*; *Nové Mesto* – *Novomešťan, Novomešťanka, novomestský*; *Rača* – *Račan, Račianka, račiansky*; *Vajnory* – *Vajnorčan, Vajnorčanka, vajnorský*; *Devín* – *Devínčan, Devínčanka, devínsky*; *Devínska Nová Ves* – *Devínskonovovešťan, Devínskonovovešťanka, devínskonovoveský*; *Dúbravka* – *Dúbravčan, Dúbravčianka, dúbravčiansky*; *Karlova Ves* – *Karlovovešťan, Karlovovešťanka, karlovoveský*; *Lamač* – *Lamačan, Lamačanka, lamačský*; *Záhorská Bystrica* – *Záhorskobystričan, Záhorskobystričanka, záhorskobystrický*; *Čunovo* – *Čunovčan, Čunovčanka, čunovský*; *Jarovce* – *Jarovčan, Jarovčanka, jarovský*; *Petržalka* – *Petržalčan, Petržalčanka, petržalský*; *Rusovce* – *Rusovčan, Rusovčanka, rusovský*.

(Košice)-*Džungľa* – *Džungľan, Džungľianka, džungľiansky*; *Kavečany* – *Kavečanec, Kavečianka, kavečiansky*; *Sever* – *Severan, Severanka, severský*; *Sídlisko Ťahanovce* – *Ťahanovskosídlišťan, Ťahanovskosídlišťanka, ťahanovskosídľiskový*; *Ťahanovce* – *Ťahanovčan, Ťahanovčanka, ťahanovský*; *Lorinčík* – *Lorinčíčan, Lorinčíčanka, lorinčícky*; *Myslava* – *Myslavčan, Myslavčanka, myslavský*; *Pereš* – *Perešan, Perešanka, perešský*; *Polov* – *Polovčan, Polovčanka, polovský*; *Šaca* – *Šačan, Šačianka, šačiansky*; *Západ*

– *Západčan, Západčanka, západský; Dargovských hrdinov – Dargovskohrdinčan, Dargovskohrdinčanka, dargovskohrdinský; Košická Nová Ves – Košickonovovešťan, Košickonovovešťanka, košickonovoveský; Barca – Barčan, Barčianka, barčiansky; Juh – Južan, Južanka, južanský; Krásna – Krásňan, Krásňanka, krásňanský; Nad jazerom – Nadjazerčan, Nadjazerčanka, nadjazerský; Šebastovce – Šebastovčan, Šebastovčanka, šebastovský; Vyšné Opátske – Vyšnoopátčan i Opátčan, Vyšnoopátčanka i Opátčanka, vyšnoopátsky i opátsky.*

V SSJ VI rovnako vyznievajú adjektívne deriváty od názvov *Dúbrava* i *Dúbravka* v podobe *dúbravský*. V PSP od názvu *Dúbrava* má adjektívum podobu *dúbravský*, ale od názvu *Dúbravka* podobu *dúbravčiansky*. Obyvateľské meno ženského rodu od názvu *Dúbrava* i *Dúbravka* má podľa SSJ VI podobu *Dúbravčanka*. V PSP je pri názve *Dúbrava* podoba *Dúbravčanka*, pri deminutíve *Dúbravka* je podoba *Dúbravčianka*. Tento derivačný systém sa v PSP uplatňuje aj pri iných dvojiciach s deminutívnym pendantom, napr. *Závada – Zavadčan, Zavadčanka, zavadský*, ale *Zavadka – Zavadčan, Zavadčianka, zavadčiansky; Slatina – Slatinčan, Slatinčanka, slatinský*, ale *Slatinka – Slatinčan, Slatinčianka, slatinčiansky; Trnava – Trnavčan, Trnavčanka, trnavský*, ale *Trnávka – Trnávčan, Trnávčanka, trnávčanský; Poruba – Porubčan, Porubčanka, porubský*, ale *Porúbka – Porúbčan, Porúbčanka, porúbčanský* atď. Od bratislavskej mestskej časti *Dúbravka* majú príslušné deriváty podobu *Dúbravčan, Dúbravčianka, dúbravčiansky*.

Názov košickej mestskej časti *Džungľa* je motivovaný kedysi okrajovou košickou lokalitou s týmto názvom. Obyvateľské meno mužského rodu od názvu *Džungľa* sa tvorí príponou *-an*: *Džungľan*. Prídavné meno vyznieva na *-iansky*: *džungľiansky* a obyvateľské meno ženského rodu na *-ianka*: *Džungľianka*. Takto sa v spisovnej slovenčine tvoria príslušné deriváty od názvov *Ublá, Koromlá, Toplá*: *Ublan, Ublianka, ubliansky; Koromľan, Koromľianka, koromľiansky; Topľan, Topľianka, topliansky* a pod. Názvy troch košických mestských častí *Sever, Západ* a *Juh* sú motivované pomenovaniami svetových strán. V Krátkom slovníku slovenského jazyka (KSSJ, 1997) sa uvádzajú apelatíva *severan, severanka, južan, južanka* (obyvatelia severných, resp. južných krajín) a prídavné mená *severský* a *južanský*. Obyvateľské meno *Severan* sme zaregistrova-

li v denníku *Lúč – Východoslovenské noviny*, 10. 2. 1997, s. 3: *Zlaté výročie sobáša si vo štvrtok pripomenuli dva manželské páry z mestskej časti Košice-sever...: Dve zlaté svadby S e v e r a n o v*. Od názvu mestskej časti *Juh* treba tvoriť príslušné deriváty (obyvateľské mená) *Južan*, *Južanka* a prídavné meno *južanský*. V tlači sme zaregistrovali aj neživotné vlastné meno *Južan*, ktorým sa v Košiciach nazýva kultúrne stredisko v tejto lokalite: *S Julom Satinským v Južane* (Sme na východe, 5. 3. 1996, s. 3). V Košiciach vychádza aj periodikum *Južan*. Od názvu košickej mestskej časti *Západ* navrhujeme tvoriť obyvateľské meno mužského rodu príponou *-čan*: *Západčan*. Od mužskej podoby *Západčan* príponou *-ka* tvoríme obyvateľské meno ženského rodu *Západčanka*. Takto sa tvoria obyvateľské mená od miestnych názvov *Ňárad – Ňáradčan*, *Ňáradčanka*; *Rad – Radčan*, *Radčanka*; *Priechod – Priechodčan*, *Priechodčanka* a pod. Prídavné mená od týchto názvov sa tvoria príponou *-ský*: *ňáradský*, *radský*, *priechodský*. Aj od názvu *Západ* môžeme príponou *-ský* utvoriť prídavné meno *západský*. V KSSJ sa pri apelatívnom hesle *západ* uvádza vo štvrtom význame proprium *Západ* (krajiny ležiace v západnej oblasti zemegule) a jeho opozitum *Východ* s exemplifikáciou *európsky Západ*, *vzťahy medzi Západom a Východom*. Obyvateľské mená od vlastných mien *Západ* a *Východ* sa neuvádzajú. Zaznamenáva sa apelatívum *západniar* s kvalifikátorom hovorový výraz s dvoma významami: 1. (pôvodne) obyvateľ západného Slovenska, 2. obyvateľ západných (obyčajne západoeurópskych) krajín, ženská podoba *západniarka* a prídavné meno *západniarsky*.

Osobitný prípad predstavujú názvy košických mestských častí *Nad jazerom* a *Dargovských hrdinov*. V prvom prípade ide o predložkové spojenie, v druhom prípade o genitívny tvar. V PSP sa hovorí, že v názvoch miest a obcí píšeme s veľkými začiatočnými písmenami všetky plnovýznamové slová, napr. *Spišská Nová Ves*, *Nové Mesto nad Váhom*, *Dedina Mládeže*. Takto sa podľa PSP píše aj názvy častí miest ako administratívnych jednotiek (pôvodne zvyčajne názvy samostatných obcí), napr. *Staré Mesto*, *Karlova Ves*, *Devínska Nová Ves* (v Bratislave), *Bardejovské Kúpele*, *Dlhá Lúka* (v Bardejove). (Pripomíname, že názov *Staré Mesto* je aj v Košiciach.) Ak je súčasťou názvu obce zemepisný názov iného druhu, píše sa takýto zemepisný názov podľa PSP rovnako ako akýkoľvek iný zemepisný názov (ponecháva si svoju pravopisnú

podobu), napr. *Závada pod Čiernym vrchom* (v názve *Čierny vrch* ako pomenovaní vrchu, ktorý je súčasťou názvu obce, sa píše veľké písmeno iba na jeho začiatku). V PSP sa uvádza iba názov obce *Závada*. V SSJ VI sa pri názve obce *Závada* (s príslušnými derivátmi) uvádza aj názov obce *Závada pod Čiernym vrchom*. Vo Vlastivednom slovníku obcí na Slovensku III (1978) sa zaznamenáva názov obce *Závada pod Čiernym Vrchom* (s veľkým V). V názvoch košických miestnych názvov *Nad jazerom* a *Dargovských hrdinov* ide o vlastné meno ako celok, a preto píšeme veľké písmeno iba na začiatku dvojslovných názvov. Obyvateľské meno mužského rodu sa tvorí príponou *-čan*: *Nadjazerčan*, *Dargovskohrdinčan*. Od týchto názvov príponou *-ka* sa tvorí obyvateľské meno ženského rodu: *Nadjazerčanka*, *Dargovskohrdinčanka*. Prídavné meno sa tvorí príponou *-ský*: *nadjazerský*, *dargovskohrdinský*. V SSJ VI sa od miestneho názvu *Šaca* uvádzajú deriváty *Šačan*, *Šačanka*, *šacký*. V štúdiu *Deriváty miestnych názvov typu Strážske, Boca a Beša* (Jacko, 1977) sme upozornili, že adjektívny derivát typu *šacký* vybočuje aj z miestneho úzu. V súlade s derivačným postupom typu *Reca – Rečan – Rečianka – rečiansky* sme navrhovali tvoriť aj od miestneho názvu *Šaca* príslušné deriváty *Šačan – Šačianka – šačiansky*.

Pomenovania okresov majú podľa PSP dvojslovnú adjektívno-substantívnu podobu (*Prešovský okres*) alebo dvojslovnú substantívnu podobu (*okres Prešov*). V prílohe nariadenia vlády Slovenskej republiky majú pomenovania krajov adjektívno-substantívnu podobu (*Bratislavský kraj*), pomenovania okresov dvojslovnú substantívnu podobu (*okres Michalovce*). Pri adjektívno-substantívnej podobe môžu nastať isté ťažkosti, pretože pri niektorých miestnych názvoch vyznievajú adjektívne deriváty v SSJ ináč ako v PSP. Od názvu *Medzilaborce* má prídavné meno v SSJ podobu *medzilaborecký*, v PSP podobu *medzilaborský*. V masmédiách sa stretávame výlučne s podobou *medzilaborecký* (z priestorových dôvodov nemôžeme uviesť všetky doklady), napr.:

V *medzilaboreckom* detskom domove... (Pravda, 3. 2. 1995, s. 5). – Činnosť *medzilaboreckého* múzea... (Plus 7 dní, 27. 8. 1996, s. 10). – Pri príležitosti inštalácie nového *Medzilaboreckého* okresu... (Sme/Smena, 29. 10. 1996, s. 8). – V lyžiarskom stredisku na Danovej v *Medzilaboreckom* okrese... (Sme/Smena, 14. 1. 1997, s. 3). – ...do Základnej školy na *Medzilaboreckej* 11 (Pravda, 4. 12. 1997, s. 7).

Nerovnako vyznievajú adjektívne deriváty od názvu *Sobrance*. V SSJ VI je podoba *sobranecký*, v PSP *sobranský*. L. Dvonč (1997) hovorí, že pri názvoch na *-ce* sa v platnej kodifikácii prejavuje jednoznačná tendencia používať iba deriváty na *-ský* alebo *-iansky* namiesto derivátov na *-ký* s vkladnou samohláskou *-e-*, napr. *Medzilaborce – medzilaborský* namiesto *medzilaborecký*, *Sobrance – sobranský* namiesto *sobranecký*, *Ladce – ladčiansky* namiesto *ladecký*. V bežnej jazykovej praxi sa však podľa L. Dvonča prejavuje tendencia používať aj tvary na *-ký* s vkladnou samohláskou *-e-*, ba dokonca používanie takéhoto tvorenia sa rozširuje. L. Dvonč pripomína, že podoba *medzilaborecký* sa v najnovších PSP mala ponechať, lebo je zaužívaná. Podobu prídavného mena *sobranský*, ktorá sa uvádza v PSP z r. 1991, pokladá L. Dvonč za novotvar, v ktorom ide o dôsledné používanie prídavného mena s príponou *-ský* analogicky podľa iných prípadov. S podobou *sobranský* sa L. Dvonč ani po jej uzákonení v PSP nestretol, no jej použitie podľa autora nie je vylúčené. My sme túto podobu zaregistrovali iba v jednom prípade, zaužívaná je podoba *sobranecký*, napr.:

Púť detí *sobraneckej* farnosti (Katolícke noviny, 26. 3. 1995, s. 3). – ...niektorí hráči *sobraneckého* tímu nedokázali držať krok... (Sme na východe, 28. 8. 1997, s. 4). – V *Sobraneckom* okrese proti TBC (Sme na východe, 14. 10. 1997, s. 1). – ... *sobranské* gitarové múzeum má viac exponátov (Sme na východe, 29. 11. 1997, s. 3).

Pri názve *Nové Zámky* je v PSP z r. 1991 adjektívny derivát *novozámocký*, v SSJ VI sú podoby *novozámocký* i *zámocký*, *novozámsky* i *zámsky*. V Pravde (5. 11. 1994, s. 3) sme zaznamenali podobu podľa PSP: *Až vo štvrtok 81-ročný ujko z Mužle (správne z Mužly) v Novozámockom okrese ohlásil polícii...* Od miestneho názvu *Zlaté Moravce* je v PSP podoba adjektíva *zlatomoravský*, v SSJ podoba *zlatomoravský* i *moravský*. V masmédiách sme zaregistrovali aj podobu *zlatomoravecký*:

Najprv *zlatomoraveckí* Orli vyštartovali do Novej Bane... (Slovenský denník, 9. 11. 1992, s. 4). – Experti *zlatomoraveckého* SAMSUNGU využívajú pobyt... (Sme, 30. 12. 1994, s. 3). – Vklad firmy Samsung do *zlatomoraveckého* Calexu... (Pravda, 27. 1. 1995, s. 1).

Od miestneho názvu *Malacky* sú v PSP adjektívne podoby *malačiansky* i *malacký*, v SSJ VI iba podoba *malacký*. V masmédiách sme zaregistrovali podobu *malacký*:

V *Malackom* okrese (SRo, Rádiožurnál, 20. 1. 1977). – Albín Brunovský sa narodil v Zohore, v *Malackom* okrese (Sme/Smena, 22. 1. 1997, s. 5).

Od názvu *Partizánske* sa v PSP uvádza iba adjektívum *partizánsky*, v SSJ VI sú adjektíva *partizánčanský* i *partizánsky*. Podoba *Partizánsky okres* je pre používateľov prijateľnejšia. Pri miestnych názvoch *Hlohovec* a *Lučenec* majú adjektíva v SSJ VI iba podobu *hlohovský*, *lučenský*, v PSP podobu *hlohovský* i *hlohovecký*, *lučenský* i *lučenecký*. Podľa toho názvy okresov by mohli mať podobu *Hlohovský okres* i *Hlohovecký okres*, *Lučenský okres* i *Lučenecký okres*.

K názvu *Žiar* s prídavným menom *žiarsky* je v SSJ VI (s. 253) prihniezdovaný názov *Žiar nad Hronom*. V PSP sa ako samostatné heslo uvádza názov *Žiar* s prídavným menom *žiarsky* a samostatné heslo *Žiar nad Hronom* s prídavným menom *hronskožiarsky*. Od názvu *Bánovce nad Bebravou* má prídavné meno v SSJ VI podobu *bánovský*. K názvu *Bánovce nad Bebravou* je v SSJ VI prihniezdovaný názov *Bánovce nad Ondavou*. V PSP sa ako samostatné heslo uvádza názov *Bánovce nad Bebravou* s prídavným menom *bebravskobánovský* a samostatné heslo *Bánovce nad Ondavou* s prídavným menom *ondavskobánovský*. V SSJ VI pri názve *Nové Mesto nad Váhom* sa uvádza prídavné meno *novomestský*, v PSP je dvojtvar *vážskonovomestský* i *novomestský*. V SSJ VI sa uvádza názov *Vranov* s prídavným menom *vranovský*, v PSP je názov *Vranov nad Topľou* s prídavnými menami *toplianskovranovský* i *vranovský*. V masmédiách sa častejšie stretávame s podobou *vranovský*: *Sú to nielen chlapani z V r a n o v s k é h o okresu, ale aj z Prešova...* (Katolícke noviny, 26. 1. 1997, s. 2). Vo Vranove vychádzajú *Vranovské noviny*.

Od viacslavných názvov *Banská Bystrica*, *Banská Štiavnica*, *Dolný Kubín*, *Dunajská Streda*, *Kysucké Nové Mesto*, *Liptovský Mikuláš*, *Považská Bystrica*, *Rimavská Sobota*, *Spišská Nová Ves*, *Stará Ľubovňa*, *Turčianske Teplice* a *Veľký Krtíš* sú v SSJ VI uvedené dve podoby prídavných mien: *banskobystrický* i *bystrický*, *banskoštiavnický* i *štiavnický*, *dolnokubínsky* i *kubínsky*, *dunajskostredský* i *stredský*, *kysuckonovomestský* i *novomestský*, *liptov-*

skomikulášsky i mikulášsky, považskobystrický i bystrický, rimavskosobotský i sobotský, spišskonovoveský i novoveský, starolubovniansky i ľubovniansky, turčianskoteplický i teplický, veľkokrtíšsky i krtíšsky. V PSP sa uvádzajú iba zložené tvary *banskobystrický*, *banskoštiavnický*, *dolnokubínsky*, *dunajskostredský*, *kysuckonovomestský*, *liptovskomikulášsky*, *považskobystrický*, *rimavskosobotský*, *spišskonovoveský*, *starolubovniansky*, *turčianskoteplický*, *veľkokrtíšsky*. Podoby adjektívnych derivátov od názvov typu *Banská Bystrica*, *Považská Bystrica* sú v PSP presnejšie. Popri spojení *okres Banská Bystrica* používame aj spojenie *Banskobystrický okres*, popri spojení *okres Považská Bystrica* aj *Považskobystrický okres*.

S účinnosťou od 1. októbra 1990 boli v Slovenskej republike niektoré obce premenované, pričom sa vrátili k názvom z r. 1948. Túto zmenu rešpektujú aj PSP z r. 1991. *Plešany* boli premenované na *Svätuše*, *Bodrog* na *Svätú Máriu*, *Švermovo* na *Telgárt*, *Šafárikovo* na *Tornalú*, *Dobročská Lehota* na *Kotmanovú*, *Dolný Peter* na *Svätý Peter*, *Čalovo* na *Veľký Meder*, *Hroboňovo* na *Dolný Štál*, *Topolovec* na *Ňarad*, *Palkovičovo* na *Sap*, *Pastuchy* na *Pataš*, *Jur pri Bratislave* na *Svätý Jur*. V r. 1992 boli premenované *Milanova* na *Veľký Kýr*, *Sládečkovce* na *Močenok*, *Moravský Ján* na *Moravský Svätý Ján*, *Borský Jur* na *Borský Svätý Jur*. Tieto zmenené názvy sa z pochopiteľných príčin v PSP z r. 1991 neuvádzajú (Jacko, 1993–94). V súčasnosti boli premenované obce *Kvetná* na *Keť*, *Antol* na *Svätý Anton* (ide o návrat k pôvodným názvom).

V niektorých názvoch obcí sa vykonali úpravy. V PSP 1991 je miestny názov *Mariánka* a príslušné deriváty *Mariánčan*, *Mariánčanka*, *mariánsky*. V Zozname obcí a vojenských obvodov je miestny názov *Marianka*. J. Horecký (1993) upozornil, že v názve *Mariánka* nemožno vyčleniť morfémy *Mari-án-k-a* (a tým odôvodňovať kvantitu v morféme *-án-*). Nie je tu členenie *Mari-án-k-a* (ako v prídavnom mene *mari-án-sky* opretom o latinskú podobu *marianus*), ale o členenie *Mar-ian-k-a*. J. Horecký konštatuje, že podoba *Mariánka* s dlhým *á* sa do PSP z r. 1991 dostala tak, že pri zostavovaní zoznamu obcí sa vychádzalo zo záväzného Statistického lexikonu obcí ČSSR z r. 1982 (vydal Federálny štatistický úrad), v ktorom sa názov tejto obce uvádza s dlhým *á*. J. Horecký upozorňuje na potrebu opraviť v ďalšom vydaní PSP podobu uvedeného názvu. V miestnom názve *Cabaj-Čapor* sa v PSP v časti

Čapor píše krátke *a*, v ZOVO v názve *Cabaj-Čapor* sa v časti *Čapor* zaznamenáva dlhé *á*. V názve *Včelínce* sa v PSP píše dlhé *í*, v ZOVO sa názov *Včelínce* zapisuje s krátkym *i*. Zmena kvantity v názve *Včelínce* má vplyv na jeho skloňovanie: v D. a L. sú prípony *-iam*, *-iach*: *k Včelinciam*, *vo Včelinciach*. Zmena názvu obce *Radola* na *Radola* zasahuje tiež do morfológického systému. V PSP sa názov obce *Radola* neregistruje, SSJ VI uvádza tento názov so spoluhláskou *l*: *Radola*, *z Radoly*. ZOVO registruje názov obce *Radola*, preto ju treba skloňovať podľa vzoru *ulica*: *z Radole*, *k Radoli*, *cez Radolu*, *v Radoli*, *za Radolou*. V masmédiách sme pri názve *Radola* zaregistrovali skloňovací typ *ulica*:

Moja mamka je tkáčkou z *Radole*... – Tkáč z *Radole* zbadal iba neskoro vo vianočný podvečer, že Janka niet doma (Posol, 72, č. 12, 1996, s. 22–23). – ...aby na lyžiach vychutnali krásny biely svah *Ostré pri Radoli* v Kysuckom Novom Meste. – Podľa študenta Gymnázia v Kysuckom Novom Meste Júliusa Janeka z *Radole*... (Sme/Smena, 30. 12. 1996, s. 3).

Názvy obcí *Kalámeny*, *Oslány* sa v PSP uvádzajú s mäkkým *l*, v ZOVO s tvrdým *l*: *Kalameny*, *Oslany*. Názov obce *Beňadovo* sa v PSP uvádza s mäkkým *d*, v ZOVO s tvrdým *d*: *Beňadovo*. Názov obce *Kaplna* sa v PSP neuvádza. V SSJ VI sa zaznamenáva podoba *Kaplná*, ktorú nájdeme aj vo Vlastivednom slovníku obcí na Slovensku II (1977, s. 17). Pod čiernobiely fotografiou je text: *Románsko--gotický kostol v Kaplnej*. V ZOVO sa uvádza názov obce *Kaplna* (okres Senec) s krátkym koncovým *-a*. Názov *Kaplna* treba skloňovať podľa vzoru *žena*: *z Kaplny*, *ku Kaplne*, *cez Kaplnu*, *v Kaplne*, *pred Kaplnou*.

Niektoré obce tvorili donedávna s inými obcami jeden územný a správny celok, preto sa v PSP neuvádzajú. V súčasnosti sa odčlenili, a preto sa v ZOVO uvádzajú ako samostatné územné a správne jednotky, napr. *Korytné*, *Práznovce*, *Igram*, *Bodíky*, *Kyselica*, *Korytárky* a i. Na druhej strane sa niektoré obce v súčasnosti zlúčili. V PSP sa ako samostatné obce uvádzajú *Kočín*, *Lančár*, *Chrenovec*, *Brusno*, *Lietavská Svinná*, *Bubkov*, v ZOVO už ako zlúžené obce *Kočín-Lančár*, *Chrenovec-Brusno*, *Lietavská Svinná-Bubkov* a i.

Záver. – Nariadením vlády Slovenskej republiky z r. 1996 sa Slovenská republika územne a správne člení na osem krajov. Názvy krajov sú dvojslovné adjektívno-substantívne názvy: *Bratislav-*

ský kraj, Prešovský kraj. Kraje sa členia na okresy: *okres Malacky, okres Vranov nad Topľou*. Hlavné mesto Slovenskej republiky Bratislava a mesto Košice vytvárajú v rámci okresov mestské časti. Názvy väčšiny mestských častí zodpovedajú názvom miestnych lokalít: *Bratislava-Lamač, Bratislava-Vajnory, Košice-Džungľa*. Názvy troch košických mestských častí sú motivované svetovými stranami: *Košice-Sever, Košice-Juh, Košice-Západ*. Od názvov miestnych častí môžeme podobne ako od miestnych názvov tvoriť obyvateľské mená mužského a ženského rodu a prídavné mená: *Dúbravka – Dúbravčan, Dúbravčianka, dúbravčiansky; Džungľa – Džungľan, Džungľianka, džungľiansky; Sever – Severan, Severanka, severský*. Isté ťažkosti sú pri názvoch okresov s adjektívnou podobou na prvom mieste. Príručky súčasnej spisovnej slovenčiny v niektorých prípadoch nerovnako kodifikujú adjektívne deriváty od miestnych názvov. Rozkolísanosť je napr. v názvoch *Medzilaborecký/Medzilaborský okres, Sobranecký/Sobranský okres, Malacký/Malačiansky okres, Lučenský/Lučenecký okres* atď. Niektoré obce boli po vydaní PSP z r. 1991 premenované: *Kvetná na Keť, Sládečkovce na Močenok, Antol na Svätý Anton*. Niektoré názvy sa upravili pravopisne i gramaticky: *Mariánka na Marianka, Kaplná na Kaplna, Včelínce na Včelince, Radola na Radola, Oslány na Oslany, Kalameny na Kalameny*. Niektoré obce sa územne a správne odčlenili: *Korytné, Práznovce, Igram, Bodíky, Korytárky, Kyselica* a i., niektoré sa zlúčili: *Chrenovec-Brusno, Kočín-Lančár* a i. V novom vydaní PSP treba podľa možnosti zaregistrovať všetky nové zmeny, a teda uviesť aj zmeny názvov.

Literatúra

DVONČ, L.: Prídavné mená od miestnych názvov na -ce. *Slovenská reč*, 62, 1997, s. 87–92.

HORECKÝ, J.: Kvantita v miestnom názve *Mariánka*. *Kultúra slova*, 27, 1993, s. 352–354.

JACKO, J.: Deriváty miestnych názvov typu *Strážske, Boca* a *Beša*. In: *Jazykovedné štúdie. 13. Ružičkov zborník*. Red. J. Horecký. Bratislava, Veda 1977, s. 139–146.

JACKO, J.: Názvy obcí na Slovensku v Pravidlách slovenského pravopisu. *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 40, 1993–94, s. 80–86.

Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. Bratislava, Veda 1997. 944 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. Red. J. Kačala. Bratislava, Veda 1991. 536 s.

Slovník slovenského jazyka. Zv. 6. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1968. 336 s.

Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. Zv. 2, 3. Bratislava, Veda 1977, 1978. 520, 536 s.

Zoznam obcí a vojenských obvodov tvoriacich jednotlivé okresy. Príloha nariadenia vlády Slovenskej republiky č. 258/1996 Z. z. (s. 1667–1693).

Seminár Onomastika a škola VII

V dňoch 10.–11. februára 1998 privítala Pedagogická fakulta Masarykovej univerzity v Brne takmer tri desiatky účastníkov na (v poradí už) siedmom, medzinárodnom seminári zo série Onomastika a škola. Tieto semináre majú už svoju tradíciu, konajú sa striedavo v Českej republike a Slovenskej republike. Ústrednou témou stretnutia boli propriá v hovorovom a slovotvornom systéme a odznelo na ňom 23 referátov.

V úvodnom referáte *Derivační struktura příjmení ve srovnání s apelativy* sa vedúci katedry českého jazyka usporadúvajúcej fakulty P. H a u s e r dotkol etymológie a motivácie českých priezvisk. Konštatoval, že tvorenie nových priezvisk je v súčasnosti takmer ukončené. M. K n a p p o v á (Praha) v príspevku *Příjmení a osobní jména v mluvnickém systému* hovorila o gramatických kategóriách proprií v ústnom prejave. Vyzdvihla niektoré špecifické javy pri kategóriách rodu (len prirodzený rod), čísla (jednotné číslo je základné), deklinácie a prechyl'ovania. R. Š r á m e k (Brno) v referáte *K některým vlastnostem gramatických kategorií v onymii* nadviazal na slová M. Knappovej. Zároveň zdôraznil, že doterajší (etymologický) pohľad na onymiu by sa mal zmeniť smerom k onymii ako funkčnému komunikačnému systému, a načrtol novú subdisciplínu onomastiky – onymickú gramatiku. K. G u t s c h m i d t (Drážďany) v referáte *Sobstvennyje imena v socialnych dialektach ruskogo jazyka* sledoval onymické procesy (onymizáciu a deonymizáciu) v toponymii v prostredí slangu.

Po týchto príspevkoch nasledovali referáty tematicky zamerané na antroponymiu. N. B a y e r o v á (Ostrava) načrtla niekoľko nových pohľadov na problematiku zložených slovanských osobných mien, ktoré sa stali základom niektorých českých a ruských priezvisk. V problematike antroponým pokračovala E. M r h a č o v á (Ostrava), ktorá poukázala na viaceré možné výklady motivácie priezvisk s negáciou. Slovotvornou štruktúrou a konfrontáciou priezvisk s apelatívami sa zaoberala K. K l í m o v á z Brna, pričom aj ona zdôraznila výnimočné postavenie proprií

v porovnaní s apelatívami (v príspevku *Příjmení typu Vítámvás, Nejezchleb, jejich slovo tvorná struktura a konfrontace s apelativy*). J. B a r t o š e k (Olomouc) v referáte *Osobní jména cizinců v české žurnalistice* nastolil závažný a aktuálny problém prechyl'ovania cudzích ženských priezvisk v médiách. Vyslovil zaujímavý názor, že v súkromných rozhlasových staniciach dochádza k prechyl'ovaniu častejšie v tých staniciach, ktoré by sme zaradili do skupiny „oficiálnejšie“.

V popoludňajšej časti prvého rokovacieho dňa odzneli ešte tri príspevky, po ktorých nasledovala diskusia k celému dňu. V prvom popoludňajšom referáte *Hypokoristika a kategorie rodu* sa jeho autor S. P a s t y ř í k (Hradec Králové) vrátil k problematike rodu pri hypokoristickej forme rodných mien, pričom zdôraznil, že častejšie sú odvodené mužské formy od ženských rodných mien. K. K o m á r e k (Brno) v príspevku *Biblická osobní jména v morfologickém systéme češtiny* sa zaoberal paradigmami pri niektorých biblických osobných menách a niektorými nesprávnymi tvarmi, ktoré sa preniesli do viacerých vydaní a prepisov Biblie. Význam a uplatnenie správnych tvarov vidí K. Komárek najmä pri vydávaní nových biblických textov v súčasnosti. J. A l e x o v á (České Budějovice) sa v referáte *Využití vlastních jmen v Pěšinově Předchůdci* venovala problematike využitia českých vlastných mien vo vyučovaní materinského jazyka (na príklade českého mysliteľa Pěšinu-Čechoroda).

Druhý deň konferencie otvoril Z. H o l u b (České Budějovice) príspevkom *K problematice pomístních jmen na Ledenicku*. V problematike toponymie (konkrétne ojkonymie) pokračovala jeho kolegyňa M. J a n e č k o v á (České Budějovice) referátom *Místní a rodinná jména v jižních Čechách*. Dotkla sa aj úlohy ľudovej a „učenej“ etymológie pri zmenách podôb ojkonym, ktoré doložila niekoľkými príkladmi. Veľmi zaujímavý referát predniesla H. K n e s s e l o v á z usporiadateľskej fakulty pod názvom *Neoficiální podoby brněnských urbanonym*. Upozornila na oblasť onomastiky, ktorej sa doteraz nevenovala dostatočná pozornosť – na živú podobu toponým (presnejšie urbanoným) v živej reči obyvateľstva, najmä mládeže. Poukázala pritom na slovo tvornú stránku týchto urbanoným, napr. na dominantné sufíxy *-ka, -ky* (*Hybešova ulice > Hybeška, Řečkovice > Řečky*), ale aj iné spôsoby tvorenia – skracovaním a skladaním (*Královo pole > Krpole*). Temati-

ke chotárných názvov sa venovala aj L. O l i v o v á - N e z b e d o v á v referáte *Pomístní jména v slovtvorném systému češtiny*. Aj ona vyzdvihla niektoré špecifické sufíxy, ktoré sú typické len pre tvorbu chotárných názvov, ale neexistujú v slovtvorbe apelatív. B. J u n k o v á (České Budějovice) si všimla chotárne názvy katastra obce Sázava na Pelhřimovsku. F. U h e r (Brno) v referáte *Pragmatonyma z hlediska školy* vyzdvihol možnosť zapojenia onomastiky do vyučovacieho procesu materinského jazyka, napr. tak, že žiaci na vyučovaní navrhujú názvy výrobkov, pričom si uvedomujú slovtvornú štruktúru týchto proprií. J. K r š k o (Banská Bystrica) v príspevku *Výskum mikrosociálních toponým a školská prax* poukázal na možnosť využitia výskumu tohto druhu toponým pri rozboroch na hodinách materinského jazyka. Žiaci si nenútenou formou uvedomujú lexikálnu a štruktúrnu hodnotu (vlastných) toponým.

V popoludňajšom rokovaní pokračovala N. K v í t k o v á (Praha) referátom *Propria v učebnicích pro 7. a 8. ročník ZŠ*. I. K o l á ř o v á z Opavy v referáte *Jméno obce jako součást názvu instituce* sa dotkla problematiky konkurencie pomenovacieho nominatívu s lokálom. V toponomastickej problematike pokračoval aj ďalší zahraničný účastník (t. č. poslucháč PF UK v Prahe) M. J u j u k i n, ktorý v príspevku *Česko-staroruské toponomastické paralely* sa zaoberal príbuznými javmi v toponymii Čiech a Ruska. Pravopisnú problematiku prezentoval V. Š a u r (Opava) referátom *Víceslovná propria z hlediska pravopisného*. Záverečný referát M. V o n d r á č k a (Hradec Králové) *Astronyma a jejich postavení v onymickém systému* sa venoval problematike a miestu pomenovaní kozmických telies medzi ostatnými propriami.

Medzinárodný brniansky seminár Onomastika a škola poskytol ďalšiu možnosť na výmenu nových skúseností a poznatkov onomastikov a nadviazanie ďalších kontaktov. Žiaľ, zo strany slovenskej onomastiky sa nevenovala tomuto stretnutiu náležitá pozornosť a slovenská onomastika sa dobrovoľne (takmer) vzdala možnosti prezentovania vlastných vedeckých výsledkov.

J. Krško

PALKOVIČ, K.: Záhorácky slovník. Bratislava, vydavateľstvo HEVI 1997. 274 s.

Názov monografie K. Palkoviča je vlastne veľká mystifikácia: nejde o lexikografické spracovanie slovnej zásoby záhorskeho nárečia ani o slovník vo vlastnom zmysle, ale o monografický opis jazyka, ktorým sa hovorí v záhorskej obci Brodské. Pravda, tento opis už nie je mystifikácia, ale sústavný a podrobný opis jazyka Brodského, v ktorom sa autor narodil a s ktorým po celý svoj život neustráca živý kontakt.

Základnou črtou Palkovičovej monografie je hlboká znalosť jazyka a úsilie čo najpresnejšie ho zachytiť. Toto úsilie sa odráža aj na členení práce. K. Palkovič sa opiera o klasické členenie jazyka podľa jednotlivých rovín na hláskoslovie, tvaroslovie, syntax, ale k nim pripája kapitolu o slovnej zásobe (čo už nie je také tradičné) a napokon aj súvislé texty.

Pri opise samohlások vychádza K. Palkovič z vokalického trojuholníka pre krátke i dlhé samohlásky. Nie je však dosť jasné, prečo sa v opise pripomína, že fonéma *a* sa realizuje ako tvrdý a zmäččený variant (s. 170) a podobne aj dlhé *á*. Bez dôkladnejšieho fonetického výskumu ťažko dokazovať rozdiel medzi uvedenými variantmi, lebo sám výskyt po tvrdých, resp. mäkkých spoluhláskach nepoukazuje na nijaké funkčné rozdiely. Sporné by mohlo byť iba hodnotenie po perných spoluhláskach, ktoré sa v práci zapisujú ako digramy s druhou zložkou *j* (*mjakí, stavjat, tebja, mjást*). Len po spoluhláskach *l – ʉ* je zreteľný rozdiel: súčasné „mäkké“ *i* sa vyskytuje len po *l* (*stáli*), kým „tvrdé“ *y* po *ʉ* (*stáʉí* spis. *stály člověk*). Inak je rozloženie samohlások spoľahlivo dokumentované; azda by bolo dobré upozorniť na niektoré alternácie typu *o – á* (*vozit – navážat*), *o – é* (*vodzit – vést*).

Spoluhlásky člení K. Palkovič predovšetkým na základe miesta artikulácie (s. 176), no uvedená schéma je graficky dosť neprehľadná. Spoluhláska *ʉ* sa bez bližšieho komentára uvádza raz ako bilabiálna, raz ako ďasnová. Nepresné je konštatovanie, že „perné spoluhlásky majú zmäččený variant pred spoluhláskou *j* pri jotácii“. Treba tu predovšetkým nastoliť otázku, či graféma *j* po labiálach funguje skutočne ako osobitná fonéma spoluvytvárajúca skupiny *pj, bj, mj, vj*, alebo či tieto skupiny netreba pokladať za monofonematické, pričom graféma *j* sa využíva na vyznačenie

faktu, že spoluhlásky *p, b, m, v* tu majú povahu labializovaných, resp. akýchsi polomäkkých variantov, ktoré by sa mali označovať ako *p', b', m', v'*. Zo skutočnosti, že niet komutačných dvojíc s protikladom typu *p – pj*, že sa typ *pj* nemôže rozdeľovať do dvoch slabík a napokon aj z viazanosti na predné samohlásky (okrem typu *krvjú*) vyplýva, že ide o kombinatórne varianty.

K hodnoteniu dvojíc perných spoluhlások v type *piglajz – Bügeleisen* treba poznamenať, že vlastne nejde o zamieňanie v rámci daného jazyka (resp. nárečia), ale o systematické vnímanie nemeckého spisovného *b* ako neznelého *p*, najmä v susedných dolnorakúskych nárečiach (napr. *Bahnwagen*, nár. *ponvágn – ponvágl*). O skutočnú zámenu môže ísť v dvojiciach ako *triezvy – strízbí, mravenec – bravenec*. V slove *búrí* ide o ďalekosiahlu adaptáciu nem. *der Porree – Allium ampeloprasum* al. *porrum*.

Je prirodzené, že K. Palkovič venuje primeranú pozornosť takým typickým znakom záhorských nárečí, ako je dzekanie a cekanie. Ako zmenu, resp. výsledok asibilácie ho však sotva možno vysvetľovať iba zo synchronného hľadiska. Sama distribúcia, doložená príkladmi ako *deň, ten, vede* proti *tercha, dzeci* proti *ďekovat*, však nevysvetľuje, kedy asibilácia nastáva a kedy nie.

Vo výklade o konsonantických skupinách K. Palkovič upozorňuje len na skupiny *šč, str, hr, zd*, pričom všeobecnejší výklad sa uvádza až v kapitole o slovnej zásobe, kde sa na s. 248 opisuje štruktúra slabiky, resp. jednoslabičných a dvojslabičných slov, ale o prípustných či neprípustných sledoch spoluhlások sa už nehovorí. Ani samo umiestnenie týchto výkladov do kapitoly o slovnej zásobe sa nezdá dosť odôvodnené, lebo slabika nepatrí ku konštitutívnym znakom tvorenia slov, resp. slovotvornej štruktúry.

Výklady o tvarosloví v jazyku Brodského sa spoľahlivo opierajú o tradičné triedenie slovnej zásoby na slovné druhy a v ich rámci na skloňovacie, resp. časovacie vzory. Pri každom vzore sa upozorňuje na odchýlky od spisovných tvarov. Namiesto tradičných vzorov sa tu uvádzajú vzory *kameň, višňa* a *návrací* (to je krytý vchod do dvora s bránou). Slovesá sú utriedené do piatich tried a trinástich vzorov, pripojený je aj krátky výklad o vide a spôsobe slovesného deja (s nepríjemnou tlačovou chybou *do-kovaný – nedokovaný vid* na s. 212). Podobný postup je aj pri ostatných plnovýznamových slovných druhoch.

Aj výklady v kapitole o syntaxi sa opierajú o tradičné základné pojmy. Uvádzajú sa príklady na prívlastok a prístavok, zhodu, ale aj na niektoré „osobitosti“, medzi ktoré sa zaraďuje trpná konštrukcia, časté konštrukcie s prechodníkom (napr. *dojdzá do štvrtéj, jedá s Kopčan, mínaja lesa*). Zoširoka sa uvádzajú doklady na systém súvetí.

Za osobitný prínos K. Palkoviča treba pokladať výklady o hovorených prejavoch a o ich formovaní. Uvádza tu napr. znaky reprodukovanej vlastnej a cudzej reči (rozlíšenej časticami *reku* a *že*), vlastnosti nepripravenej reči (opakovanie, priradovanie viet, vybočovanie z väzby, prípady nadbytočnosti a úspornosti), ale aj rozličné kontaktové prostriedky (pozdravy, nadávky, nesúhlas, neistota, čudovanie). Upozorňuje aj na prostriedky vyjadrovania modálnosti.

Mimovoľne sa tu vynára otázka, či takéto vyjadrovacie prostriedky (alebo aspoň niektoré z nich) sú typické pre dané nárečie. Zdá sa, že tu už nejde o výskum nárečia, ale o výskum živej, hovorenej komunikácie a o ľudovú reč. Prirodzene, aj keby sme Palkovičove zistenia chápali ako výskum ľudovej reči, treba ich pokladať za hlboko odôvodnený prístup k celkovej jazykovej komunikácii, ktorým sa dialektológia zapája do širších relácií sociolingvistikých a komunikačných výskumov.

Slovnej zásobe sú v Palkovičovej monografii venované vlastne dve zložky: jednak súvislé výklady o pomenovaniach, ich motivovanosti, o slovotvornej štruktúre i o pôvode slov, jednak abecedne zostavený register, resp. komentár k typickým pomenovaniam (nielen jednoslovným) používaným v Brodskom.

Výklady o vonkajšej forme, presnejšie o slabičnej štruktúre jednoslabičných až štvorslabičných pomenovaní však patria, ako sme už spomenuli, skôr do kapitoly o hláskosloví, resp. do jej osobitnej zložky o slabike. Tieto výklady K. Palkovič hneď dopĺňa poznatkami o vnútornej forme, teda o motivácii pomenovaní, a to aj viacslovných typu *turecké žito*, *houí vúz*. Uvádza motiváciu formou, farbou, polohou, podobnosťou, ale aj prenášaním významu. Z tohto hľadiska však prekvapuje, že vo výkladoch o tvorení slov sa obmedzuje na súpis slovotvorných prípon podľa gramatického rodu. Tento súpis je nesystematický, pričom sa tu bez rozlišovania uvádzajú pri jednotlivých príponách rozličné významy. Napr. pod príponou *-ec* je tu názov osoby *muatec*, ale aj názov rastliny

mušec i názov veci *okovec*. Pod príponou *-áč* sú slová *šlaháč* (osoba podľa činnosti), *bachráč* (osoba podľa príznaku) i *kopáč* (nástroj na kopanie). Prípony *-ar/-ár* sa uvádzajú nie ako varianty, ale ako osobitné prípony, no bez pokusu o nejakú sémantickú diferenciáciu (napr. *brusar*, *koškar*, *vínar* proti *masár*, *fčeuár*, *košinár*). Podobne v ženskom rode sa pod príponou *-ina* uvádzajú príklady *lipina*, *burina*, *zedníčina*. Pod adjektívnou príponou *-ací* sa uvádzajú príklady *dýchací* aj *telací*. Kladnou stránkou takéhoto postupu je však to, že sa uvádzajú nielen jednoslovné mená, ale aj viacslovné názvy.

Prínosom sú Palkovičove súpisy domácich, ale najmä prevzatých slov, ako aj súpisy mužských a ženských osobných mien používaných pri osobnom styku (*Francek*, *Antoš*, *Mariša*, *Marina*), ďalej súpisy priezvisk, prezývok a napokon aj chotárnych názvov. Pripojené sú aj príklady ľudovej frazeológie.

Záhorácky slovník (podľa ktorého má názov celá monografia) predstavuje abecedne usporiadaný súpis zaujímavých, typických a pozoruhodných slov, ktoré sa používajú v Brodskom, a to najmä takých, ktoré sú menej známe v spisovnej slovenčine. To znamená, že v slovníku sa neuvádzajú úplné sémantické štruktúry heslových slov, ale iba isté odchýlky a pozoruhodnosti. Napr. pri hesle *deščica* sa nič nehovorí o jeho odvodenosti od substantíva *deska*, ale uvádzajú sa iba dva špecializované terminologické významy. Pri hesle *dím* sa popri spisovnej podobe *dym* zaznačuje len frazeologizmus *už bili v dímje* (utiekli, unikli). Sústavne sa uvádzajú názvy rozličných predmetov a zariadení, ale najmä názvy rastlín a živočíchov, a to aj s identifikáciou vedeckým latinským názvom.

Aj tento krátky, nie vždy dosť sústavný a dosť analytický komentár k *Záhoráckemu slovníku* K. Palkoviča ukazuje, že napriek mystifikujúcemu názvu (nepochybne formulovanému aj pod komerčným tlakom) ide o materiálovo spoľahlivé svedectvo o materiálnej i kultúrnej podobe života v malej záhorskej obci a o jeho komunikatívnych aspektoch. Ale najmä o jednom z najdôležitejších aspektov: o jazyku a spôsoboch jeho používania.

J. Horecký

Nová monografia o sociolektoch

(ODALOŠ, P.: *Sociolekty v basketbalovom a penitenciárnom prostredí*. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela 1997. 92 s.)

Vďaka ambicióznej edičnej činnosti Pedagogickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici vyšla nová lingvistická monografia Pavla O d a l o š a *Sociolekty v basketbalovom a penitenciárnom prostredí*. Osobitosť tejto práce spočíva v tom, že je to sonda do variety slovenského národného jazyka, ktorá nestojí v centre záujmov slovenských lingvistov. Výskumu slangizmov, profesionalizmov a argotizmov, pre ktoré P. Odaloš používa ako strešné označenie termín sociolekty, sa v slovenskej lingvistike príležitostne venovali len niektorí bádatelia, napr. medzi mládežou a študentmi Š. Krištof, medzi vojakmi J. Šikra alebo v medicínskej oblasti J. Klincková.

Impulzy na svoj výskum nachádza P. Odaloš predovšetkým v sociolingvistike, ktorá sa od poslednej tretiny 20. storočia intenzívne zameriava na skúmanie jazyka v jeho spätosti so spoločnosťou a na vzťahy jazykových a sociálnych štruktúr, ale tiež v dôvernom poznaní basketbalového i penitenciárneho prostredia. Hlavným dôvodom takejto výskumnej zameranosti je podľa autora „skutočnosť, že zatiaľ ani jeden slovenský lingvista súčasne neanalyzoval v štúdiu alebo v monografii slangizmy, profesionalizmy a argotizmy, a preto tiež nikto doteraz nerobil zároveň výskumy v basketbalovom a penitenciárnom prostredí“ (s. 5).

P. Odaloš svoju prácu rozčlenil do štyroch základných častí: 1. Charakteristika sociolektov (s. 6–18), 2. Slangizmy, profesionalizmy a argotizmy v komunikácii (s. 18–61), 3. Korešpondencia jazykových javov so sociálnymi a psychosociálnymi parametrami (s. 62–76), 4. Závery a perspektívy (s. 76–80). Prácu uzaviera obsahla bibliografia, no ani tá neobsahuje všetky pramene, na ktoré sa autor odvoláva a ktoré zaznamenáva v texte. Azda by v tomto žánri nemusel absentovať ani vecný a menný register.

V prvej kapitole sa autor venuje výkladom obsahu termínov slang, profesionalizmy a argot v kontexte názorov slovenskej lingvistiky v rámci časového obdobia 1918–1997, ktoré člení na tri

časové úseky. V prvom období (1918–1945) vznikajú prvé štúdie o študentskom slangu i prvá systematická práca J. Orlovského o slangu, cenná najmä z materiálovej stránky. Argot sa v tomto období neskúmal, a preto ani neboli zreteľne vymedzené rozdiely medzi slangom a argotom. Druhé obdobie (1945 – koniec 60. rokov) charakterizuje autor ako roky, v ktorých sa sformoval reálny a negativistický pohľad na slang, obsah termínu argot a záujem o fungovanie slangu v umeleckej literatúre. Jeden z hlavných nedostatkov negativistického pohľadu na slang vidí P. Odaloš v tom, že jeho zástancovia „slang neskúmajú komplexne v rámci komunikačných sfér a situácií, jazykové údaje nedávajú do vzťahu k sociologickým charakteristikám komunikantov“ (s. 8). Tretie obdobie (začiatok 70. rokov – 1997) charakterizuje rozvinutie výskumov slangu i argotu a sformovanie obsahu termínu profesionalizmy.

Súčasťou prvej kapitoly je podkapitola o slangu, profesionalizmoch a argote v zahraničnej lingvistickej literatúre, z ktorej si autor podrobnejšie všíma najmä českú a ruskú (sovietsku) literatúru, ale zmieňuje sa tiež o anglickej a americkej literatúre. Prehľad názorov slovenských i zahraničných lingvistov kompletizuje bibliografickými údajmi jednotlivých lingvistov.

Záver prvej kapitoly tvorí vymedzenie základných pojmov monografie. P. Odaloš odôvodňuje používanie termínu sociolekt na označovanie slangu, profesionalizmov a argotu, pretože tento termín a pojem nie je jednoznačne ustálený ani vo svetovej (!) lingvistiky. Za výhody termínu sociolekt považuje 1. zreteľné odlišovanie od teritoriálnych nárečí v línii sociolekty – dialekty, 2. výraznú signalizáciu jeho väzby na spoločenskú štruktúru prostredníctvom polopredpony *socio-*, 3. absenciu polemických diskusií z minulosti o funkčnosti tohto termínu (s. 14).

P. Odaloš pracuje vo svojej monografii len s lexikálnymi charakteristikami sociolektov, t. j. sociolektových slov čiže sociolektizmov. Oprávnené pritom pripomína postupné formovanie aj ďalších jazykových rovín v ich rámci okrem lexikálnej roviny (napr. typická intonácia alebo nedodržiavanie asimilácie na zvukovej rovine, deformovanie slovných tvarov na morfolologickej rovine, rôzne druhy elíps na syntaktickej rovine a pod.), a preto z hľadiska zámeru utajovať obsah komunikácie rozlišuje dve skupiny sociolektov. Na jednej strane sú to slangizmy a profesionalizmy,

ktorých funkciou nie je utajovať informácie. Na druhej strane je to argot, ktorého funkciou je utajiť informácie v komunikácii. Vykonávanie činnosti v určitej špecifickej oblasti integruje slangizmy a profesionalizmy ako „varianty lexikálnych jednotiek, ktoré sa používajú v komunikácii pri realizácii odbornej alebo inej činnosti vykonávanej na profesijnej či záujmovej úrovni v príslušnej sfére“ (s. 15). Zo štylistického hľadiska autor diferencuje slangizmy ako pomenovania s aktualizáčnou funkciou v komunikácii, vyznačujúce sa veľkou mierou expresivity a vznikajúce hlavne metaforizáciou, univerbizáciou alebo odsekávaním, a profesionalizmy ako pomenovania s ekonomizujúcou funkciou, ktoré sa vyznačujú malou mierou expresivity a vznikajú najmä univerbizáciou, deriváciou a prípadným metonymickým prenášaním významu.

Argot vymedzuje P. Odaloš v širšom zmysle ako každý lexikálny súbor, ktorý sa používa na utajovanie; vtedy ho používajú skupiny, ktoré nie sú v rozpore so spoločnosťou. V užšom zmysle vymedzuje argot ako lexikálny súbor konšpiratívneho charakteru skupiny s protispoločenskou či až nezákonnou orientáciou.

V druhej kapitole autor vysvetľuje metodické otázky svojho výskumu, v ktorom sa neobmedzil iba na slovotvorno-sémantický prístup, pretože ten sa neorientuje na jazykové fakty v rámci súvislého textu zaznamenaného v autentickom prostredí. V súlade s formulovanou hypotézou výskumu (s. 5) si zvolil náročnejší, komunikačný prístup, resp. kombináciu oboch prístupov. Pri zhromažďovaní a analýze lingvistického materiálu kombinoval viacero metód (napr. nekontrolované a kontrolované pozorovanie, dotazníková, analyticko-syntetická, matematicko--štatistická metóda, komparácia, abstrakcia) a tak zvýšil ich spoľahlivosť. V tejto kapitole ďalej vymedzuje a detailne charakterizuje typy komunikačných situácií profilujúcich vznik sociolektizmov v basketbalovom a penitenciárnom prostredí, analyzuje registrované sociolekty fungujúce v rozličných komunikačných situáciách oboch prostredí zo slovotvorno-sémantického hľadiska. Autor konštatuje, že fungovanie sociolektov v basketbalovom prostredí ovplyvňuje charakter komunikácie (oficiálnosť, polooficiálnosť alebo neoficiálnosť), ktorý determinujú sociálne alebo pracovné vzťahy medzi komunikantmi (tréner, hráči, rozhodca, hlásateľ, divák; penitenciárni pracovníci, odsúdení) a v penitenciárnom prostredí tiež odlišné ciele, ktoré sledujú komunikanti.

Náročnú štruktúru textu v tejto časti monografie sprehľadňujú a orientáciu uľahčujú súhrnné tabuľky, obsahujúce štatistické údaje o jednotlivých sociolektoch, ich výskyte v charakterizovaných typoch komunikácie či spôsoboch ich tvorenia.

V tretej kapitole autor sleduje vplyv sociálnych parametrov na distribúciu jazykových prostriedkov v procese komunikácie. Jednotlivé sociálne a psychosociálne faktory v procese komunikácie P. Odaloš rozdeľuje na činitele všeobecne súvisiace s komunikáciou (špecifická skúsenostno-znalostná báza, charakter komunikácie a sociálna rola), činitele špecificky súvisiace s výskumným prostredím (napr. začiatok a koniec basketbalovej činnosti, počet odohraných rokov, dĺžka praxe penitenciárneho pracovníka, čas strávený vo výkone trestu, charakter trestného činu, mentálna úroveň odsúdených a i.) a činitele priamo sa viažuce na osobu (vek, pohlavie, zamestnanie, vzdelanie, bydlisko, národnosť). Hierarchiu jednotlivých činiteľov autor zostavil na základe ich (i)relevantnosti v procese distribúcie sociolektových pomenovaní v komunikácii. Autor konštatuje, že výrazný vplyv na proces komunikácie majú činitele všeobecne súvisiace s komunikáciou, menej výrazný vplyv majú činitele špecificky súvisiace s prostredím výskumu a najmenší vplyv majú činitele, ktoré sa priamo viažu na komunikanta.

Naznačené výsledky výskumu P. Odaloša potvrdzujú jeho hypotézu, že rozloženie a využitie sociolektov v komunikácii závisí od situácie, v ktorej sa komunikácia realizuje, ako aj od miery jazykovej kompetencie používateľov jazyka. V basketbalovom i penitenciarňom prostredí sa vyskytujú dva typy komunikačných situácií: sociolektická lexika dominuje v neoficiálnej komunikácii v pomere 3:1 voči spisovným pomenovaniam, ktoré prevládajú v oficiálnej komunikácii. Z hľadiska prechodu sociolektizmov do spisovného hovorového jazyka rozlišuje P. Odaloš dva typy sociolektových slov: 1. profesionalizmy, ktoré nepovažuje za nespisovné slová a ich fungovanie v neutrálnej pozícii predpovedá kodifikáciu profesionalizmov v terminológii príslušného odboru alebo vo výkladovom slovníku slovenčiny (porov. s. 77), a 2. slangizmy a argotizmy, ktoré tvoria jadro sociolektov a sú nespisovné.

Monografia Pavla Odaloša *Sociolekty v basketbalovom a penitenciarňom prostredí* sa zaraďuje k doterajším málopočetným knižným prácam o slovenských sociolektoch J. Orlovského (K

slovenskému slangu študentskému a vojenskému, 1941), P. Ondruša (Sociálne nárečia na Slovensku I. Argot slovenských detí, 1977) a B. Hochela (Slovník slovenského slangu, 1993). Ponúka nové metodologicko--metodické východiská výskumu sociolektov a otvára priestor na jeho pokračovanie v ďalších komunikačných prostrediach či pre samotného autora alebo ďalších bádateľov. Je podnetným príspevkom do slovenskej jazykovedy

I. Očenáš

KRONIKA

Jubileum doc. PhDr. Oľgy Schulzovej, CSc.

Pôsobenie Oľgy Schulzovej na Karlovej univerzite v Prahe sme mnohí v slovenskej jazykovede chápali a doteraz chápeme (podobne je to v prípade Viery Budovičovej) ako isté vyslanectvo slovenskej jazykovedy do českého lingvistického prostredia. Nestratila sa tam, „neasimilovala“, ostala sama sebou. Nebola nám však stále na očiach, a možno aj preto nás zaskočila správa o naplnení jej jubilejných rokov. Nijako tomu totiž nenasvedčoval jej mladistvý vzhľad i pretrvávajúca energia a sviežosť, s ktorými prichádzala na občasné pracovné návštevy a konferencie organizované na Slovensku.

Na oživenie pamäti zopakujme niektoré fakty z jej života. Oľga Schulzová, Kajanová, rod. Koňakovská, sa narodila 2. marca 1928 v Prievidzi. Maturovala však už v Bratislave, kde absolvovala aj Filozofickú fakultu Univerzity Komenského v aprobácii slovenčina – francúzština. V r. 1956–1966 bola pracovníčkou vtedajšieho Ústavu slovenského jazyka SAV a tie časy si ju pamätajú ako členku kolektívu Slovníka slovenského jazyka. Autorsky sa zúčastnila na príprave jeho druhého až šiesteho zväzku, do ktorých prispela 352 slovníkovými heslami. V tých rokoch sa zároveň školila ako ašpirantka v odbore fonetiky na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe. Po krátkom intermezze na poste odbornej asistentky na FFUK v Bratislave odišla v r. 1967 už definitívne do Prahy, kde pôsobila v rôznych funkciách, okrem iného aj ako ve-

dúca Katedry lingvistiky a fonetiky na FF UK (1987) a ako riaditeľka Fonetického ústavu na FF UK (1993–1995) až donedávna. Veľmi dôležité v jej vedeckej kariére boli roky 1992–1993, keď pôsobila ako lektorka na École normale supérieure v Paríži. Tieto okolnosti predurčili, prirodzene, aj oblasti záujmov Oľgy Schulzovej, ktorými boli a ostávajú predovšetkým fonetika (slovenská a česká, ale aj románska a oblasť dejín fonetiky) a rozmanité oblasti slovakistiky a bohemistiky.

V odbore slovenskej fonetiky je Oľga Schulzová známa u nás ako autorka *Úvodu do fonetiky slovenčiny* (Bratislava 1970), kým jej rozsiahla práca *Znelostná asimilácia slovenských spoluhlások* z r. 1971 ostala z pochopiteľných dôvodov (bola rozmnožená len cyklostylom) menej známa. V spoluautorstve s M. Dohalskou pripravila aj *Fonetiku francúzštiny* (Praha 1992). Jej najnovšia knižná publikácia *Nástin vývoje fonetiky I* (Praha 1995) je venovaná dejinám odboru v európskych súvislostiach. V rámci svojich romanistických záujmov pripravila v spoluautorstve so Š. Čulenom aj *Španielsko-slovenský a slovensko-španielsky vreckový slovník* (Bratislava 1964).

Početné sú jej ortoepické príspevky i príspevky z oblasti inštrumentálnej fonetiky, ako aj príspevky venované zvukovej stránke slovenčiny vôbec. Tie sa postupom času čoraz väčšmi orientovali na porovnávanie s češtinou. Takto plynule prechádza O. Schulzová do kontrastívnej problematiky, ale aj translitológie a znepokojovať ju začali aj otázky štandardológie, otázky normy a kodifikácie slovenského a českého jazyka. Veľmi dôležité a presné sú jej „realistické“ príspevky o jazykovej situácii v bývalom Československu. V poslednom čase sa naša jubilantka venuje aj dejinám slovakistiky na pražskej univerzite a postaveniu slovenčiny v Čechách, nenechávajúc nepovšimnutú ani jazykovú stránku slovenskej a českej publicistiky. Zaujala ju aj problematika neverbálnej komunikácie, ktorú spracovala vo viacerých pozoruhodných štúdiách.

Zásadnou zložkou činnosti Oľgy Schulzovej je jej pedagogická činnosť. Počas pôsobenia v Prahe, ale aj v Paríži sa venovala slovenskému jazyku, takisto zväčša v porovnaní s češtinou. Po nástupe na Katedru lingvistiky a fonetiky v Prahe viedla, pravdaže, predovšetkým prednášky z fonetických disciplín (dejiny fonetiky, súčasné trendy fonetiky) a po založení Kabinetu slovakistiky pri

Katedre slavistiky v r. 1993 prednášala nielen fonetiku, ale aj morfológiu, lexikológiu a iné slovakistické disciplíny. Viackrát prednášala na Letnej škole slovanských štúdií v Prahe a na Letnej škole slovenského jazyka a kultúry v Bratislave.

O. Schulzová je takisto zdatnou organizátorkou, ako to preukázala pri organizovaní medzinárodných konferencií funkčnej lingvistiky, ktoré každé dva roky iniciuje SILF (Medzinárodná spoločnosť aplikovanej lingvistiky). Nečudo preto, že medzi jej priateľov patria mnohí „funkční“ lingvisti, napr. A. Martinet, ktorému sa dostala aj do jeho nedávno vyjdených Pamätí, a takisto jeho žiačka H. Waltherová. Knižku *Le français dans tous les sens* tejto autorky O. Schulzová spolu s M. Dohalskou aj preložili do češtiny. Vyšla v Prahe v r. 1993 pod názvom *Francouzština známá i neznámá*.

Želáme našej jubilantke ešte veľa zdravia a neutíchajúcej energie, aby sme od nej čítali ešte mnoho štúdií z „jej“ oblastí a aby mohla vo svojich prácach a prednáškach naďalej s rovnakou razantnosťou propagovať slovenčinu a tak naďalej držať svoju „kótu“ v českej lingvistike. To všetko jej želajú jej priatelia a bývalí kolegovia zo Slovenska.

Ad multos annos!

S. Ondrejovič

Súpis prác doc. Oľgy Schulzovej za roky 1954–1997

Bibliografia jazykovedných prác doc. O. Schulzovej je usporiadaná chronologicky a v rámci jednotlivých rokov podľa druhu príspevkov: najprv sa v príslušnom roku uvádzajú knižné práce a vedecké štúdie v odborných jazykovedných a iných časopisoch a zborníkoch, za nimi (menším typom písma, petitom) články, referáty, drobné príspevky, správy a pod. V závere sa osobitne uvádza prekladateľská a redakčná činnosť.

1954

Kultúra reči na našich hudobných učilištiach. – Kultúrny život, 9, 1954, č. 21, s. 10–11.

1957

Slovo na nesprávnom mieste. – Pravda, 13. 10. 1957, s. 5. – Tamže: [„Obdržať“ – dostať, prijať; „ustaviť“ – ustanoviť] (19. 10., s. 6). – [„Podtrhovať“ – podčiar-

kovač, uverejniť – zverejniť (26. 10., s. 7). – [Prenášanie významu slov] (2. 11., s. 7). – [Správne vykanie v slovenčine] (9. 11., s. 7). – [*Druhé, prepracované vydanie – druhé prepracované vydanie*] (23. 11., s. 7). – [O niektorých nesprávnych pomenovaniach potravín] (30. 11., s. 8). – [Písanie žiadostí] (7. 12., s. 7). – [O správnom používaní cudzích slov] (14. 12., s. 8). – [Správne písanie vianočných pozdravov] (23. 12., s. 8). – [*Sputnik, súputník, súputnica*] (30. 12., s. 7).

1958

- Na pomoc ľudovým rozprávačom. – *Ľudová tvorivosť*, 8, 1958, s. 99–100.
Správne dýchanie ľudového rozprávača a umeleckého prednášateľa. – *Ľudová tvorivosť*, 8, 1958, s. 172–173.
Práca s hlasom. – *Ľudová tvorivosť*, 8, 1958, s. 226.
Osvojme si správnu výslovnosť. – *Ľudová tvorivosť*, 8, 1958, s. 277, 330–331.
Čo s mimikou a gestikuláciou. – *Ľudová tvorivosť*, 8, 1958, s. 406.
Saričeva, E.: Sceničeskaja reč. Moskva 1955. – In: *Slovenská reč*, 23, 1958, s. 178–179 (ref.).
Kniha o jazyku našej tlače. [Jelínek, M.: O jazyku a stylu novin. Praha 1957.] – In: *Pravda*, 7. 3. 1958, s. 5 (ref.).
Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom. Red. Š. Peciar. 2. vyd. Bratislava 1957. – In: *Pravda*, 11. 1. 1958, s. 7 (ref.).
Dobšinský, P.: Prostonárodné slovenské povesti. Bratislava 1958. – In: *Pravda*, 5. 7. 1958, s. 7 (ref.).
Zakazáč, zakazač. – *Slovenská reč*, 23, 1958, s. 244–245.
[*Vyhrať spartaka.*] – *Pravda*, 4. 1. 1958, s. 7. – Tamže: [Vžitie podoby cudzích zeme-
pisných názvov] (18. 1., s. 7). – [*Cumláč, cumlík, „kojenec“ – dojča, „kojiť“ –
dojčiť, kočík, detský vozík, batola, „jaselský“ – jaslový*] (25. 1., s. 8). – [O sklo-
ňovaní skratiek] (1. 2., s. 7). – [„Usilovať, začínať, končiť“ – *usilovať sa, za-
čínať sa, končiť sa*] (8. 2., s. 5). – [Písanie veľkých písmen vo vlastných
menách] (15. 2., s. 8). – [*Písať s veľkým, malým písmenom*] (22. 2., s. 8). –
[*Hospodársky ukazovateľ – hospodárski ukazovatelia, hospodárske ukazovate-
le, rod slova dátum*] (1. 3., s. 7). – [Pomenovania ovocných štiav] (29. 3., s. 7).
– [*Výražkový chlieb*] (5. 4., s. 7). – [Niekoľko najzákladnejších jaskyniarskych
termínov] (12. 4., s. 7). – [Správne názvy ulíc] (20. 4., s. 7). – [Dvojslovné po-
menovania ulíc, mestských štvrtí a častí chotára] (9. 5., s. 8). – [*Turistický vý-
stroj a turistická výzbroj*] (24. 5., s. 7). – [Zanedbávanie výslovnosti ť v spisov-
nej slovenčine] (31. 5., s. 8). – [Prevzaté nesklonné slová] (7. 6., s. 7). – [Prí-
zvuk, dôraz a intonácia v reči] (14. 6., s. 7). – [*Stávk*] (12. 7., s. 7). – [*Záloh,
záloha*] (19. 7., s. 7). – [*Dôchodok, dôchodca – penzia, penzista*] (26. 7., s. 7). –
[*Oni a ony*] (2. 8., s. 7). – [*Sad generála Petrova – Petrovov sad*] (9. 8., s. 7). –
[*Krajiny ľudovej demokracie – ľudovodemokratické krajiny*] (16. 8., s. 7). – [Pí-
sanie slov *ty – Ty, vy – Vy*] (27. 9., s. 7). – [*Chuligán*] (4. 10., s. 7). – [Slová rus-
kého pôvodu v slovenčine] (8. 1., s. 7). – [Prepis z ruštiny do slovenčiny] (15.
11., s. 7). – [História vzniku prvého slovanského písma] (22. 11., s. 7). –
[Zložené prídavné mená] (29. 11., s. 7). – [*Odvolať objednaný tovar*] (6. 12.,
s. 7). – [Vplyv češtiny na slovenčinu] (13. 12., s. 7).
Akademik Fr. Trávníček sedemdesiatročný. – *Pravda*, 16. 8. 1958, s. 8.

Vysoké vyznamenanie jazykovedcovi. – Kultúry život, 13, 1958, č. 11, s. 12 (o jazykovednom diele českého jazykovedca B. Havránka, vyznamenaného Radom republiky).

1959

Hála, B.: Technika mluveného projevu. Praha 1958. – In: Slovenská reč, 24, 1959, s. 56–57 (ref.).

Nový slovník cudzích slov. [Šalingová, M.: Malý slovník cudzích slov. Bratislava 1959.] – In: Pravda, 21. 4. 1959, vyd. B (Žilina), s. 4 (ref.).

O rode podstatného mena *zbroj*. – Slovenská reč, 24, 1959, s. 251–252.

Ako písať priezviská typu *Galgócy, Denkóci, Jakubócy*? – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 5, 1959, s. 126–127.

Písať či nepísať veľké písmeno v skrátенých pomenovaniach? – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 5, 1959, s. 252.

[Hovorové pomenovania v reči lyžiarov.] – Pravda, 1. 1. 1959, s. 4. – Tamže: [Písanie pomenovaní *zem – Zem, mesiac – Mesiac, slnko – Slnko*] (10. 1., s. 4). – [O používaní rodného nárečia mimo oblasti nárečia] (17. 1., s. 4). – [Úkol – úloha] (24. 1., s. 4). – [Písanie tvarov *ktorýsi, akýsi*] (31. 1., s. 6). – [O slove *žeriav*] (7. 2., s. 5). – [Slovesá *vyporiadať sa a poriadať*] (21. 2., s. 4). – [Významy slov *zdravotný a zdravotnícky*] (7. 3., s. 6). – [Pred *dvadsiatimi rokmi* a pred *dvadsiatimi rokmi*] (21. 3., s. 4). – [Obezlička] (28. 3., s. 4). – [Miestny národný výbor v Žarnove – rada Miestneho národného výboru v Žarnove] (4. 4., s. 4). – [„Pahýl“ – kýpeň] (11. 4., s. 4). – [Zásuvka, šuplík, fijok] (18. 4., s. 4). – [Písanie predložkových výrazov] (25. 4., s. 4). – [Jazyková výchova detí v jasliach] (1. 5., s. 4). – [Odrad – odriad] (9. 5., s. 4). – [Význam slova *beletria*] (16. 5., s. 4). – [Správne pomenovania detských hračiek] (30. 5., s. 4). – [Písanie viac-slovných názvov správnych obvodov väčších miest] (22. 6., s. 2). – [Polyetylén – poliklinika] (27. 5., s. 4). – [Význam slova *festival*] (25. 7., s. 4). – [Prídavné meno *ošklivý*] (1. 8., s. 4). – [Súdržka *doktorka*, nie súdržka „doktor“] (15. 8., s. 4). – [Tvorenie názvov jazykov v spisovnej slovenčine] (22. 8., s. 4). – [O slove *partizán*] (5. 9., s. 4). – [Perečník, piernik, zasnúbiť sa – zasľúbiť sa, klásť knihu na kraj stola – klásť knihu kraj stola] (28. 11., s. 4). – [Význam slov *alergia, anémia, jontoforéza, kalmetizácia, kinetóza, kodeín, silikóza, tetanus*] (12. 2., s. 4). – [Význam slov *dikcia, dialóg, gestikulácia, horizont, mimika, šarža, tréma*] (19. 12., s. 4).

Index k XXIV. ročníku Slovenskej reči. – Slovenská reč, 24, 1959, s. 385–394.

1960

Slovník slovenského jazyka. 2. diel. L–O. 1. vyd. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1960. 648 s. (členka autorského kolektívu).

Ref.: 1. M. H. [= Hayeková, M.]: Druhý diel Slovníka slovenského jazyka. – Lud, 28. 1. 1961, s. 5. – 2. Hayeková, M.: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 7, 1961, s. 125–126. – 3. Kočíš, F.: Slovenský prehľad, 47, 1961, s. 189. – 4. Mihál, J.: Nad Slovníkom slovenského jazyka. – Lud, 8. 4. 1961, s. 4 (aj o 1. diele z r. 1959). – 5. J. R. [= Ružička, J.]: Druhý diel Slovníka. – Práca, 21. 1. 1961, s. 5. – 6. tk [= Trávníček, F.]: Péče o slovenštinu. – Host do domu, 8,

1961, s. 95 (aj o publikácii Jazyková poradňa. 2. Red. G. Horák – J. Ružička. Bratislava 1960). – 7. O. K. [= Kajanová-Schulzová, O.]: Novinársky sborník, 8, 1963, s. 232–233. – 8. Habovštiak, A.: Slovník slovenského jazyka I, 1959; II, 1960; III, 1963; IV, 1964. – Slavia, 33, 1964, s. 466–468. – 9. Kovács, I.: Slavia (Budapešť), 5, 1965, s. 248–252 (aj o 1. diele z r. 1959, 3. diele z r. 1963 a 4. diele z r. 1964). – 10. Orlovský, J.: K Slovníku slovenského jazyka. – Slovenské pohľady, 81, 1965, č. 5, s. 119–121 (o prvých štyroch dieloch slovníka; k tomu: Peciar, Š.: Odpoveď recenzentovi. – Slovenské pohľady, 81, 1965, č. 11, s. 107–109).

Využitie čísloviek v terminológii. – Slovenské odborné názvoslovie, 8, 1960, s. 257–263.

Carreter, F.: Diccionario de términos filológicos. Madrid 1953. – In: Slovenské odborné názvoslovie, 8, 1960, s. 191–192 (rec.).

Penzia a dôchodok. – In: Jazyková poradňa. 2. Red. G. Horák – J. Ružička. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1960, s. 34–35. – Tamže: Pozor na slovo záloha (s. 50–51).

„Diskúzia“ – *diskusia*. – Pravda, 9. 1. 1960, s. 4. – Tamže: *Guinea – Guiney, Guinei*, výslovnosť *t, d, n, l* pred *e, i, í, ia, ie, iu* (30. 1., s. 4). – O potrebe novovydaného Slovníka slovenského jazyka a o niektorých medzerách v slovníku (13. 2., s. 4). – Význam a výslovnosť slova *škvar, škvara* (27. 2., s. 4). – Slovesá *osiať a obsiať* (26. 3., s. 4). – Rozdiel medzi slovami *sadba* a *sadivo* (9. 4., s. 4). – Význam slova *poslanec* (27. 5., s. 4). – Písanie názvov krajov (11. 6., s. 4). – *Deväťročná stredná škola – deväťročnica, dvanásťročná stredná škola – dvanásťročnica* (18. 6., s. 4). – O pomenovaní prostriedku na natieranie (16. 7., s. 4). – O slove *rozviedka* (17. 8., s. 4). – Význam slov *obor* a *odbor* (3. 9., s. 4).

Z lexikografickej a terminologickej práce na Slovensku. – Informačný bulletin pre jazykovedné otázky, 1, 1960, č. 2, s. 9–12.

Index k 25. ročníku Slovenskej reči. – Slovenská reč, 25, 1960, s. 305–309.

1961

Španielske jazykové prvky v Kukučínovom diele. – Slovenská reč, 26, 1961, s. 97–109.

Druhotné predložky v jazyku odborných diel. – Slovenské odborné názvoslovie, 9, 1961, s. 97–104.

Jazyková poradňa. 2. Red. G. Horák – J. Ružička. Bratislava 1960. – In: Slovenské odborné názvoslovie, 9, 1961, s. 94–96 (ref. o terminologických príspevkoch v publikácii).

[*Jednomyseľne schválený – jednohlasne schválený*]. – Pravda, 3. 6. 1961, s. 4. – Tamže: [*Deväťdesiatdva celé štyri desatiny – deväťdesiatdva celých štyri desatiny*] (12. 8., s. 4).

Index k 26. ročníku Slovenskej reči. – Slovenská reč, 26, 1961, s. 385–389.

1962

- Slovenský jazyk pre 6. ročník základnej deväťročnej školy. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1962. 280 s. – 2. vyd. 1969. – 3. vyd. 1973. – 4. vyd. 1975. – 5. vyd. 1980 (spoluautorky E. Mózerová, E. Horváthová).
- Jelínek, J. – Bečka, J. V. – Těšitelová, M.: Frekvence slov, slovních druhů a tvarů v českém jazyce. Praha 1961. – In: Slovenská reč, 27, 1962, s. 249–251 (ref.). – Další autorkin referát o tej istej publikácii: In: Pravda, 24. 2. 1962, s. 4.
- Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom. 3. vyd. Red. Š. Peciar. Bratislava 1962. – Pravda, 19. 5. 1962, s. 4 (ref.).
- O slovách *absencia* a *abstencia*. – Pravda, 22. 9. 1962, s. 4. – Tamže: *Ambulantný – ambulantly* (29. 9., s. 4).
- Konferencia o vývinových tendenciách dnešnej spisovnej slovenčiny. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 8, 1962, s. 186–187 (správa o konferencii o vývinových tendenciách dnešnej spisovnej slovenčiny a o problémoch jazykovej kultúry, konanej 2.–4. 4. 1962 v Bratislave). – Ďalšia autorkina správa s rovnakým názvom o tej istej konferencii: In: Věstník Československé akademie věd, 71, 1962, s. 443–445.
- Index k 27. ročníku Slovenskej reči. – Slovenská reč, 27, 1962, s. 378–381.

1963

- K využitiu záporu v slovenskej terminológii. – Československý terminologický časopis, 2, 1963, s. 22–25.
- Bohatstvo nemeckého jazyka. – Československý novinář, 15, 1963, s. 278–279.
- Slovník slovenského jazyka. 1. Red. Š. Peciar. Bratislava 1959; 2. 1960; 3. 1963. – In: Novinářský sborník, 8, 1963, s. 232–233 (ref.).
- Ako písať zemepisné názvy. – Československý novinář, 15, 1963, s. 129. – Tamže: *Zvláštny spravodajca* (s. 203).
- Index k 28. ročníku Slovenskej reči. – Slovenská reč, 28, 1963, s. 378–381.

1964

- Slovník slovenského jazyka. 4. diel. S–U. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1964. 760 s. (členka autorského kolektívu).
- Ref.: 1. Kačala, J.: IV. zväzok Slovníka slovenského jazyka. – Pravda, 17. I. 1965, s. 2. – 2. Habovštiak, A.: Slovník slovenského jazyka. I, 1959; II, 1960; III, 1963; IV, 1964. – Slavia, 33, 1964, s. 466–468 (aj o prvých troch dieloch z r. 1959, 1960, 1963). – 3. Kovács, I.: Slavica (Budapešť), 5, 1965, s. 248–252 (aj o 1. diele z r. 1959, 2. diele z r. 1960 a 3. diele z r. 1963). – 4. Orlovský, J.: K Slovníku slovenského jazyka. – Slovenské pohľady, 81, 1965, č. 5, s. 119–121; k tomu: Peciar, Š.: Odpoveď recenzentovi. – Slovenské pohľady, 81, 1965, č. 11, s. 107–109). – 5. E. Š. [= Šutková, E.]: Úplná slovná zásoba v slovníku. Slová doložené v kartotéke. – Večerník, 5. 1. 1965, s. 3.

Španielsko-slovenský a slovensko-španielsky vreckový slovník. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1964. 882 s. (spoluautor Š. Čulen).

Ref.: Oravec, J.: Slovenská reč, 29, 1964, s. 303–304.

Sivý a šedý. – In: Jazyková poradňa. 3. Red. G. Horák – J. Ružička. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1964, s. 80–81. – Tamže: *Črepník, kvetník, kvietník* (s. 104–105). – *Zdravotný a zdravotnícky* (s. 119–120).

1965

Slovník slovenského jazyka. 5. diel. V–Ž. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1965. 848 s. (členka autorského kolektívu).

1966

Nedávajte svojim deťom exotické mená. – In: Jazyková poradňa. 4. Red. G. Horák – J. Ružička. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1966, s. 16. – Tamže: *Studňa a fontána* (s. 47–48). – O slove *klika* (s. 83–85). – *Telesná výchova je viac ako šport* (s. 102–103). – Ako sa vyslovuje slovo *aerolínie* (s. 445–446).

1967

Teória a prax zvukovej stránky spisovnej slovenčiny. – In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1967, s. 183–184.

V prekladaní nič nového? [Remarque, E. M.: Na západe nič nového. Prel. M. Žuffa. Bratislava 1966.] – In: Kultúra slova, 1, 1967, s. 359–360 (posudok jazykovej stránky prekladu).

Čo by sa naše deti mohli „naučiť“ zo Žiackej knižky. – Kultúra slova, 1, 1967, s. 210–212. – Tamže: *Expozícia – expo – ex* (s. 309–310). – *Arašidy a búrské oriešky* (s. 350–351).

Šponovky, perovky – španovky. – Kultúra slova, 1, 1967, s. 318.

Kytička červených klinčekov. – Večerník, 15. 7. 1967, s. 5.

1968

Slovník slovenského jazyka. 6. diel. Doplnky. Dodatky. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1968. 336 s. (členka autorského kolektívu).

Aj takto sa prekladá. [Jókai, M.: *Otrokyňa, Meč a záblesk*. Prel. V. Šándor. Bratislava 1967.] – In: Kultúra slova, 2, 1968, s. 354–355 (posudok jazykovej stránky prekladu).

Dibrovovo či Diebrovovo námestie? – Večerník, 5. 10. 1968, s. 5.

1969

VI. medzinárodný kongres fonetických vied. – Jazykovedný časopis, 20, 1969, s. 88–90 (správa o kongrese konanom 6.–13. 9. 1967 v Prahe).

1970

Úvod do fonetiky slovenčiny. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1970. 128 s.

Ref.: Peciar, Š.: Slovenská reč, 36, 1971, s. 48–51.

1971

Znelostná asimilácia slovenských spoluhlások. 1. vyd. Bratislava, Československý rozhlas – Metodicko-výskumný kabinet 1971. 236 s.

Aerolínie. – In: 1000 poučení zo spisovnej slovenčiny. Red. G. Horák. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971, s. 9. – Tamže: *Črepník, kvetník, kvietník* (s. 42). – *Exotické rodné mená* (s. 70). – *Klika* (s. 107). – *Penzia a dôchodok* (s. 199–200). – *Sivý, šedý, popolavý* (s. 259). – *Studňa a fontána* (s. 270). – *Telesná výchova a šport* (s. 295–296). – *Záloha, preddavok a záloh* (s. 343). – *Zdravotný a zdravotnícky* (s. 350–351). – 2. vyd. 1974 (so zmeneným stránkovaním).

1974

Znelostná asimilácia spoluhláskových skupín. – In: Jazykovedné štúdie. 12. Peciarov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1974, s. 70–75.

1976

Ôsmy svetový kongres fonetických vied. – Jazykovedný časopis, 27, 1976, s. 94–95 (správa o kongrese konanom 17.–23. 8. 1975 v Leedse, Veľká Británia).

1977

Konfrontácia češtiny a slovenčiny a niektoré vybrané javy. – In: Prednášky z 21. behu LŠSS v r. 1977. Red. J. Tax. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1977, s. 69–75.

1978

Niektoré spoločné a odlišné črty vo vývine slovenčiny a češtiny. – In: Prednášky z XIX. behu Letní školy slovanských studií v r. 1975 a 1976. Red. J. Porák. Praha, Univerzita Karlova 1978, s. 41–50.

Otázky vzdelávaciej soustavy. [Bachár, Š.: Problémy rozvoja vzdelávacej sústavy za socializmu. Bratislava 1978.] – In: Tvorba, 1978, č. 6, s. 4 (ref.).

1979

O diferenciacii národného jazyka. – In: Z teórie spisovného jazyka. Zborník referátov a diskusných príspevkov. Red. J. Kačala. Bratislava, Veda 1979, s. 97–98.

Marxistický pohľad na dejiny spisovného jazyka. [Kondrašov, N. A.: Vznik a začiatky spisovnej slovenčiny. Bratislava 1974.] – In: Československo-sovetské vzťahy. 7–8. 1978–1979. K 30. výročiu Víťazného února. Red. Č. Amort et al. Praha, Univerzita Karlova 1979, s. 149–152 (ref.).

1980

Une approche socio-phonétique des sons slovaques *ä* et *l'* (la codification et l'usage). – In: *Phonetica Pragensia*. 6. (Acta Universitatis Carolinae. Philologica. 2. Red. P. Janota – O. Schulzová. Praha, Univerzita Karlova 1980, s. 65–76.

Romportl, M. a kol.: IX. mezinárodní kongres fonetických věd v Kodani. – Slovo a slovesnost, 41, 1980, s. 239–240 (na s. 240 autorka referuje o príspevkoch prednesených v sociofonetickej sekcii na 9. medzinárodnom kongrese fonetických vied, konanom 6.–11. 8. 1979 v Kodani).

1981

Jazyková situácia v ČSSR. – In: *Studia Academica Slovaca*. 10. Prednášky XVII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. Š. Ondruš. Bratislava, Alfa 1981, s. 403–418.

O adekvátnosti termínov „východiskový jazyk“ a „cieľový jazyk“. – In: *Slavica Pragensia*. 24. (Acta Universitatis Carolinae. Philologica. 4–5.) Red. M. Hrala – L. Zadražil. Praha, Univerzita Karlova 1981, s. 47–50, rus. res. s. 50.

Zborník štúdií sovietskych lingvistov v slovenčine. [Filozofické otázky jazykovedy. Prel. J. Doruľa. Red. J. Horecký. Bratislava 1979.] – In: Československo-sovetské vzťahy. 10. Red. J. Popela. Praha, Univerzita Karlova 1981, s. 141–145 (ref.).

1982

Postavenie a vzťah češtiny a slovenčiny v súčasnom Československu. – In: *Přednášky z XXII. běhu Letní školy slovanských studií v r. 1979*. Red. J. Porák. Praha, Univerzita Karlova 1982, s. 59–68.

Oscilogrammes des consonnes en slovaque. – In: *Phonetica Pragensia*. 5. (Acta Universitatis Carolinae. Philologica. 3. 1976.) Red. M. Romportl. Praha, Univerzita Karlova 1982, s. 39–47.

- Jazyk, nástroj dorozumievania. – Bezpečnosť, 11. 2. 1982, s. 9. – Tamže: „Prevádzať“ – vykonávať (11. 3., s. 10). – Miesto predložiek v slovenčine (8. 4., s. 9). – Trpný rod v slovenčine (6. 5., s. 9). *Ked’ – kedy* (24. 6., s. 10). *Rod – rodu* (8. 7., s. 9). – Predložky *u* a *pri* v slovenčine (26. 8., s. 9). – *Začať (sa), začínať (sa), končiť (sa), skončiť (sa)* (9. 9., s. 9). – Významy slovesa *zahájiť* (11. 11., s. 9). – *Štýl – štylistika* (23. 12., s. 9).
- Ruský jazyk na našich školách. Kongres MAPRJAL. – Bezpečnosť, 28. 10. 1982, s. 9 (správa o 5. medzinárodnom kongrese Medzinárodnej asociácie učiteľov ruského jazyka a literatúry, konanom 16.–21. 8. 1982 v Prahe).

1983

- Prekladateľ a jeho vzťah k materinskému jazyku. – In: *Slavica Pragensia. 23. Problémy prekladu a tlumočení. (Acta Universitatis Carolinae. Philologica. 4–5. 1980.)* Red. M. Hrala – J. Veselý. Praha, Univerzita Karlova 1983, s. 119–123.
- O prekladaní z češtiny do slovenčiny a naopak (prekladať či neprekladať z blízko príbuzných jazykov). – In: *Přednášky z XX. běhu Letní školy slovanských studií 1981.* Red. J. Tax et al. Praha, Univerzita Karlova 1983, s. 53–59.
- Sovremennaja jazykovaja situacija v Čechoslovackoj Socialističeskoj Respublike i nekotoryje jejo istoki. – In: *Sopostavitel’noje izučeniye russkogo jazyka s češkim i drugimi slavianskimi jazykami.* Red. G. Širokova – V. Hrabě. Moskva, Izdatel’stvo Moskovskogo universiteta 1983, s. 301–308. – Znovu publikované: *Súčasná jazyková situácia v Československej socialistickej republike a niektoré zdroje.* – In: *Konfrontační studium ruské a české gramatiky a slovní zásoby. 2.* Red. V. Hrabě – G. Širokova. Praha, Univerzita Karlova 1984, s. 315–322.
- O niektorých paralelných tendenciách v lexike súčasnej slovenskej a českej tlače. – In: *Slavica Pragensia. 21. (Acta Universitatis Carolinae. Philologica. 3–5. 1978.)* Red. M. Romportl – J. Petr – J. Porák. Praha, Univerzita Karlova 1983, s. 273–277, nem. res. s. 277.
- Celkom – úplne – dovedna.* – Bezpečnosť, 6, 1983, s. 9. – Tamže: *Spisovná slovenčina, jej miesto v rámci národného jazyka* (10. 2., s. 9). – *Využívanie frazeologizmov v slovenčine* (24. 2., s. 9). – *Šám – samý* (10. 5., s. 9). – *Významy p. mena nápad* (21. 7., s. 9). – *Miesto internacionalizmov v slovenčine* (4. 8., s. 9). – *Používanie hypokoristik* (18. 8., s. 9). – *Cudzíe miestne mená v slovenskej tlači* (1. 9., s. 9).

1984

O jedním ze zdrojů współczesnej sytuacji w Czechosłowackiej Republice Socialistycznej. – *Poradnik Językowy*, 1984, č. 2, s. 64–69.

1985

Norma spisovného jazyka a jej kodifikácia v češtine a v slovenčine. – In: *Studia Academica Slovaca*. 14. Prednášky XXI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1985, s. 487–503.

Quelques procédés paralinguistiques caractéristiques du slovaque. – In: *Recueil linguistique de Bratislava*. 8. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1985, s. 64–71.

La langue slovaque reproduite par le synthétiseur de la langue artificiel. – In: *Phonetica Pragensia*. 7. (Acta Universitatis Carolinae Philologica. 4–5.) Red. P. Janota – O. Schulzová. Praha, Univerzita Karlova 1985, s. 67–73.

1986

Abychom mluvili dobře. [Dohalská, M. – Hůrková-Novotná, J. – Pařízek, V. – Štěpánek, V. – Vymětal, J.: *Mluvím, mluvíš, mluvíme. Kapitoly z moderní rétoriky*. Praha 1985.] – In: *Český jazyk a literatura*, 36, 1985/86, s. 471–472 (ref.).

1987

Automatická transkripce syntetizovaných textů. – In: *Analýza, syntéza a rozpoznávání řeči*. Praha, Československá vědeckotechnická společnost 1987, s. 59–64 (spoluautori M. Ptáček, V. Ptáčková).

Automatická syntéza mluvené češtiny a slovenštiny. – In: *Český jazyk a literatura*, 37, 1986/87, s. 220–224 (spoluautorka V. Ptáčková).

O frekvencii cudzích slov a internacionalizmov v našej publicistike. – In: *Slavica Pragensia*. 26. Problémy stylistiky. (Acta Universitatis Carolinae. Philologica. 4–5. 1983.) Red. K. Kučera – J. Štěpánek. Praha, Univerzita Karlova 1987, s. 115–118, rus. res. s. 118.

Publikace o mluvení. [Dohalská, M. – Hůrková-Novotná, J. – Pařízek, V. – Štěpánek, V. – Vymětal, J.: *Mluvím, mluvíš, mluvíme. Kapitoly z moderní rétoriky*. Praha 1985.] – In: *Naše řeč*, 70, 1987, s. 93–96 (ref.).

Práce o morfémovej analýze. [Bosák, J. – Buzássyová, K.: Východiská morfémovej analýzy. (Morfematika. Slovtvorba.) Bratislava 1985.] – Český jazyk a literatura, 38, 1987/88, s. 45–46 (ref.).

1988

Automatický prevod slovenských a českých textov na zvukový signál. – Jazykovedný časopis, 39, 1988, s. 16–29, rus. a angl. res. s. 30 (spoluautorka V. Ptáčková).

Účastníci komunikácie a smerovanie komunikátu. – In: Slavica Pragensia. 32. (Acta Universitatis Carolinae. Philologica. 4–5.) Red. K. Hausenblas – P. Mareš. Praha, Univerzita Karlova 1988, s. 119–124.

Nová slovenská dialektologická práca. [Ferenčíková, A.: Časové podradovacie súvetie v slovenských nárečiach. Bratislava 1985.] – In: Český jazyk a literatura, 38, 1987/88, s. 287 (ref.).

1989

Špecifika pohybu sémanticko-lexikálnych komplexov spravodajských žánrov publicistického štýlu. – In: Textika a štylistika. Zborník príspevkov z celoštátnej štylistickej konferencie. Bratislava 29.–31. I. 1986. Red. J. Mistrík. Bratislava, Univerzita Komenského 1989, s. 159–165.

Mistrík, J.: Variácie reči. Bratislava 1988. – In: Český jazyk a literatura, 40, 1989/90, s. 143–144 (ref.).

Habovštiaková, K.: Slovná zásoba spisovnej slovenčiny z vývinového hľadiska. Nitra 1987. – In: Český jazyk a literatura, 39, 1988/89, s. 430–431 (ref.).

Nové bibliografické dílo. [Dvonč, L.: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1925–1975). Martin 1987.] – In: Český jazyk a literatura, 40, 1989/90, s. 192 (ref.).

1990

O niektorých pozdravoch v češtine a slovenčine. – In: Studia Academica Slovaca. 19. Prednášky XXVI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1990, s. 333–344.

Les procédés paralinguistiques de l'énociation en langue slovaque. – Revue des études slaves, 70, 1990, s. 367–375.

Publikácia o jazykovej situácii vo Francúzsku počas Veľkej francúzskej revolúcie. [Walter, H.: Des mots sans-culottes. Paris 1989.] – In: Časopis pro moderní filologii, 72, 1990, s. 6–8 (ref.).

1991

Historická lexika vo výuke prekladateľov. – In: *Translatologia Pragensia*. 5. (*Acta Universitatis Carolinae. Philologica. 4–5.*) Red. M. Hrala. Praha, Univerzita Karlova 1991, s. 287–290.

Non-verbal Means in Communication and in Linguistic Disciplines. – In: *Proceedings of LP '90*. Red. B. Palek – P. Janota. Prague, Charles University Press 1991, s. 107–111.

1992

Fonetika francouzštiny. 1. vyd. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1992. 208 s. (spoluautorka M. Dohalská).

Les relations entre le tchèque et le slovaque. – In: *Actes XVIIIe colloque international de linguistique fonctionnelle*. Red. A. Martinet – A. Lefèbre et al. Prague 1992, s. 170–176.

1995

Nástin vývoje fonetiky. 1. vyd. Praha, Fonetický ústav Filozofické fakulty Univerzity Karlovy 1995. 112 s.

Phonetics in the Czech Lands. – In: *Phonetica Pragensia*. 8. (*Acta Universitatis Carolinae. Philologica. 1. 1994.*) Red. P. Janota – O. Schulzová. Praha, Univerzita Karlova 1995, s. 9–24, čes. res. s. 24.

Slovakistika na pražskej Filozofickej fakulte Karlovej univerzity. – *Zápisník slovenského jazykovedca*, 14, 1995, s. 14–15.

1996

A Comparison of Some Phenomena in the Vocalic Inventories of Contemporary Slovak and Czech. – In: *Phonetica Pragensia*. 9. (*Acta Universitatis Carolinae. Philologica. 1.*) Red. Z. Palková. Prague, Charles University 1996, s. 251–255.

Slovakistika na pražskej Filozofickej fakulte Karlovej Univerzity. – In: *Sociolingvistika a areálová lingvistika*. Red. S. Ondrejovič. Bratislava, Veda 1996, s. 87–92.

Štúrova kodifikácia hovorenej spisovnej slovenčiny. – In: *Z dějin spisovných jazyků slovanských v 19. století*. Red. A. Gladkova – L. Řeháček – H. Gladkovová. Praha, Katedra slavistiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy 1996, s. 29–35.

Martinet, A.: *Mémoires d'un linguiste. Vivre les langues. Entretiens avec Georges Kassai et avec la collaboration de Jeanne Martinet*. Paris 1993. – In: *Slovo a slovesnost*, 57, 1996, s. 70–77 (ref.).

Slovakistika na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe. – Kultúra slova, 30, 1996, s. 231–235.

1997

Pokus o stručný náčrt postavenia slovenčiny v zahraničí, najmä v Čechách. – In: Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. Sociolinguistica Slovaca. 3. Red. S. Ondrejovič. Bratislava, Veda 1997, s. 187–190.

Neverbálne prostriedky v umeleckej literatúre. – In: Štylistika neverbálnej komunikácie. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského 15.–16. februára 1996. Konferencia sa konala na počesť univ. prof. PhDr. Jozefa Mistríka, DrSc., pri príležitosti jeho 75. narodenín. Red. J. Sabol et al. Bratislava, Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave 1997, s. 211–215, angl. res. s. 214.

Slovakistika na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovy. – In: Přednášky z XL. běhu LŠSS. Red. J. Kuklík. Praha, Univerzita Karlova 1997, s. 68–74.

Habovštiaková, K. – Krošláková, E.: Frazologický slovník. Člověk a příroda vo frazeológii. Bratislava 1996. – In: Slovo a slovesnosť, 50, 1997, s. 226–228 (ref.).

Prekladateľská činnosť

Riffaud, M.: Svedectvo tretej sestry. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry 1965.

Walterová, H.: Francouzština známá i neznámá. Praha, vydavatelství J. Kanzelsberger. 324 s. (spoluprekladateľka M. Dohalská).

Redakčná činnosť

Phonetica Pragensia. 6. (Acta Universitatis Carolinae. Philologica. 2.) Praha, Univerzita Karlova 1980 (redaktorka, spoluredaktor P. Janota).

Phonetica Pragensia. 8. (Acta Universitatis Carolinae. Philologica. 1. 1994.) Praha, Univerzita Karlova 1995. 148 s. (redaktorka, spoluredaktor P. Janota).

Zostavil *L. Dvonč*

K jubileu profesora Jozefa Jacka

V čase, keď sa ovzdušie naplňa jarou, dožíva sa v dobrom zdraví, plnom pracovnom tempe a optimizme sedemdesiatich rokov prof. PhDr. Jozef J a c k o, CSc., jazykovedec a vysokoškolský učiteľ Katedry slovenského jazyka a literatúry Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity.

Narodil sa 15. marca 1928 v Petrovanoch pri Prešove. Po maturite na prešovskom gymnáziu študoval v rokoch 1948–1952 slovenský jazyk a históriu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Obdivuhodné je jeho sústredené pracovné nadšenie, ktoré ho priviedlo od vyučovania slovenského jazyka na vranovskom gymnáziu až k vedecko-pedagogickej hodnosti univerzitného profesora. Na tejto ceste ho čakalo niekoľko medzníkov. V roku 1970 získal doktorát filozofie na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského. O päť rokov neskôr na tej istej fakulte obhájil dizertačnú prácu *Substantívne a adjektívne deriváty slovenských miestnych názvov* a dosiahol vedeckú hodnosť kandidáta filologických vied. V roku 1979 sa habilitoval na Filozofickej fakulte Univerzity P. J. Šafárika. V roku 1993 predstavil výsledky svojho bádania v inauguračnej prednáške *Rozvíjanie systému miestnych a zemepisných názvov* na Fakulte humanitných a prírodných vied UMB v Banskej Bystrici.

Vedeckovýskumná a publikačná aktivita jubilanta nadobudla počas viac ako štyroch desiatok rokov úctyhodné rozmery. Nejde len o rozsah publikovaných prác, ale najmä o mnohorozmernosť vedeckých záujmov. Doménou Jozefa Jacka sa stala synchronna lingvistika. Sprvu sa venoval didaktickej transformácii jazykovedných poznatkov. Niet jazykovej roviny, ktorá by nenašla miesto v jeho metodických príspevkoch. Učiteľské skúsenosti i dôkladnú teoretickú prípravu zúročil v monografii *Slovenská morfológia v škole*, ako spoluautor v publikácii *Teória vyučovania slovenského jazyka* i v tvorbe učebníc pre základné a stredné školy. V šesťdesiatych rokoch sa zapojil do výskumu hovorenej podoby slovenčiny na východnom Slovensku, ktorý organizovalo Združenie slovenských jazykovedcov pri Slovenskej akadémii vied. A odvtedy sa sociálne podmienená variabilita jazyka stala ústrednou témou vedeckej práce profesora Jacka.

S osobitným záujmom sleduje fungovanie slovenských i cudzích zemepisných názvov a obyvateľských mien v komunikácii, tvorenie substantívnych a adjektívnych derivátov, nové názvy profesií, športovú terminológiu, produktivitu slovotvorných postupov v tvorení názvov osôb, sémantickú a štylistickú diferenciaciu odvodených substantív, proces preberania slov z iných jazykov a ich prispôsobovanie domácej skloňovacej a slovotvornej sústave. Najnovšie sa venuje neverbálnej komunikácii v liturgii. V uvažovaní profesora Jacka je v symbióze kritérium systémovosti i hľadisko používateľa jazyka.

Štúdie profesora Jacka sa často citujú v prácach o dynamike slovenskej morfológie a slovnej zásoby. Je to najmä preto, že jubilant intenzívne sleduje život jazyka vo vedomí jeho používateľov. Svoje tvrdenia presvedčivo opiera o doklady z bežnej hovorenej i žurnalistickej komunikácie. Neuniknú mu neologizmy a okazionalizmy či váhanie používateľov vo výslovnosti, pravopise alebo v skloňovaní. Sleduje jazyk regionálnej i celoslovenskej tlače, vplyv zmien v živote spoločnosti na dorozumievanie jazykového spoločenstva.

Jubilant nie je typom vedca, ktorého výsledky ostávajú ukryté v tichu pracovne. Je dobre známym popularizátorom vedeckých poznatkov. Verejnosť ho pozná z jazykových rubriek Pravdy, Práce, Východoslovenských novín, Učiteľských novín i z Jazykovej poradne Slovenského rozhlasu. Je autorom takmer siedmich stoviek príspevkov, v ktorých zrozumiteľne a presne rieši ortografické, ortoepické, morfológické a derivatologické problémy používateľov jazyka. Bývalí študenti, dnes učitelia, sa naďalej stretávajú so svojím profesorom prostredníctvom časopisu Slovenský jazyk a literatúra v škole, ale i osobne v školách a metodických centrách.

A nemožno nespomenúť, že popri vedeckej a pedagogickej práci jubilant naplno žije radosťami i starosťami svojich blízkych, ale i úprimným záujmom o život ľudí okolo seba. Želáme profesorovi Jackovi, aby si aj v budúcich rokoch uchoval dobré zdravie, nevšednú sviežosť a pracovnú energiu, vnútorný pocit pohody a uspokojenia v kruhu rodiny i kolegov.

J. Kesselová

Súpis prác prof. Jozefa Jacka za roky 1987–1997

Táto bibliografia nadväzuje na Súpis prác doc. Jozefa Jacka za roky 1977–1986 od L. Dvonča, ktorý vyšiel v Slovenskej reči, 53, 1988, s. 111–119.

1987

Novšie deverbatíva s príponou *-tel'* a *-č.* – In: *Studia Academica Slovaca. 16. Prednášky XXIII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry.* Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1987, s. 167–181.

Nový slovník slovenského jazyka. [Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. Bratislava 1987.] – In: *Učiteľské noviny*, 37, 1987, č. 45 (17. 12.), s. 5 (ref.).

Líder. – *Slovenská reč*, 52, 1987, s. 64. – Tamže: Miestne názvy typu *Záriečie* a *Zapolárie* (s. 315–317).

Fejtónové okazionalizmy. – *Kultúra slova*, 21, 1987, s. 58–60. – Tamže: O pravopise a výslovnosti slov *krosček* a *chozraščot* (s. 309–310).

Ref.: (na) [= Ihnátková, N.]: Odporúčame na vyučovanie jazyka. – *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 34, 1987/88, s. 189 (o prvom príspevku).

Zmena významu prídavných mien. – *Nedeľná Pravda*, 20, 1987, č. 6, s. 7. – Tamže: *Rybár kaprár* (č. 11, s. 7). – Systém v tvorení slov (č. 20, s. 7). – Opera v nárečí (č. 24, s. 7). – Jazyk športovej publicistiky (č. 30, s. 7). – Metonymické názvy mesiacov (č. 41, s. 7). – Skloňovanie priezvisk typu *Frešo* (č. 47, s. 7).

Sochy sa skvejú. – *Práca*, 12. 1. 1987, s. 5. – Tamže: *Ošatné* a *zástupné* (9. 2., s. 7). – *Stará Lubovňa – Starolubovnían* (16. 2., s. 7). – *Kozmos – v Kozmose* (10. 8., s. 5). – *Muškář a muškársky výstroj* (17. 8., s. 5). – *Radom – v Radome* (28. 9., s. 5). – *Mažoretka* (7. 12., s. 5).

Úradné podoby rodných mien. – *Učiteľské noviny*, 37, 1987, č. 1, s. 7. – Tamže: *Slovenčinár*, ale *matematik* (č. 4, s. 7). – Kupujeme si „Zmenu“ (č. 7, s. 3). – O vzťahu pravopisu a výslovnosti (č. 10, s. 3). – Mužské a ženské priezviská v slovenčine (č. 11, s. 9). – O čítaní zlomkov (č. 15, s. 9). – O skloňovaní zvieracích podstatných mien mužského rodu (č. 20, s. 7). – Používanie zámen *sám* a *samý* (č. 24, s. 5). – Skloňovanie miestnych názvov na *-any* (č. 28, s. 5). – *Spišiak* a *Spišan* (č. 31, s. 5). – Pravopis správnych oblastí ČSSR (č. 40, s. 7). – *Doc.* s malým *d* (č. 45, s. 9).

1988

Kvantita a dynamika názvov osôb s príponou *-ár/-iar.* – In: *Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Roč. 22. Zv. 3. Slavistika.* Red. J. Muránsky et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988, s. 117–129, rus. a nem. res. s. 130.

Pravopis názvov ulíc a školská prax. – In: Urbanonymia. Zborník prednášok z 2. celoštátneho onomastického seminára (Modra-Piesky 8.–10. októbra 1986). Red. P. Žigo. Bratislava, Univerzita Komenského v Bratislave 1988, s. 36–39.

Čo znamená slovo *planš* a akého je rodu? – In: Pisárčiková, M. a kol.: Jazyková poradňa odpovedá. Red. M. Pisárčiková. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988, s. 11. – Tamže: Čo znamenajú slová *biatlon* a *triatlon*? (s. 11). – Kto sú *družobníci*? (s. 11). – Kto súťaží v súťaži *paraplegikov*? (s. 11–12). – Ako sa volá odpadový materiál z výroby železa a miesto, kde sa uskladňuje? (s. 31–32). – Prečo máme *zrejúce obilie*, ale *zreciu linku*? (s. 43). – Slovo *traktorista* je všeobecne známe slovo. Ale kto je *traktorár*? (s. 43). – Je potrebné nové slovo *neplatič*? (s. 106–107). – Čo znamenajú názvy *štiepkovať* a *štiepkovač*? (s. 107). – Ako sa skloňuje slovo *surfer*? (s. 125). – Od mena rieky *Dneper* je prídavné meno *dneprovský* či *dneperský*? (s. 150). – Je dobre utvorené slovo *odolejovač*? (s. 150–151). – Kúpu sa Bratislavčania v *rusovskom* alebo v *rusoveckom* jazere? (s. 151). – Ako voláme ženu, ktorá beží maratón? (s. 151). – Kto sú *Vančovia* a kto *Vančovci*? (s. 175). – Sú správne tvary „z Vojan, z Vozokan“? (s. 175–176). – Ako skloňujeme české miestne mená typu *Uherské Hradiště*, *Ústí nad Labem*? (s. 176). – Skloňujeme v slovenčine prvú časť českého miestneho mena *Lesní Hluboké*? (s. 175). – Ako skloňujeme v slovenčine české mená typu *Hrabě*, *Dítě*? (s. 175). – Je správne písať v názve obce *Dedina Mládeže* veľké začiatkové písmená? (s. 177). – Čo označujú vlastné mená *Záhorák*, *Spišiak*, *Gemerčan* a *Záhoran*, *Spišan*, *Gemeran*? (s. 177). – Obyvateľ Kapušian je *Kapušančan* alebo *Kapušanec*? (s. 177). – Podľa čoho sa pomenúvajú rýchliky? (s. 177–178). – Cestujeme do *Tallinu* alebo do *Tallina*? (s. 178). – Prečo sa mená *Dagmar*, *Miriam* zmenili na podoby *Dagmara*, *Miriama*? (s. 189). – Môžu nasledovať dve dĺžky za sebou v slovách ako *rýchliareň*, *súkáraň*? (s. 199). – Pomenovanie typu *mäsiar údič* píšeme so spojovníkom? (s. 208). – S čím súvisí názov *tepovač kobercov*? (s. 220).

Vilňus (*Vilnius*) – *vilňuský* (*vilniuský*). – Slovenská reč, 53, 1988, s. 63–64. – Tamže: *Sponzor* (s. 64). – Pravopis a výslovnosť anglických zložených slov s druhou časťou *-man* (s. 127–128). – *Motobal* a *bejzból* (s. 190–191). – *Gurmán* – *gurmánsky* (s. 318).

Kniha rozsypov a *vsypov*. – Kultúra slova, 22, 1988, s. 63.

Beľania čítajú *Belianske noviny*. – Nedel'ná Pravda, 21, 1988, č. 5, s. 7. – Tamže: O pravopise cudzích a domácich slov (č. 7, s. 7). – Kvantita v cudzích slovách (č. 14, s. 7). – *V Jure* (č. 20, s. 7). – Slovesá typu *gestorovať* (č. 25, s. 7). – Jazyková prax v spoločnosti (č. 27, s. 7). – Názvy krajov a okolí miest (č. 30, s. 7). – Názvy piva (č. 41, s. 7). – Nové slová s príponou *-ár* (č. 50, s. 7).

O nových slovách *viázareň* a *rezáreň*. – Práca, 5. 4. 1988, s. 5.

Priehradný. – Učiteľské noviny, 38, 1988, č. 1, s. 7. – Tamže: *Mažoretka* (č. 7, s. 5). – Zlomkové číslovky a číselné podstatné mená (č. 20, s. 5). – O názvoch vecí s príponou *-dlo* (č. 28, s. 7). – *Rola* nie je *rol'a* (č. 34, s. 5). – Výslovnosť a pravopis prídavného mena *pietny* (č. 35, s. 9).

Životné jubileum docenta PhDr. Jozefa Muránskeho, CSc. – Slovenská reč, 53, 1988, s. 164–165 (k 60. narodeninám).

1989

Slovenský jazyk pre 6. ročník základnej školy. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1989. 192 s. – 2. vyd. Slovenský jazyk pre šiesty ročník základnej školy. 1990. – 3. vyd. 1991. – 4. vyd. 1992. 186 s. (spoluautori J. Muránsky, E. Cesnaková).

Lokál sg. prevzatých podstatných mien mužského rodu na *-ál*. – Slovenská reč, 54, 1989, s. 230–234.

Jazyková kultúra a jazyková prevencia. – In: Slavica Pragensia. 30. (Acta Universitatis Carolinae. 1987. Philologica. 4–5.) Red. V. Budovičová. Praha, Univerzita Karlova 1989, s. 131–135, čes. res. s. 283, rus. res. s. 287, nem. res. s. 292, fr. res. s. 296.

Názvy vlakov v ČSSR. – In: Aktuálne úlohy onomastiky z hľadiska jazykovej politiky a jazykovej kultúry. Zborník príspevkov z 2. československej onomastickej konferencie (6.–8. mája 1987 v Smoleniciach). Red. M. Majtán. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1989, s. 394–397.

Pisárčiková, M. a kol.: Jazyková poradňa odpovedá. Bratislava 1988. – In: Slovenská reč, 54, 1989, s. 366–369 (rec.).

Pravopis a výslovnosť slov *džeršej* a *mejkap*. – Slovenská reč, 54, 1989, s. 255–256.

Príležitostné slová typu *šarkaniáda*. – Kultúra slova, 23, 1989, s. 306–308.

Názvy údenárskych výrobkov. – Nedel'ná Pravda, 22, 1989, č. 5, s. 7. – Tamže: *Hotel Forum* (č. 12, s. 7). – Pravopis a výslovnosť skratiek (č. 18, s. 7). – Rodenie sa nových slov (č. 20, s. 7). – *Prešovské kolégium* (č. 26, s. 7). – Ženské priezviská (č. 28, s. 7). – *Radošínske naivné divadlo* (č. 32, s. 7). – Skloňovanie miestnych názvov (č. 37, s. 7). – Prídavné mená od názvov obcí (č. 41, s. 7). – *Dva kohúty a dva* [! = dvaja] *kohúti* (č. 48, s. 7).

Prídavné mená od miestnych a zemepisných názvov. – Učiteľské noviny, 39, 1989, č. 33, s. 7.

V košickom *Večere*. – Magazín Východoslovenských novín, 24. 2. 1989, s. 4. – Tamže: *Platíme vopred* (14. 4., s. 4). – *Šuňavčania* a *Šuňavci* (23. 6., s. 2). – *Os a osa* (30. 6., s. 2). – O predložke *mimo* (25. 8., s. 2). – *Perínsko-chymské rybníky* (24. 11., s. 2).

1990

Lahti – *lahtijský*, *lahtiansky*? – Slovenská reč, 55, 1990, s. 255–256. – Tamže: *Kouč/kauč*, *kovboj* a *raudy* (s. 379–380).

Ekológia. – Magazín Východoslovenských novín, 26. 1. 1990, s. 2. – Tamže: O skloňovaní podstatných mien *pán* a *pani* (Východ, magazín, 15. 2., s. 2). – *Ufológia* a *ufológ* (Víkend, príloha Východu na voľné dni, 2. 3., s. 12). – *Budimír* –

v *Budimíre* (23. 3., s. 12). – *Rómovia a rómsky* (25. 5., s. 12). – *Herliansky gej-zír* (27. 7., s. 12). – *Jazyk novín* (5. 10., s. 12).

1991

Onomastika a jazyková prax. – In: X. slovenská onomastická konferencia (Bratislava 13.–15. septembra 1989). Zborník referátov. Red. M. Majtán. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1991, s. 226–230.

Kočiš, F.: Slovenčina moja. Bratislava 1990. – In: *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 38, 1991/92, s. 132–134 (ref.).

O pravopise niektorých historických názvov. – *Slovenská reč*, 56, 1991, s. 126–128. – Tamže: *Sredec – zo Sredca – sredecký* (s. 348–349). – O kvantite a výslovnosti slov typu *hotelier* (s. 349–350).

Nové tituly *bakalár*, *magister*, *doktor* a ich skratky. – *Kultúra slova*, 25, 1991, s. 280–281. – Tamže: *A. Bessmertnych – od A. Bessmertnycha* (s. 303–304).

Blahoželáme *Štefanom*, *Filoménam* a *Andreám*. – *Slovenský denník*, 3. 1. 1991, s. 2. – Tamže: *Číž – čížsky* (7. 2., s. 2).

Bakalárka a *magisterka*. Ako budeme písať nové tituly? – *Učiteľské noviny*, 41, 1991, č. 22, s. 8.

1992

Prípona *-ár* a jej nový variant *-ar* v názvoch osôb. – *Kultúra slova*, 26, 1992, s. 298–305.

Neologizmy a okazionalizmy v súčasnej publicistike. – *Slovenská reč*, 57, 1992, s. 19–25.

Názvy obcí na Slovensku v Pravidlách slovenského pravopisu. – *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 40, 1992/93, s. 80–86.

Publicistická onymia nežnej revolúcie. – In: Zborník. *Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Šafarikanae*. Roč. 28. Zv. 3. Slavistika. Onomastika a škola. Materiály zo IV. celoštátneho onomastického seminára konaného v Prešove 12.–13. septembra 1990. Red. M. Blichá et al. Prešov, Pedagogická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Prešove 1992, s. 192–195, nem. res. s. 195.

Pravidlá slovenského pravopisu. Bratislava 1991. – In: *Slovenská reč*, 57, 1992, s. 247–254 (rec.).

Žiadúci a *nežiadúci*. – *Slovenská reč*, 57, 1992, s. 255–256.

Leskovac – *leskovský* i *leskovacký*. – *Kultúra slova*, 26, 1992, s. 279–280.

České priezviská. – *Nedeľná Pravda*, 1, 1992, č. 25, s. 6. – Tamže: *Trakánska slivovica* (č. 34, s. 6).

Pozdrav z *Albertville*. – *Slovenský denník*, 16. 2. 1992, s. 5.

1993

- Novšie názvy osôb s príponou *-ár (-ar)*, *-iar* v publicistickom texte. – *Kultúra slova*, 27, 1993, s. 282–287.
- Morfematické a slabičné delenie slov. – *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 39, 1992/93, s. 344–347.
- Skloňovacie vzory substantív a úspešnosť morfológického vyučovania. – *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 40, 1993/94, s. 31–33.
- Variabilita kvantity miestnych názvov na *-any* a ich derivátov. – *Slovenská reč*, 59, 1994, s. 104–107.
- Slovenské miestne názvy v publicistickom texte. – In: *Text a kontext. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Text v priestore jazykovej komunikácie. Text v priestore literárnej komunikácie. Text v priestore didaktickej komunikácie (Prešov 18.–19. novembra 1993)*. Red. F. Ruščák. Prešov, Pedagogická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1993, s. 92–97.
- Líder – lídra i lídera*. – *Slovenská reč*, 58, 1993, s. 62–63. – Tamže: *Pani učiteľka – pani i panie učiteľky* (s. 63–64). – *Visegrád a visegrádsky* (s. 314–316). – *Bodovník a dáždovník* (s. 379–380).
- Prešovčatá a Prešovčence*. – *Kultúra slova*, 27, 1993, s. 181–182.
- Dekan a Odesa*. – *Nedeľná Pravda*, 2, 1993, č. 8, s. 6. – Tamže: *Zamestnanosť, nezamestnanosť a prezamestnanosť* (č. 31, s. 6). – *Okolo Zelenča* (č. 35, s. 6).

1994

- Novšie názvy osôb s príponami *-č*, *-teľ* a *-ník* v publicistickom texte. – *Kultúra slova*, 28, 1994, s. 17–25.
- Staršie a novšie desubstantíva s príponou *-ista*. – *Slovenská reč*, 59, 1994, s. 156–161.
- Exemplifikácia vlastných mien. – In: *Jazyková a mimojazyková stránka vlastných mien. 11. slovenská onomastická konferencia (Nitra 19.–20. mája 1994)*. Zborník referátov. Red. E. Krošláková. Bratislava – Nitra, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV – Vysoká škola pedagogická v Nitre 1994, s. 57–60.
- O výslovnosti a skloňovaní cudzích zemepisných názvov *Hanoj*, *Oslo* a *Rio de Janeiro*. – *Kultúra slova*, 28, 1994, s. 89–91.
- Monsiňor, siňora a siňorina*. – *Slovenská reč*, 59, 1994, s. 189–190. – Tamže: *Privatizér či privatizátor* (s. 382).

Srbi a Moslimovia. – Kultúra slova, 28, 1994, s. 171–172. – Tamže: *Slovenské antivírusové centrum* (s. 235–236). – *Inštitút turizmu* (s. 294–295). – Predponovo-príponové neosobné slovesá (s. 355–357).

Zobor – na Zobore, Zohor – v Zohore. – Kultúra slova, 28, 1994, s. 310–311.

Sťahovanie z Ústia nad Labem. – *Nedeľná Pravda*, 3, 1994, č. 40, s. 6. – Tamže: *Os a osa* (č. 49, s. 6).

1995

Ortografia veľkých písmen v Pravidlách slovenského pravopisu. – *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 41, 1994/95, s. 160–164.

Skloňovanie podstatných mien vzoru *gazdiná*. – *Kultúra slova*, 29, 1995, s. 75–78.

O čiastočnej rekodifikácii derivátov od miestnych názvov. – *Slovenská reč*, 60, 1995, s. 125–127. – Tamže: *Gamblér a gambling* (s. 342–343).

Zlatá Idka – zlatoidčiansky. – *Kultúra slova*, 29, 1995, s. 38–39. – Tamže: *Sekule, do Sekúl – Sekulčan – sekuľský* (s. 93–95). – *Sklabiňa – Sklabinčan* (s. 163–165).

Rád – radi a rady. – *Kultúra slova*, 29, 1995, s. 246. – Tamže: *Granč-Petrovce – v Granči--Petrovcich* (s. 316).

Ovečky z Dolian. – *Nedeľná Pravda*, 4, 1995, č. 5, s. 19. – Tamže: *Čečensko – Čečenec* (č. 10, s. 19). – *Hybe – z Hýb* (č. 14, s. 19). – *Pútnici zo Šaštína-Stráží* (č. 37, s. 19).

1996

Ortoepický a ortografický potenciál fonémy a grafémy *s*. – *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 42, 1995/96, s. 211–216.

Paradigmatická variácia slovenských zvieracích substantív vo vlastných menách. – In: 12. slovenská onomastická konferencia a 6. seminár „Onomastika a škola“ (Prešov 25.–26. októbra 1995). Zborník referátov. Red. M. Majtán – F. Ruščák. Prešov, Prešovská univerzita v Prešove – Fakulta humanitných a prírodných vied 1996, s. 34–37.

Adjektívna systematika slovenských miestnych názvov. – In: *Studia Philologica. 3. Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Šafarikanae*. Red. Z. Stanislavová et al. Prešov, Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, Pedagogická fakulta v Prešove 1996, s. 57–68, nem. res. s. 69.

Morfologická a slovotvorná kodifikácia názvov obcí na Slovensku. – *Slovenská reč*, 61, 1996, s. 3–9.

Morfologický a derivačný potenciál miestnych názvov stredného rodu. – *Slovenská reč*, 61, 1996, s. 274–282.

Názvy obcí a ich odvodeniny v dennej tlači. – Kultúra slova, 30, 1996, s. 78–84.

Slovenské miestne názvy stredného rodu. – Slovo o slove, 2, 1996, s. 3–6.

Tuzla – *Tuzl'an*, *Tuzlianka*, *tuzliansky*. – Slovenská reč, 61, 1996, s. 126–127. – Tamže: *Alexander Kwaśniewski* – *Alexandra Kwaśniewského* (s. 127–128). – *Kaposvár* – v *Kaposvári* (s. 185–186). – Výslovnosť miestneho názvu *Assisi* (s. 187–189). – *Bejzbal*, *mečbal*, *setbal* a *softbal* (s. 318–320).

Rwanda – *Rwand'an*, *Burundi* – *Burund'an*. – Kultúra slova, 30, 1996, s. 95–96.

Plejsy – na *Plejsoch*. Kultúra slova, 30, 1996, s. 185–186. – Tamže: *Šaštín-Stráže*, do *Šaštína-Stráží* (s. 312–313).

Námestie slobody. – *Nedeľná Pravda*, 5, 1996, č. 5, s. 19.

1997

Neverbálna komunikácia v liturgii. – In: Štylistika neverbálnej komunikácie. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského 15.–16. februára 1996. Konferencia sa konala na počesť univ. prof. PhDr. Jozefa Mistríka, DrSc., pri príležitosti jeho 75. narodenín. Red. J. Sabol et al. Bratislava, Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave 1997, s. 99–102.

Miestne názvy v masmédiách. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 43, 1996/97, s. 145–153.

Kvantita v miestnych názvoch *Včelince* a *Záľubica*. – Slovo o slove, 3, 1997, s. 28–30.

Spisovná slovenčina a jazyková kultúra. Red. M. Považaj. Bratislava 1995. – In: Slovenská reč, 62, 1997, s. 56–63 (ref.).

Aziat – *aziatka* – *aziatský*. – Slovenská reč, 62, 1997, s. 64. – Tamže: *Snowboard*, *snowboardista*, *snowboarding* (s. 127). – Kvantita v slove *skín* (s. 189–191).

Súmestie. – Kultúra slova, 31, 1997, s. 126–127. – Tamže: *Dostať všetko* (s. 190–191).

Synagóga vo Svätom Jure. – *Nedeľná Pravda*, 6, 1997, č. 44, s. 57.

Zostavil L. Dvonč

ROZLIČNOSTI

Banja Luka - z Banje Luky - v Banji Luke. – V súvislosti s mocenským bojom medzi prezidentkou bosnianskej Srbskej republiky Biljanou Plavšičovou a prívržencami Radovana Karadžiča sa v prostriedkoch masovej komunikácie často uvádzalo sídlo prezidentky Banja Luka. Pri skloňovaní dvojslovného názvu *Banja Luka* sme v genitíve a lokáli slova *Banja* zaregistrovali rozkolísanosť, napr.: *Agentúra konkrétne uviedla mená nových veliteľov polície v sídle prezidentky v B a n j a L u k e...* (Sme, 5. 9. 1997, s. 7). – *Polícia v B a n j e L u k e zakázala míting stúpcov Radovana Karadžiča* (Sme, 8. 9. 1997, s. 7). – *Britské tanky jednotiek SFOR stoja pri ceste smerom do B a n j a L u k y...* (Sme, 9. 9. 1997, s. 7). – *...okolo B a n j a L u k y zastavili a vrátili desiatky autobusov* (Sme, 10. 9. 1997, s. 7). – *Jastrabov z Pale z hotela v B a n j a L u k e pustili* (Národná obroda, 10. 9. 1997, s. 1). – *... vo svojom sídle v B a n j a L u k e...* (Pravda, 4. 9. 1997, s. 20). – *...povolal do B a n j e L u k y okolo 1600 policajtov...* (Pravda, 9. 9. 1997, s. 18). – *...do B a n j a L u k y...* – *...opustiť hotel v B a n j a L u k e...* – *...v centre B a n j a L u k y...* (SRo, 9. 9. 1997).

V pravopisnom a gramatickom slovníku Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1991 (s. 140) sa pri názve *Banja Luka* [-ňa] uvádzajú genitívne tvary *-je*, *-y*, zaradenie k ženskému rodu a deriváty *Banjalučan -a* mn. *-ia* m; *-ka*, *-y*, *-niek* ž; *banjalucký*. Slovník slovenského jazyka VI (1968, s. 259) registruje dvojslovný názov *Banja Luka* s výslovnostnou poznámkou [baňa] a s tvarom genitívu *Banje Luky*, ako aj s príslušnými derivátmi. V spomenutých príručkách sa okrem základného tvaru *Banja Luka* uvádza iba genitívny tvar (*Banje Luky*), tvary v ostatných pádoch sa z pochopiteľných príčin neuvádzajú. Všeobecné podstatné meno *baňa*, ale aj vlastné meno *Baňa* (miestny názov v Stropkovskom okrese), ako aj vlastné meno *Banja* v dvojslovnom bosnianskom názve *Banja Luka* sa pravidelne skloňujú podľa vzoru *ulica* (druhá časť tohto názvu sa skloňuje podľa vzoru *žena*). Prvú časť dvojslovného názvu *Banja Luka* treba v slovenčine dôsledne skloňovať, pričom v jednotlivých pádoch sú pádové prípony vzoru *ulica*: *do*

Banje Luky, k Banji Luke, cez Banju Luku, v Banji Luke, za Banjou Lukou. Prezidentka Srbskej republiky sídli v Banji Luke, nie „v Banja“ Luke.

J. Jacko

MIČ 49 611

SLOVENSKÁ REČ, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 63, 1998. Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26. Hlavný redaktor: I. Ripka. Výkonná redaktorka: S. Duchková. Technický redaktor: V. Radik.

Vychádza šesť ráz za rok. Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava. Registračné číslo 7089.

Distributed by SAP – SLOVAK ACADEMIC PRESS Ltd., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia.

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia.

Distribution rights held by KUBON and SAGNER, P. O. B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 1998

Súčasťou každej štúdie od 1. čísla 63. ročníka Slovenskej reči je záväzne abstrakt v anglickom jazyku (vrátane preloženého titulku). Abstrakt by mal mať max. 100 slov a obsahovať tzv. kľúčové slová na identifikáciu príspevku v rámci vedeckovo-výskumnej oblasti.

